

Зарубіжна література в школах України

№ 12, ГРУДЕНЬ 2017
Свідоцтво про ДР Серія КВ № 16666-5238 ПР

ЗАСНОВНИКИ:
Прикарпатський національний
університет ім. Василя Стефаника
та ТОВ «Антросвіт»

Головний редактор
Валентина Рогозинська

РЕДАКЦІЙНА РАДА:
Н.М. Бібік, д. пед. н.
Г.В. Бітківська, к. пед. н.
А.І. Богосвятська, к. філол. н.
О.І. Бульвінська, к. пед. н.
Є.М. Васильєв, к. філол. н.
М.С. Вашуленко, д. пед. н.
В.В. Гладишев, д. пед. н.
Р.Б. Голод, д. філол. н.
А.І. Гурдуз, к. філол. н.
С.Ю. Дітькова, к. пед. н.
С.О. Жила, д. пед. н.
З.В. Кирилук, д. філол. н.
Ю.І. Ковбасенко, к. філол. н.
І.В. Козлик, д. філол. н.
М.Г. Кудрявцев, д. філол. н.
І.В. Лімборський, д. філол. н.
А.М. Мартинець, к. пед. н.
Т.П. Матюшкіна, к. пед. н.
В.М. Назарець, к. філол. н.
Д.С. Наливайко, д. філол. н.
О.М. Ніколенко, д. філол. н.
Р.Р. Петронговський, к. пед. н.
А.Л. Ситченко, д. пед. н.
О.В. Слоньовська, к. філол. н.
К. В. Таранік-Ткачук, к. пед. н.
В.М. Тихомиров, д. філол. н.
С.І. Хороб, д. філол. н.
Р.Ш. Чілачава, д. філол. н.
Л.М. Шкаруба, к. філол. н.

Методисти:
К.Н. Баліна, Н.І. Белей,
О.П. Борківська, О.О. Гузь, Л.С. Зіневич,
І.О. Ткач, І.А. Хроменко, І.Г. Ціко

Відповідальний секретар
Ірина Мокреєва

Видавець
Дмитро Лебедь

Веб-сайт: www.zl.kiev.ua
099-153-69-60

E-mail: antrosvit@ukr.net

Індекс видання 90230

ЗМІСТ

Учитель – учителюві

- Ірина Ткач. Філософські й літературні джерела роману Михайла Булгакова «Майстер і Маргарита» (до уроків зарубіжної літератури в 11 класі). 2
- Владислав Чайковський. Мотиви творчості Григорія Сковороди в романі Михайла Булгакова «Майстер і Маргарита». 5

9-й клас – на відмінно!

- Ольга Гузь. Орієнтовне поурочне планування для 9 класу. Уроки № 35-43. 8

Методика і досвід

- Вікторія Туряниця. Відображення японських уявлень про красу в хайку Мацуо Басьо. 44

Атестація вчителя: шлях до майстерності

- Оксана Коваленко. «Поезія – це завжди неповторність, якийсь безсмертний дотик до душі...». Літературно-музична вітальня, присвячена творчості Сергія Єсеніна. 47
- Оксана Коваленко. Іван Крилов. Байка Вовк і Ягня. 50

Життя славетних

- Наталія Кожукало. «Український Сократ». Матеріали для проведення Сковородинських читань. 52

На 1 обкл. – переможниця фотоконкурсу «Ми любимо зарубіжну літературу!» (II місце) – Зеленецька Альона, учениця 8 класу Бершадської ЗОШ I-III ст. №3 Вінницької обл.

Вчитель: Попук Валентина Миколаївна

Коментар автора: Чому я вирішила обрати саме образ Аліси? «Аліса в Країні Див» – це дивовижна казка! Вона мені дуже сподобалась своїми неповторними дивами, які продумані письменником до дрібниць. Такий твір надихає на подорожі, мрії. Льюїс Керролл прагне донести до читачів, що окрім сірого, буденного життя, існує щось казкове, яскраве, магічне. Можливо, воно не існує матеріально, як у творі, але точно живе в нашій безмежній уяві. Я вважаю, що людина повинна час від часу припиняти думати про свої буденні проблеми і поринати у казковий світ. Як це зробити? Просто прочитайте твір «Аліса в Країні Див»! Взагал, книжки – це найкращий путівник, з яким можна потрапити у будь-який куточок світу і навіть у диво-країни!

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 7,46 Зам. 17-
Друкарня ТОВ «Видавництво «Барми»», м. Київ, вул. Кирилівська, 86
© «Зарубіжна література в школах України», 2017

Філософські й літературні джерела роману Михайла Булгакова «Майстер і Маргарита»

(до уроків зарубіжної літератури в 11 класі)

Роман М. Булгакова «Майстер і Маргарита» – один з найпопулярніших і загадкових творів світової літератури. Учні-старшокласники залюбки читають і обговорюють його в класі, їм кортить розгадати численні коди, які допомагають осягнути задум автора, сформувати свою думку. Роман відкриває великі можливості для організації дослідницької діяльності учнів. Одним із напрямів стає дослідження джерел роману, якими скористався М. Булгаков під час створення своєї моделі світу. Однак і на цьому шляху читача підстерігає багато загадок, і розгадати їх не так вже і просто. Одна з проблем – це відсутність прямих доказів того чи іншого авторського гіперпосилання, адже сам М. Булгаков знищив архіви, листи, чернетки, які могли б підтвердити те чи те джерело роману.

Власне, пошук інтертекстуальних джерел роману й сьогодні залишається однією з проблем булгакознавства, у якому постійно з'являються нові версії походження тих чи тих образів, нові трактування авторського задуму. Учені знайшли в небагатьох чорнових варіантах «Майстра і Маргарити», названих самим письменником «Матеріалами», посилання на такі книги: «Життя Ісуса» Е. Ренана, «Життя Ісуса Христа» Ф.В. Фаррара, «Ісус проти Христа» А. Барбюса. У бібліотеці М. Булгакова зберігалась популярна на початку ХХ століття книжка М. Орлова «Історія стосунків людини з дияволом» (перше видання 1904 року). У самому тексті «Майстра і Маргарити» є посилання лише на два літературних джерела – Біблію і трагедію Й.В. Гете «Фауст», у яких розкривається найважливіше онтологічне питання про сенс людського життя і призначення людини. Оскільки в тексті роману автор указує ім'я німецького філософа І. Канта, його учення можна вважати одним з філософських джерел твору. Учені також знаходять у творі алюзії з «Божественною комедією» Данте, з його ідеями про устрій потойбічного світу, порівнюють булгаковський світ Спокою, в який відправляються душі Майстра і Маргарити, з Дантовим Лімбом – першим колом пекла, де разом з нехрещеними немовлятами перебувають добродішні нехристияни – філософи, поети, лікарі античних часів, герої язичницького світу (в католицизмі Лімб – місце перебування душ, що не потрапили до Раю, він не є пеклом або чистилищем). Ми також бачимо в романі очевидний вплив фантазмагоричних творів М. Гоголя (наприклад, місто, що горіло вогнями в «Невському проспекті»), ідеї Ф. Достоєвського (згадаємо, наприклад, «підпілля» Майстра, ідею про квартири-гробы, які вбивають у людині «душу та розум», страждання маленької

людини, спасителька Соня). Пошук інших джерел роману, на які немає прямих посилань автора в тексті, стає завданням дослідників.

Важливим елементом дослідження задуму роману є звернення до біографії М. Булгакова, вивчення епохи. Так, зі спогадів його сучасників відомо, що майбутній письменник віддаляється від релігії, будучи студентом медичного факультету Київського університету. Зрозуміло, що медик повинен був дотримуватися наукових принципів, але й загальний настрій київської молоді на той час був атеїстичним. За спогадами сестри Надії, майже одразу після смерті батька (1907 р.) Михайло лере-став брати участь у домашніх релігійних святах, у березні 1910 р. відбувся остаточний «відхід старшого брата від обрядів і його вибір на користь невір'я». Однак наступні роки революцій і громадянської війни змусили М. Булгакова повернутися до наче-то назавжди вирішених у юності питань віри, «що б не відбувалось із сином доктора богослов'я у перші роки після смерті батька і в наступні десятиріччя – все це споруджувалося на фундаменті, закладеному в дитинстві: він був уже невіддільним» [3, с. 278].

Після переїзду до Москви, в часи войовничого атеїзму 20-х років, М. Булгаков пережив кризу. Питання невір'я відобразились пізніше в картинах безбожної Москви з її «народонаселенням» на сторінках «Майстра і Маргарити». Поступово визрівав задум нового роману, для художнього бачення письменника був потрібен герой, могутність якого була умовою «абсолютно необхідною» (Маріетта Чудакова). У «Матеріалах» з'являються сторінки з назвами «О Боге» та «О Дьяволе», письменник слідкує за богоборчими публікаціями Д. Бедного й виданнями «Атеїста». У романі «Біла гвардія», над яким працював М. Булгаков у 1922–23 роках, з'являється сцена молитви Єлени й її видіння воскресіння Христа, околиці Єрусалима – так письменник повертався до «джерел нової історії», шукав у них пояснення сучасних йому подій. За спогадами Тетяни Лаппи, М. Булгаков прочитав їй сцену молитви, після якої стається диво, – одужує Олексій Турбін. Вона запитала: «Ну для чого ти це пишеш?». Чоловік розсердився на ці слова, адже «він змінювався, а дружина пам'ятала його колишнім» [3, с. 386]. Можливо, ці зміни і стали головною причиною подальшого розлучення М. Булгакова з Т. Лаппою. Як ми знаємо, далі тема віри стане однією з основних у романі «Майстер і Маргарита». Пізніше письменник зізнався другу П. Попову: «Якщо мати мені служила стимулом для створення роману «Біла гвардія», то за моїми задумами образ батька мав

бути відправним пунктом для іншого задуманого мною твору», і це був «Майстер і Маргарита» [5].

Поява Диявола, з чого починається роман «Майстер і Маргарита», виростала, як вважає М. Чудакова, із сучасної письменнику белетристики (так починався, наприклад, популярний роман-памфлет Іллі Еренбурга «Незвичайні пригоди Хуліо Хуреніто і його учнів»).

Учитель може запропонувати учням порівняти тексти, знайти в них спільні мотиви, образи.

філософії В. Соловйова, а потім П. Флоренського, були відомі йому з юності (їх книги були в бібліотеці письменника і, напевно, обговорювалися у його родині; так, книжка П. Флоренського «Уявності в геометрії» з домашньої бібліотеки М. Булгакова має його численні помітки). Ці філософи у прагненні до цілісного синтезу природничих наук і християнства створили морально-етичну філософію, яка проявляється в романі М. Булгакова. Ідеї суголосся раціонального й ірраціонального, екзистенційні ідеї

І. Еренбург «Незвичайні пригоди Хуліо Хуреніто і його учнів»	М. Булгаков «Майстер і Маргарита»
<p>Глава 1. Моя зустріч з Хуліо Хуреніто. – Черт и голландская трубка</p> <p>26 марта 1913 года я сидел, как всегда, в кафе "Ротонда" на бульваре Монпарнас перед чашкой давно выпитого кофе...</p> <p>Дверь кафе раскрылась, и не спеша вошел весьма обыкновенный господин в котелке и в сером резиновом плаще. В "Ротонду" приходили исключительно иностранцы, художники и просто бродяги, люди непотребной наружности. Поэтому ни индеец с куриными перьями на голове, ни мой приятель, барабанщик мюзик-холла в песочном цилиндре, ни маленькая натурщица, мулатка в ярком кепи мужского покроя, не привлекали внимания посетителей.</p> <p>господин в котелке был такой диковиной, что вся "Ротонда" дрогнула, на минуту замолкла, а потом разразилась шепотом удивления и тревоги. Только я сразу все постиг. Действительно, стоило внимательно взглянуть на пришельца, чтобы понять вполне определенное назначение и загадочного котелка, и широкого серого плаща. Выше висков под кудрями ясно выступали крутые рожки, а плащ тщетно старался прикрыть острый, воинственно приподнятый хвост.</p> <p>Я знал, что борьба бесцельна, и приготовился к концу... Разорванными ключьями промелькнули в моей голове далекие воспоминания – смолистая дача под Москвой, я в детской ванне, розовый и беззащитный, прогулки с гимназисткой Надей по Зубовскому бульвару, вечера в Сиене над обрывом, пахнущие миртой. Но эти сладостные видения отгонял от меня державный, неборимый хвост.</p> <p>Теперь, вспоминая этот далекий вечер, бывший для меня путем в Дамаск, я преклоняюсь перед ясновидкостью Учителя. В ответ на мои маловнятные речи Хуліо Хуреніто не растерялся, не позвал официанта, не ушел, – нет, тихо, глядя мне в глаза, он промолвил: "Я знаю, за кого вы меня принимаете. Но его нет"</p>	<p>Глава 1. Никогда не разговаривайте с неизвестными</p> <p>Однажды весною, в час небывало жаркого заката, в Москве, на Патриарших прудах, появились два гражданина. Первый из них, одетый в летнюю серенькую пару, был маленького роста, упитан, лыс, свою приличную шляпу пирожком нес в руке, а на хорошо выбритом лице его помещались сверхъестественных размеров очки в черной роговой оправе. Второй – плечистый, рыжеватый, вихрастый молодой человек в заломленной на затылок клетчатой кепке – был в ковбойке, жеваных белых брюках и в черных тапочках...</p> <p>Попав в тень чуть зеленеющих лип, писатели первым делом бросились к пестро раскрашенной будочке с надписью «Пиво и воды»...</p> <p>...И тут знойный воздух сгустился перед ним, и соткался из этого воздуха прозрачный гражданин престранныго вида. На маленькой головке жокейский картузик...</p> <p>И вот как раз в то время, когда Михаил Александрович рассказывал поэту о том, как ацтеки лепили из теста фигурку Вицлипуцли, в аллее показался первый человек...</p> <p>– Изумительно! – воскликнул непрошенный собеседник и, почему-то воровски оглянувшись и приглушив свой низкий голос, сказал: – Простите мою навязчивость, но я так понял, что вы, помимо всего прочего, еще и не верите в бога? – он сделал испуганные глаза и прибавил:</p> <p>– Клянусь, я никому не скажу.</p> <p>– И мне жаль! – подтвердил неизвестный, сверкая глазом, и продолжал: – Но вот какой вопрос меня беспокоит: ежели бога нет, то спрашивается, кто же управляет жизнью человеческой и всем вообще порядком на земле?</p>

У наведених уривках ми бачимо схожі образи (час дії: весна, вечір; місце подій: кафе – пивна будочка; зав'язка дії: несподівана поява незнайомця (незнайомців); зовнішність незнайомця: котелок на голові – картуз, шляпа, сірий плащ – сіра «пара», кучері – чубатий; індіанець – ацтеки; Москва; герой-диявол – а також мотиви: «його немає» – «Бога немає». Далі в романі М. Булгакова розвивається мотив учителя – учень, з якого починається твір І. Еренбурга.

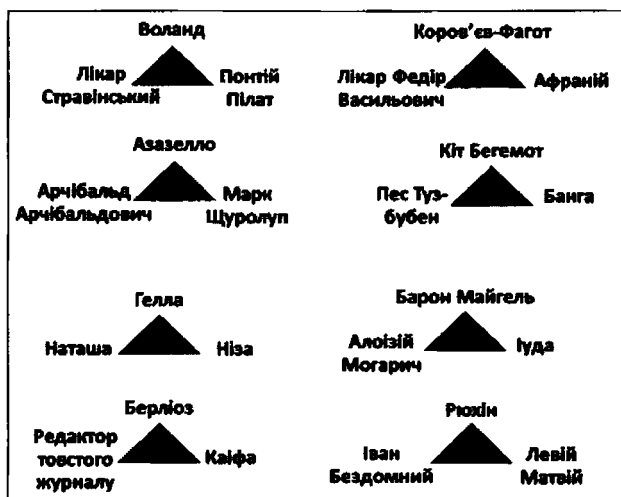
Говорячи про джерела роману «Майстер і Маргарита», потрібно згадати, що М. Булгаков виховувався в родині професора богослов'я і релігійні ідеї сучасної йому софіології, представленої у

буття, метафізика простору й часу, протиставлення бездушному раціоналізму і глобальному відчуженню діонісійського розчинення особистості в космічному житті, якими насичений роман «Майстер і Маргарита», могли виникнути у творі під впливом російського релігійного ренесансу. Б. Соколов вважає, що архітектоніка трьох світів у М. Булгакова, «тріади» героїв побудовані на основі вчення П. Флоренського про триєдність як першооснову буття, пов'язану з Божественною Трійцею. У філософа є й геометричне тлумачення переходу з часу у вічність, описане І. Кантом. Так у «Майстрі і Маргариті» міг з'явитися образ ученого, а у фіналі твору герої здійснюють «перехід», покидаючи землю, вони бачать в уявному світі Пілата, а їхній

останній притулок належить вічності – межі між Небом і Землею, дійсним і уявним. Японський учений О. Масако вважає, що історія кохання героїв у М. Булгакова близька до ідей В. Соловйова у праці «Смисл любові», а образи Воланда і його почиту, проблема добра і зла, мотив Апокаліпсису співзвучні з трактатом «Три розмови». Американський учений В. Гарез вважає, що зі статті Л. Толстого «Дослідження догматичного богослов'я», яку, напевно, читали в родині Булгакових, письменник міг взяти такі ідеї: Ісус був позашлюбною дитиною; християнство є частково записом слів і справ Ісуса, а частково – нашаруванням пізніших вигадок про його дива.

Знайомство учнів із наданим матеріалом може супроводжуватись такими завданнями:

1. Поясніть значення «триад» героїв у романі М. Булгакова, їх роль у побудові образної системи: «Триади» героїв у романі «Майстер і Маргарита»

Коментар:

1) Воланд – лікар Стравінський – Понтій Пілат; кожен герой по-своєму є вершителем долі інших, бажає когось врятувати;

2) Коров'єв-Фагот – лікар Федір Васильович, помічник Стравінського – Афраній; усі вони є підручними своїх господарів;

3) Азазелло – Арчібальд – Марк Щуролуп; слуги, охоронці «правил»;

4) Кіт Бегемот – пес Тузбубен – Банга;

5) Гелла – Наташа – Ніза; жіночі персонажі-прислужниці;

6) Берліоз – редактор товстого журналу – Каїфа; по-своєму вирішують чийсь долі, виносять вирок;

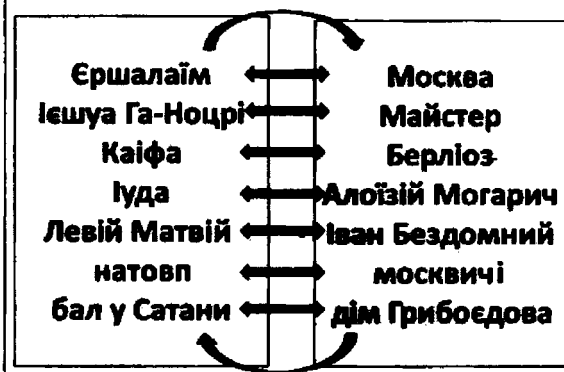
7) Барон Майгель – Алоїзій Могарич – Іуда; зрадники;

8) Рюхін (учень Пушкіна) – Іван Бездомний – Левій Матвій; учні, послідовники ідей.

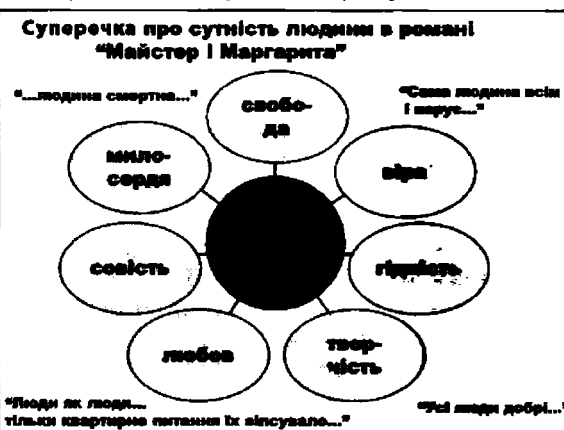
Звернемо увагу на те, що кожен з героїв «триад» представляє один зі світів – фантастичний, реальний, біблійний. Окремо виступають у романі головні герої: Майстер та Ієшуа створюють «діаду», яка втілює ідеї добра, свободи, творчості; окремо в романі стоїть Маргарита – втілення ідеї милосердя й відданості.

2. Поясніть принцип віддзеркалення образів у романі:

Віддзеркалення образів

Поясніть, як у суперечці між Ієшуа і Пілатом розкривається уявлення М. Булгакова про сутність людини.

Деякі булгакознавці, говорячи про запозичення письменником теорії трьох світів або образу ідеальної коханої з трактатів П. Флоренського й В. Соловйова, іноді не беруть до уваги той факт, що першим серед філософів цю теорію й образ описав український філософ і письменник Григорій Сковорода.

Звичайно, вчитель, який викладає зарубіжну літературу в 11 класі, звертає увагу на те, що в романі «Майстер і Маргарита» відбилися мотиви філософії великого українського вченого. Це, перш за все, припущення про існування трьох світів: земного, космічного й біблійного. Ми вважаємо, що творчість Г. Сковороди мала в Михайла Булгакова більш широкую рецепцію. Ця проблема стала темою дослідження мого вихованця – члена МАН Влада Чайковського.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

- Соколов Б., Флоренский П.А. [Електронний ресурс]: Булгаковская энциклопедия. [Режим доступу]: <http://www.bulgakov.ru/florensky/>
- Соколов Б. Расшифрованный Булгаков: Тайны «Мастера и Маргариты». – <https://www.litmir.me/br/?b=177371>
- Чудакова М. Жизнеописание Михаила Булгакова. – М.: Книга, 1988. – 672 с.
- Эренбург И. Необычайные происхождения Хулио Хуренито [Електронний ресурс]. [Режим доступу]: https://royallib.com/book/erenburg_ilya/neobichay-nie_pohogdeniya_hulio_hurenito.html
- Яновская Л. Творческий путь Михаила Булгакова. – М., Советский писатель, 1983.

Ірина Ткач,

вчитель-методист

Миколаївської СЗОШ №22

Мотиви творчості Григорія Сковороди в романі Михайла Булгакова «Майстер і Маргарита»

В Україні «розуміння перетворення літератури в «зерцало філософське», в «картини народного життя» розпочинається, мабуть, із творчості Г.С. Сковороди» (Г. Файзулліна). Саме цей поет-філософ, на нашу думку, мав великий вплив на погляди М. Булгакова, які втілились у романі «Майстер і Маргарита».

Знайомство М. Булгакова з філософією й особистістю Г. Сковороди, скоріше за все, відбулося в юності, адже, як свідчать сучасники, весь Київ марив Сковородою, а біля будинку Духовної академії, де викладав батько письменника, стояв (і нині стоїть) пам'ятник філософу. Окрім того, М. Булгаков міг ознайомитися з концепцією Г. Сковороди, вивчаючи роботи В. Соловйова і П. Флоренського, які не могли оминати творчість визначного представника української барокової філософії XVIII ст.

Саме він першим сформулював ідею про три-світ. Г. Сковорода часто підписував свої твори словами «Любитель Біблії» (тут, на нашу думку, можна простежити зв'язок з образом Майстра), а збірка його рукописів була придбана в 1875 р. Рум'янцевським музеєм (саме він був перетворений на бібліотеку, на даху якої у фіналі роману Воланд зустрічається з Левієм Матвієм).

Г. Сковорода розрізняв макрокосм (космос), мікрокосм (людина) і символічний світ (Біблія) (трактат «Потоп зміїн»), вони взаємопов'язані і нагадують систему дзеркал, що взаємно відображують одне одного; отже, звідси в М. Булгакова могла виникнути ідея віддзеркалення світів у романі «Майстер і Маргарита». М. Булгаков теж створює в романі «Майстер і Маргарита» три світи: фантастичний (космічний), реальний (земний, людський) і біблійний («роман у романі»). Головним, за Г. Сковородою, є всеохоплюючий космічний світ, людський і біблійний. Людський і біблійний світи перехрещуються у космічному вимірі. У М. Булгакова в космічному світі відбувається оцінювання героїв з позицій вічності. Власне, завдяки цьому третьому світові в ціле складаються багатопланова композиційна структура і сюжет роману. Земний і біблійний світи віддзеркалюються; так, зустріч Берліоза й Івана Бездомного з Воландом символічно відбувається в день допиту Пілатом Ієшуа Га-Ноцрі (Страсний четвер), бал Сатани проходить у день розп'яття (Страсна п'ятниця), а звільнення Майстра і його перехід разом із Маргаритою у світ спокою сталися у ніч з суботи на неділю (Воскресіння Христа). Земний світ у романі представляють «звичайні» люди, символічний – біблійні персонажі, їх пов'язує між собою космічний світ – Воланд і його почет.

За Г. Сковородою, книги – це життя, тому Біблію він розглядав як літературу, символізацію творчості, отже, автор має право на свою версію подій – і тут М. Булгаков наслідує філософа. Прочитання Біблії як символічного твору слідом за Г. Сковородою допомагає зрозуміти, чому М. Булгаков представляє образи Христа й інших біблійних героїв не за кано-

нічними традиціями Святого Письма, а як символи, у яких приховані погляди автора. Для письменника є важливим зв'язок минулого і теперішнього, на ньому тримаються філософія й етика роману. За допомогою прийому віддзеркалення автор порівнює героїв і час, дає змогу читачеві осмислити причини зворотності (циклічності) подій.

На нашу думку, сам філософ міг бути прототипом Майстра в романі. Герой «тікає» від реального життя і ховається у клініці Стравінського – Г. Сковорода все життя намагався «втекти» від світу: «Кинь весь мір сей прескверный...» (П. 2); «Так и мне вольность одна есть нравна...» (П. 9) [19]. Таким чином, мотив свободи, який часто повторюється у творах філософа, стає одним із головних у романі М. Булгакова – свободи прагнуть Ієшуа, покараний безсмертям Пілат, Майстер і Маргарита (коли тікає від чоловіка зі світу матеріальних благ). Для Г. Сковороди прояв свободи був у творчості – Майстер є ученим і письменником. Філософ усе свідоме життя протистояв бездуховному світові, як і сам М. Булгаков, – таким показаний Майстер. Слідом за Сократом Г. Сковорода твердив, що справжня мудрість полягає не стільки в пізнанні істини, скільки в тому, щоб жити в ній, і тому забороняв друкувати свої книжки. Можливо, цьому принципу дотримувався у житті й М. Булгаков, а за ним – Майстер, коли спалювали свої романи.

Майстер споріднений із Г. Сковородою не тільки біографічно, образ філософа сам став символом творця, призначення якого – шукати й відкривати істину своєю творчістю, виступав проти розгляду істини в її відриві від добра і краси. Мудрецем у романі «Майстер і Маргарита» виступає Ієшуа, а у сцені його допиту Пілатом (розділ 2) розкриваються основні онтологічні питання твору.

Г. Сковорода стверджував, що внутрішній світ людини, її ставлення до істини дають силу, яка визначає місце особистості в макрокосмі буття. Він писав, що пізнати істину в людині – значить пізнати в ній Бога, що проблема людського існування вирішується у подвигу самопізнання, виявленні «внутрішньої», «сердечної», «єдиної» людини. Мотиви пошуку істини й сутності людини є провідними в романі М. Булгакова, вони втілені в образах Ієшуа, Майстра і Маргарити. Ті з героїв, хто не відкрив у собі людину, покарані Воландом. Для Никанора Босого, Стюпи Лиходеева, буфетника Сокова, дядька Берліоза Поплавського, глядачів вистави Воланда у вар'єте, масолітівців не існує духовних і моральних принципів, є лише матеріальні потреби. І тут ми бачимо втілення моральної концепції Г. Сковороди. У роботі «Початкові двері до християнської гречності» філософ писав: «Дяка блаженному Богові за те, що зробив усе потрібне неважким, а важке – непотрібним». Ця концепція в романі відбивається не тільки в образі Майстра, а й його ідейного двійника – Ієшуа, який проповідує аскетизм і свободу. Несвободу людини втілює не тільки матеріальний світ, а й влада, від якої потерпає Майстер і проти якої виступає Ієшуа:

надійде час, коли не буде влади ні кесарів, ані жодної іншої влади. Людина перейде в царство істини та справедливості, де взагалі непотрібна ніяка влада...» (р. 2).

Г. Сковорода розвивав погляд на життя як виставу «вселенського сього чудотворного театру», і М. Булгаков неначе повторює цей мотив у романі, де розігруються вистави: у Страсний четвер Воланд проводить сеанс у вар'єте, під час якого з людей скидають маски доброчинності, а у Страсну п'ятницю – бал, на якому присутні «вічні» грішники. Почет Воланда постійно переодягається, змінює ролі, сцени з літераторами в домі Грибоседова й поховання Берліоза теж нагадують виставу. Маргарита починає грати роль королеви й відьми. У романі Майстра Пілат через страх грає роль поборника влади, а натовп у Єршалаїмі – роль суддів...

З філософськими роздумами Г. Сковороди асоціюється й останній розділ роману М. Булгакова, де звучать слова Левія Матвія стосовно долі Майстра: «Він не заслужив світла, він заслужив супокій» (р. 29). Мотив спокою – один з наскрізних у творах філософа, який вважав, що душевний спокій необхідний для істинного пізнання, він захищає людину від «заколоту почуттів». Людина шукає спокою, який мислиться у самопізнанні й піднесенні: «Со всех именій телесных покой да воля свята» (П. 12). Спокій звільняє людину від земної метушні, є нагородою за страждання, будинком Вічності: «Зійди, об дух мій, на гори, де правда живе свята, Де спокій, тиша від вічних царює років, Де блищить та країна, в якій не злочинне світло». На нашу думку, фінал вказує на спорідненість роману М. Булгакова саме з філософією Г. Сковороди. Спокій, отриманий Майстром, є не покаранням, а лише здійсненням мрії, адже «кожному воздасться за його вірою».

Таким чином, завдяки виявленню в романі «Майстер і Маргарита» мотивів філософських праць Г. Сковороди можна визначити аксіологічні цінності М. Булгакова. Для обох митців людина – центр Всесвіту, найважливіше в ній – відчуття свободи, безперервний пошук істини і творча праця, у якій розкривається духовна сутність.

Чимала кількість образів-символів й архетипів у романі «Майстер і Маргарита» відображають онтологічні погляди й аксіологічні цінності українського філософа Г. Сковороди, які, очевидно, були близькими М. Булгакову.

Серед таких – образ Маргарити, архетипічний символ Вічної Жіночості, милосердя, відданості, кохання, самопожертви. Саме Г. Сковорода говорив про «жіночу сутність світу, про таємниче ставлення його до Діви, що перевершує розум премудрих», і на цьому базується теорія Вічної Жіночості В. Соловйова (у свою чергу, Г. Сковорода міг сприйняти цю ідею у гностиків).

Учений Ю. Лотман назвав одними з основних у романі «Майстер і Маргарита» архетипи дому, бездомності, міста. Ми бачимо, що саме ці образи посідають важливе місце у філософських творах Г. Сковороди. У збірці «Сад божественних пісень» (П. 3) Сковорода пише: «Щастлив тот и без утех, кто победил смертний грех. / Душа его – божій град, душа его – божій сад». Тобто, Місто (град) – це,

перш за все, душа людини як вмістилище духовності, а також сам Бог («О боже мой, ты мне – град!»). Місто як місце для життя людей Г. Сковорода не сприймає, адже воно не дає людині свободи: «Не пойду в город богатый. Я буду на полях жить...», «Города славны, высоки на море печалей пхнут./ Ворота красны, широки в неволю горьку ведут» (П. 12), «Пропадайте, думы трудны./ Города премноголюдны!» (П. 13).

У творчості М. Булгакова зображено два міста, з якими пов'язана його біографія, – Київ і Москва. Образ Києва (нарис «Київ-місто», роман «Біла гвардія») відображає архетипічне уявлення автора про місто як храм, ковчег (або райський сад). Таке значення надавали архетипу міста давні східні цивілізації (саме слово місто у деяких народів Сходу співпадає зі словом храм). Якщо східна модель міста виражає ідею духовного центру й гармонії зі світом природи, то в західній моделі місто стало символом цивілізації, осередком влади, протиставленим природі (у багатьох індоєвропейських мовах слово «місто» пов'язано з поняттями межа, кордони, огорожа). Таким є розуміння в романі «Майстер і Маргарита» образ Москви.

У портреті міста повторюється мотив спеки, задухи (символ неволі). Дія починається «у пору спекотливого весняного заходу сонця на Патріарших ставках», на вулицях «не було ані душі» (р. 1). Здається, усе населення сховалось у передчутті страшного суду. Опис міста нагадує атмосферу Петербурга в романі «Злочин і кара», пригадується також гоголівський прийом мотивувати подальші фантастичні події зовнішніми обставинами (у спеку всяке може примаритись). На тлі міста сатирично зображене московське народонаселення – втілення всіх смертних гріхів: хабарники, зрадники, п'яниці, брехуни, шахраї, самозванці, безбожники, коханці. Виникають алюзії зі сквородинськими рядками: «Тих безпокоїт Венерин амур, / Всякому голову мучит свой дур...» (П. 10).

Образ Москви віддзеркалюється в образі іншого «вічного» міста – Єршалаїму початку I тисячоліття: спекотний день, задуха, палюче сонце. Особливими точками перетину двох світів стали височини: дім Пашкова у Москві – палац Пілата; Воробйові гори – Лиса гора. Віддзеркалення подій підкреслює негативне ставлення автора до обох міст, недарма над ними проноситься гроза, а події в обох містах символічно починаються зі сцен смерті: підготовки до страти Іешуа і загибелі Берліоза. Отже, обидва міста в романі є уособленням Апокаліпсису, хаосу, втрачають свою традиційну історичну функцію – охоронну, що повторює ідеї Г. Сковороди.

Важливу функцію в «Майстрі і Маргариті» виконує й архетип дому, який традиційно виникає поруч з образом Міста і сприймається як місце захисту, мікромодель Всесвіту, «першосвіт» людини. Для М. Булгакова таким був батьківський дім, змальований у «Білій гвардії». Г. Сковорода називає світ «увеселительным домом вечного», пише: «Да не живет в доме моем творящий гордыню», маючи на увазі свою душу. Дім у Г. Сковороди зображений і як пристанище людей: «Тот строит дом свой на новый

манер...», «Сих шумит дом от гостей, как кабак...» (П. 10).

У романі «Майстер і Маргарита» ми також бачимо декілька моделей дому: «вічний дім», «бісівський дім», «комунальний дім» (Ю. Лотман). Автор розвиває архетипічний сюжет загибелі дому, його замінили квартири, які уособлюють Антидім. Як Антидім показані палац Ірода, квартира №50, маєток Маргарити, дім Грибоедова, клініка Стравінського, табір, де знаходиться Майстер у сні Маргарити. «Квартирне питання», що «зіпсувало» москвичів, постійно постає перед героями. Наприклад, Алоїзій Могарич зраджує свого учителя Майстра заради оволодіння його підвальною квартирою. Таким чином, квартира і «квартирне питання» символізують бездуховність життя. Головні герої не почувають себе захищеними і щасливими у своїх помешканнях. Так, Маргарита жила в багатому маєтку, але «з тих пір, як ... вона вийшла заміж і потрапила в маєток, вона не знала щастя» (р. 19).

Майстер, отримавши лотерейний виграш, придбав дві підвальні кімнати в домі з садочком в Арбатському провулку, він прагне сховатися від навколишнього світу «під землею», щоб присвятити себе творчості. На перший погляд, помешкання героя має ознаки дому, уособлює затишок, та дім під землею більше нагадує могилу, є простором смерті. Туди до Майстра переселяється Маргарита, однак «під землею» вони втрачають щастя. Справжнім місцем захисту (спокою) для героїв стає Вічний Дім у фіналі роману. Отже, шлях Майстра прочитаний як пошук дому і знайдення спокою (дім-Вічний спокій) не замість творчості, а заради воскресіння в людині Творця.

Для Булгакова дім завжди був осередком духовності, що знаходить вираження в культурі, любові і творчості. Але абсолютній духовності, за Г. Сковородою, не потрібний дім (Ієшуа, Пілат, Іван Бездомний – їх доля – *шлях*). Образ шляху в М. Булгакова знову створює алузію з творами Г. Сковороди: «Так и мне вольность одна есть нравна / И безпечальный, препростый путь» (П. 9). У романі виникає архетип бездомності, він підкреслений у псевдонімі Іванушки й доводить близькість цього образу до образу бродячого філософа Ієшуа (отже, одним із прототипів цих образів можна вважати Григорія Сковороду).

Місту й дому в романі М. Булгакова протиставлений архетипний образ саду (райський сад). Він також асоціюється з творчістю Г. Сковороди, який назвав збірку філософської поезії «Сад божественних пісень». Для філософа сад – це рай, житло Бога: «Вышних наук саде святой». У трактаті «Начальная дверь к христианскому добронравию» (р. 10) Г. Сковорода порівнює з садом чистосердечіє: «Оно подобно прекрасному саду в котором процветает древо нетленныя жизни».

У романі заміжня Маргарита почуває себе щасливою лише в саду біля маєтку, красою якого вона милується. Образ помешкання Маргарити має подвійний код: те, що оточує дім, створене Богом, дає щастя; що збудоване людьми – негативне, адже порушує гармонію. Майстер із ностальгією згадує підвальчик на Арбаті: «Ах, яка була обстановка! Незвичайно пахне бузок!». Але Воланд переконаний, що герою потрібне інше: «... О, тричі романтич-

ний Майстер, невже ви не хочете вдень гуляти зі своєю подругою під вишнями, що починають зацвітати, а ввечері слухати музику Шуберта?» (р. 32). Справжній дім із садом, що уособлюють спокій, герої отримують у фіналі роману.

Образ саду також має в М. Булгакова подвійне кодування. Так, більшість московських садів «чаклі». Пекельному образу Ершалаїму протиставлено образ Гетсиманського саду з його солов'їним хором і оманливою нічною тишею і прохолодою, однак там відбуваються зрада (арешт Ієшуа) і злочини (покарання Іуди). Тож тут сад символізує духовний занепад. З саду відчуває загрозу Пілат, коли вирішує долю Ієшуа: «Щез обтяжений трояндами куш, пропали кипариси, що облямовували горішню терасу, і гранатове дерево ... Попливла замість усього цього якась багряна гуща, в ній захиталися водорості й рушили кудись, а разом з ними зрушивсь і сам Пілат» (р. 2). Саме від цього саду після звільнення Пілата Майстром «пролягла місячна дорога, що на неї так довго чекав прокуратор» (р. 32).

Отже, творчість Г. Сковороди, безперечно, є одним з основних джерел роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита». У романі прослідковуються основні філософські ідеї українського генія: концепція трьох світів, віддзеркалення світів один в одному, символічність біблійного світу, сприйняття життя як вистави, мотиви свободи, творчості, спокою, пізнання істини й сутності людини. Розкриттю цих мотивів у романі допомагають архетипні образи, які також можуть бути пов'язані з філософськими й поетичними творами Г. Сковороди. Окрім того, сам філософ міг бути прототипом образів Майстра, Ієшуа, Івана Бездомного, що доводить інтерес письменника до творчості й особистості Г. Сковороди. За допомогою названих мотивів і образів розкриваються онтологічні погляди й аксіологічні цінності М. Булгакова.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Булгаков М. Майстер і Маргарита (Переклад М. Білоруса) [Електронний ресурс]: Інст. літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України / Бібліотека світової літератури. – [Режим доступу]: <http://knigger.org/bulgakov/master-i-margarita/lang/ua/>
2. Кримський С. Філософ, якого «не спіймав світ» – Україна Incognita <http://incognita.day.kiev.ua/filosof-yakogo-ne-spijmav-svit.html>
3. Лотман Ю. Дом в «Мастере и Маргарите» [Текст]: Лотман Ю. Про русскую литературу. Статьи и исследования. – СПб: Искусство, 2005. – 845 с.
4. Сковорода Г. Сад божественных песней, прозябший из зерн Священнаго Писания. – Повне зібрання творів: У 2-х томах. – К., 1973. – Ізборник – <http://litopys.org.ua/skovoroda/skov103.htm#page60>
5. Файзулліна Г.С. Етнокультурологічні виміри українського філософського роману. [Електронний ресурс]: дис. на здобуття уч. ступ. кандидата культурології. – Спец.: 26.00.01 – теорія та історія культури (культурологія). – К., 2017. – 206 с. – [Режим доступу]: https://nakkkim.edu.ua/images/Special-Science-Council/Materialy-Dysertaciy/2017-Faizullina/dis_Faizullina-min.pdf
6. Яблоков Е.А. Художественный мир Михаила Булгакова [Текст]. – М.: «Языки савянской культуры», 2001 р. – 424 с.

Владислав Чайковський,
учень 11-А класу
Миколаївської СЗОШ №22

Орієнтовне поурочне планування
для 9 класу
Уроки № 35-43

Урок № 35

Тема: Основні віхи творчості та особливості світогляду письменника. «Людська комедія»: історія написання, художня структура, тематика і проблематика, образи. Аналіз «Передмови» до «Людської комедії»

Мета: ознайомити учнів з життєвим і творчим шляхом Оноре де Бальзака; розкрити унікальність та універсальність втілення художнього задуму «Людської комедії» Бальзака; показати широту охоплення митцем панорами життя французького суспільства першої половини XIX століття, розкрити тематику «Людської комедії», її проблематику, жанрово-композиційні особливості; визначити, в чому полягає сутність бальзаківського новаторства в красному письменстві XIX століття; проаналізувати «Передмову» до «Людської комедії» Бальзака, визначивши основні пріоритети циклу.

Розвивати вміння систематизувати навчальний матеріал, виокремлювати найважливіші аспекти теоретико-літературного плану, використовувати їх у процесі вивчення всієї монографічної теми; збагачувати термінологічний словник учнів; сприяти формуванню критичного мислення школярів.

Обладнання: відео «Оноре де Бальзак». – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=AtcPJEeEXVE>; опорно-інформаційна схема «Людська комедія» Оноре де Бальзака; фрагменти художнього фільму «Помилка Оноре де Бальзака» (виробництво СРСР, Франція 1987), режисер – Олександр Орлов, у головній ролі – Володимир Татосов). – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=I4zh8I4jXUs>

Епіграфи: Якщо обирати між Фаустом і Прометеем, я віддаю перевагу Прометею.

Оноре де Бальзак

Випадок – найвеличніший романіст світу; аби писати плідно, слід його вивчати. істориком буде саме французьке суспільство, мені ж лишиться найнятися до нього в секретарі.

Оноре де Бальзак

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Оголошення теми уроку. Мотивація навчальної діяльності учнів

а) Учитель розпочинає урок цитатою з «Передмови до «Людської комедії» Оноре де Бальзака:

«Складаючи опис людських вад і чеснот, занотувавши найцікавіші прояви пристрастей, зображуючи характери, вибираючи найголовніші в житті суспільства події, створюючи типи за допомогою об'єднання рис окремих однорідних характерів, я, може, й зумію написати історію, що лишилася поза увагою безлічі вчених, – історію звичаїв. Набравшись терпіння і мужності, я спробую в такий спосіб написати давно задуману книгу про Францію дев'ятнадцятого сторіччя я повинен буду розкрити причини або одну загальну причину описуваних явищ, збагнути, який прихований закон керує величезними скупченнями людей, пристрастей і подій. А вже дослідивши – я не кажу «з'ясувавши» – цей закон, що рушійну силу суспільного життя, я муситиму помірковувати і про підвалини світобудови, спробую відкрити, в чому людські суспільства віддаляються, а в чому наближаються до вічного закону буття, до істини, до краси. Незважаючи на великий обсяг передумов, які самі по собі склали б окремих твір, задумана мною праця має привести і до чітких висновків – інакше її не можна буде вважати завершеною. Змалювавши у такий спосіб Суспільство, я розкрию й причини його розвитку».

І задум, і труд, який взяв на себе Оноре де Бальзак, не мали аналогів у практиці світового красном письменства. Якою ж потрібно було бути непересячною особистістю, наділеною талантом генія, щоб звалити на свої плечі такий тягар?

Що саме і чому спонукало Бальзака взятися за реалізацію цього грандіозного задуму? Яке місце займає творчий спадок Бальзака у скарбниці світової літератури? Якою постає художня модель світу і людини зі сторінок його численних творів? На ці і ряд інших питань ми маємо знайти відповіді, ознайомившись із життєвим і творчим шляхом Оноре де Бальзака в загальних рисах та текстуально дослідивши один із найвідоміших творів митця – повість «Гобсек».

б) запис до учнівських зошитів теми уроку, визначення основних завдань для учнів на даний урок

в) актуалізація опорних знань учнів на основі самостійного опрацювання учнями біографічних відомостей про Бальзака та інформації про його творчість (в основі статті підручника, учні можуть скористатися також допоміжним літературно-критичним матеріалом)

Учням пропонується розподілитись на динамічні групи й створити **словесний портрет Бальзака-людини й Бальзака-митця**. Через 3-5 хвилин вони мають представити своє первинне сприйняття-розуміння письменника у цих двох площинах.

Перегляд відеопрезентації «Оноре де Бальзак».

(матеріали допоможуть розширити інформаційний простір знайомства з Бальзаком, підготують учнів до визначення й виокремлення найважливіших етапів життєвого і творчого шляху митця)

Узагальнююча бесіда про Бальзака як людину і письменника.

– Розгляньте портрети Оноре де Бальзака (включаючи й портрет Пабло Пікассо, літографію 1952 року). Що найбільше вражає вас у цьому обличчі? Яким чином портрети поглибили ваші уявлення про Бальзака як про людину?

– Спробуйте співвіднести цитати самого Бальзака, його сучасників, біографів та дослідників творчості з фактами та подіями життєвої і творчої долі письменника:

«Мною панують дві пристрасті: кохання та слава...»

(О. де Бальзак)

«Я просто дитя, от і все, дитя багато легковажніше, ніж вам здається; однак я чистий, як дитя, і кохаю, як дитя.»

(З листа Оноре де Бальзака до Евеліни Ганської)

«Література користується прийомом живопису: там для створення прекрасного образу беруть руки однієї натурниці, ноги – іншої, груди в тієї, а плечі – в іншої. Завдання митця – вдихнути життя у створене ним тіло, зробити зображення правдивим. Якщо ж йому заманеться лише скопіювати реальну жінку, то його витвір не зацікавить нікого...»

(З листа Оноре де Бальзака до Евеліни Ганської)

«Майже всі біографи порівнюють його з імператором Наполеоном. І це не примха, не випадковість: Бальзак у літературі й справді схожий на Бонапарта в політиці – та сама грандіозність задумів, та сама готовність іти до кінця і той самий невтримний авантюризм, що решті-решт приводить до особистої катастрофи.»

(Д. Затонський)

«Людська комедія» нагадує Вавилонську вежу, яку архітектор не встиг, та й не мав би часу вивершити. ...Робітник користувався першим-ліпшим матеріалом... Працюючи своїми зашкарбленими руками... він звів колосальну вежу, не турбуючись про гармонію ліній та пропорційність її частин.»

(Е. Золя)

«Бальзак, однак, встановлював рівновагу у своїх романах за рахунок іншого: він прослідкував і відтворював соціальні залежності особистості й тим самим пояснював її поведінку у суспільній сфері.»

(Д. Затонський)

«Бальзак обрав предметом зображення французьке суспільство, оскільки, за його словами «лише воно зберігає кмітливість і самобутність у найпобутовіших положеннях...». Головне для Бальзака «**прийти до синтезу шляхом аналізу** (виділено О.Г.), описати й зібрати воедино основні елементи життя, підіймати важливі проблеми й

накреслювати шляхи їхнього вирішення, словом, **відтворювати риси грандіозного лику свого часу, зображуючи характерних його представників**» (виділено О.Г.)

(Д. Затонський з цитуванням О. де Бальзака)

Методична рекомендація: радимо добірку цитат роздрукувати з розрахунку на кожного учня для подальшого використання впродовж вивчення усієї монографічної теми та безпосередньо для зручності при виконанні даного завдання.

– Які з цитат поглибили ваше розуміння Бальзака як людини, які Бальзака-письменника? Аргументуйте. Доведіть, що Бальзак є одним із основоположників соціального реалістичного роману.

Перегляд фрагменту з фільму «Помилка Оноре де Бальзака» (сцена вінчання з Евеліною Ганською)

– Стисло розкажіть про зв'язок Бальзака з Україною. Визначте місце Евеліни Ганської у долі Бальзака. Які твори Бальзака були написані під впливом його перебування в Україні? («Київ-місто», «Селяни», «Листи до Евеліни Ганської», «Лист про Київ»).

– Прокоментуйте слова Оноре де Бальзака, взяті за епіграф до даного уроку. Як ви вважаєте, чи можна їх віднести в цілому до осмислення творчого доробку митця? Обґрунтуйте.

III. Вивчення нового матеріалу

– Схарактеризуйте шлях Бальзака до створення «Людської комедії». Які етапи довелося подолати митцю? В чому він дотримувався традицій попередніх історико-літературних епох, у чому проявилась його самобутність? Узагальніть свої висновки у вигляді схеми «Становлення письменницького таланту Оноре де Бальзака» (див. додаток № 1 до даного уроку).

– Що вам відомо про задум «Людської комедії» Бальзаком? (Робота з підручником.)

– Наскільки був правий Бальзак, коли, сповістивши своїй сестрі Сюрвіль про задум «Людської комедії», заявив: «Привітайте мене. Адже щойно з'ясувалося, що я – геній». (Аналогів задуму Бальзака не було у світовій літературі. У 1833 році він відкрито заявив про бажання об'єднати свої романи в одну епопею.

Епопея (від грец. епороіа, від ерос – слово, оповідь і роіео – творю) – значний за обсягом і монументальний за формою твір епічного змісту, в якому широко й багатоаспектно відображається епохальний злам у духовному та соціоісторичному житті нації (або навіть кількох націй). Прикладами найвидатніших епопей у світовій літературі XIX століття є «Людська комедія» О. де Бальзака, «Війна і мир» Л. Толстого, «Ругон-Маккари. Природна і соціальна історія однієї родини в епоху Другої Імперії» Е. Золя. Перша половина XX ст. ознаменувалася створенням таких великих епопей, як «У пошуках утраченого часу» М. Пруста, «Будденброки» Т. Манна, «Тихий Дон» М. Шолохова та ін. (Див. Волощук Є. Зарубіжна література: Хрестоматія-посібник для 10-го кл. загальноосвіт. навч. закл. – К.: Видавничий Дім «Світ знань», 2004, с. 548).

Своєрідною межею, яка символізувала початок створення нової книги, став роман «Батько Горіо», котрий автор закінчив у 1835 році. Починаючи з нього, Бальзак став систематично брати імена і характеристики героїв із своїх попередніх творів, тобто використав «техніку перехідних персонажів».)

– Визначте провідну тему й проблему епопеї Бальзака «Людська комедія». (**Тема: Зображення узагальненої художньої картини французького суспільства періоду 1816-1848 рр. Проблема: зображення влади золота у суспільстві та впливу цієї влади на людей.**)

– Які чинники вплинули на задум Бальзакової «Людської комедії»? (Теорія еволюції тваринних видів Бюффена та Сент-Іллера й «Божественна комедія» Данте Аліг'єрі). Сам Бальзак так пояснював обрану назву: «Величезний розмах плану, що водночас охоплює історію і критику суспільства, аналіз його вад та обговорення його основ дозволяє, я думаю, дати йому той заголовок, під яким він з'явиться, – «Людська комедія». Чи претензійний він, чи тільки правильний? Це вирішать самі читачі, коли праця буде закінчена». (Спочатку Бальзак планував назвати головну працю свого життя «Соціальний етюд».)

– Спробуйте порівняти «Божественну комедію» Данте Аліг'єрі та «Людську комедію» Бальзака за , як форма твору, жанр, композиційні особливості, мета створення, сенс назви. (Як варіант надаємо порівняльну таблицю, ідея якої запропонована у книзі Давиденко Г.Й. Історія зарубіжної літератури XIX – початку XX століття: навч. посібник. [для студ. Виш. Навч. закл.]/ Г.Й. Давиденко, О.М. Чайка – [2-ге вид.]. – К.: Центр учбової літератури, 2009, с. 135).

соціально-побутових і психологічних спостережень. То було художнє дослідження певних соціальних явищ французької дійсності першої половини XIX століття.)

– Визначте ключові слова завдання, які ставив перед собою Бальзак, замисливши «Людську комедію», на основі його власних висловлювань:

«Мій твір повинен увібрати в себе **всі типи людей, усі суспільні стани**, він повинен утілити **всі соціальні зрушення** так, щоб жодна життєва ситуація, жодне обличчя, жоден характер, чоловічий чи жіночий, жоден спосіб життя, жодна професія, ні чиїсь погляди, жодна французька провінція, ні бодай що-небудь із дитинства, старості, зрілого віку, із політики, права чи військових справ не виявилися забутими». (З листа Бальзака до пані Карро).

«Це нелегка праця – змалювати 2-3 тисячі людей, які чимось відрізняються на тлі своєї епохи, бо приблизно стільки набереться в кінцевому підсумку **типів, які представляють кожне покоління**, і «Людська комедія» вмістить у собі їх усіх. Така кількість облич, характерів, така безліч доль потребувала певних рамок і – хай вибачать мені за цей вислів – **галерей**».

Перші начерки грандіозної праці з'явилися з 1833 року («Шагренева шкіра»), робота над останніми сторінками закінчилася незадовго до смерті автора («Зворотний бік сучасної історії», 1848). У 1845 році письменник склав список усіх творів «Людської комедії», який налічував 144 назви (за різними джерелами від 120 до 150). Але зміг реалізувати свій задум, написавши 96 творів).

Позиції для порівняння	«Божественна комедія» Данте Аліг'єрі	«Людська комедія» Оноре де Бальзака
Форма	Своєрідна художня подорож у потойбічний світ, здійснена поетом за допомогою видіння, художньої уяви.	Реалістичне зображення життя Франції у всіх його соціальних проявах.
Мета	Вказати середньовічній людині й усьому людству шлях до спасіння душі. Уславлення права людини на земне щастя.	Прагнення дослідити і пояснити закономірності функціонування суспільства і людини як його невід'ємної частки.
Ідея	Гуманістичне ставлення до Людини у поєднанні з глибокою вірою в Бога.	Гуманістичний погляд на історію цивілізації. Критичний аналіз історії моралі сучасного Бальзака суспільства і людини.
Жанр	Поема.	Проблематично визначити жанр. Найчастіше зустрічаються два визначення: цикл романів та епопея.
Назва	Комедія, тому що звернений до земного буття людини; починався твір сумно, але мав щасливий кінець.	Названий комедією, бо показав концепцію людського світу з найрізноманітніших сторін.
Композиція	Поділена на три частини («Пекло», «Чистилище», «Рай») – це три світи, де одночасно жив Данте як людина і митець: реальне життя, чистилище внутрішньої боротьби та рай віри і любові. Вкупі з вступом складає 100 пісень, написаних терцинами.	Поділена на три частини, кожна з яких включала тематично об'єднані твори («Етюди про звичаї», «Філософські етюди», «Аналітичні етюди»).

– Як ви думаєте, чому першим кроком у створенні «Людської комедії» Бальзака було звернення письменника до жанру «фізіологічного нарису»? Чи має це зв'язок з фізіологією в медичному тлумаченні слова? («Фізіологічний нарис» Бальзака – це художня публіцистика, яка зачіпала сучасні теми й розробляла багатий матеріал

Коментар вчителя: суспільство, що стало плодом творчої енергії Бальзака, за своїми масштабами та фотографічною точністю зображення, володіло всіма ознаками реальності. З одного твору в інший переходили «загальні персонажі», які, поряд із загальністю творчого методу та авторської концепції, зміцнювали задум письменника, надаючи

йому грандіозності архітектурної споруди. Поступово у Бальзака з'явилися свої лікарі (Б'яншон, Депен, Г. Флобер, згадуючи останні дні життя Бальзака, писав: «Коли незадовго до смерті тяжкохворий Бальзак марив, одного разу він вимовив: «Тільки Б'яншон міг би мене врятувати»), нішпорки (Корантен, Перад), адвокати (Дерош, Дервіль), фінансисти (Нусінген, брати Келлери, дю Тійе), лихварі (Гобсек, Пальме, Бідо), знать (Лістомери, Кергаруети, Монфрїньєзи, Гранлье, Ронкеролі, Рогани) і т.д. Осягнути грандіозність загального задуму Бальзака дала змогу «Передмова до «Людської комедії».

«Первісна ідея «Людської комедії» постала переді мною як мрія, – писав Бальзак, – як один із тих туманних задумів, що їх плекаєш, але виразно уявити собі не можеш...»

Вдома ви самостійно ознайомились із змістом «Передмови до «Людської комедії» Оноре де Бальзака. Зараз маємо з'ясувати головні особливості задуму Бальзака, що поставили його в ряд найбільших митців-новаторів не тільки свого часу, а й світової літератури в цілому.

I період початок творчості, орієнтир на канони мистецтва XVII ст. (класицизм): невдала героїчна трагедія «Кромвель» (1819 рік)	II період (1829-1822) орієнтир на творчість Жан Жака Руссо та Йоганна Вольфганга Гете: роман у листах «Стені, або філософські блукання», пригодницькі романи, що підписувались псевдонімами Орас де Сент-Обен або лорд Р'Оон – «Бірагська спадкоємиця» (1822), «Остання фея, або Нова чарівна лампа» (1822)	III період (1829-1833 рр.) створення першого серйозного роману (1829 рік) «Шуани, або Бретань» у 1799 році; «Фізіологія шлюбу» (1829), «Сцени приватного життя» (1830). Ці книги зробили Бальзака відомим. Письменник створює низку романів, повістей та оповідань під своїм іменем.
---	--	---

Фронтальна бесіда на основі опрацювання змісту «Передмови...»

– Користуючись тезами з «Передмови...», визначте, чим саме допомогло Бальзаку вчення Сент-Ілера та Бюффена про вплив середовища на формування характерних ознак живого організму?

– Який вплив на творчий задум Бальзака мали твори Вальтера Скотта?

– Руссо був переконаний, що людина «від природи є доброю», але її псує суспільство. Бальзак, навпаки, стверджував, що суспільство «вдосконалює, робить кращою» людину, яка від природи «ні добра, ні зла». З ким з митців ви погоджуєтесь? Аргументуйте свої думки прикладами з історії та літератури.

– Які відмінності між просвітницьким реалізмом XVIII століття і реалізмом XIX століття виявляє полеміка Бальзака з творчим доробком й ідеалами Руссо?

– На які розділи автор розподілив «Людську комедію»? Які аргументи він наводить? За текстом «Передмови...» схарактеризуйте кожен з них. (Доречно використати матеріал, вміщений у додатку № 2 до даного уроку).

IV. Рефлексія

Робота в групах. Завдання: спробуйте відтворити схематично структуру й основні ідеї «Людської комедії» Бальзака (на роботу відводиться до 10 хвилин з послідовним представленням варіантів, див. можливі варіанти у додатках № 3, 4, 5).

– Яка схема-опора, побудована в результаті дослідження груп, видається вам найбільш відпо-

відною до задуму і структури «Людської комедії» Бальзака? Обґрунтуйте свої висновки.

(Примітка для вчителів: У класах з низьким рівнем підготовленості учнів рекомендуємо схеми (або схеми), вміщені у додатках № 3,4,5 в готовому вигляді.)

V. Аргументація участі учнів у роботі на уроці. Виставлення оцінок

VI. Домашнє завдання.

Прочитати роман Оноре де Бальзака «Батько Горіо». Усно підготувати стисле повідомлення про враження, яке справив твір під час його читання.

За бажанням:

Визначити місце роману Бальзака «Батько Горіо» в загальній композиції «Людської комедії».

Переглянути екранізацію роману «Батько Горіо» (виробництво Франції, 2004 рік)

Скласти враження про художній фільм та його відповідність авторському тексту роману Оноре де Бальзака «Батько Горіо».

Додаток № 1

Становлення письменницького таланту Оноре де Бальзака

Додаток № 2

Найважливіші тези «Передмови до «Людської комедії» Оноре де Бальзака

«Мала кількість творів живить велике самолюбство, велика праця вселяє виняткову скромність».

«Первісна ідея «Людської комедії» постала переді мною, мов якась мрія, мов один із тих нездійснених задумів, які плекаєш, але не можеш утримати... **Ідея цього твору народилася з порівняння людства з тваринним світом.**

«**Думка про єдність організмів, що формувалась по-різному**» (Сведенборг, Сен-Мартен, Лейбніц, Бюффон, Шарль Бонне та ін.) висвітлює **«зачатки знаменитого закону: кожен для себе»**. «Є тільки єдина жива істота. Творець користався єдиною моделлю для всіх живих істот. **Жива істота – це основа, яка дістає свою зовнішню форму, або, точніше, відмінні ознаки своєї форми у тому середовищі, де їй призначено розвиватися.** Тваринні види відбивають ці відмінності».

«Пройнявшись цією системою ... я зрозумів, що у цьому відношенні **Суспільство подібне до Природи**. Хіба Суспільство не створює з людини, відповідно до середовища, у якому вона діє, стільки ж різноманітних видів, скільки їх існує у тваринному світі? ... існують і завжди існуватимуть види у людському суспільстві так само, як і види тваринного світу. Якщо Бюффен написав видатний твір, спробувавши

в одній книзі зобразити весь тваринний світ, то чому б не написати подібний твір про Суспільство?»

«Громадський стан позначений **випадковостями**, яких ніколи не допускає Природа, бо громадський стан складається з Природи і Суспільства. Отже, опис соціальних видів, коли навіть брати до уваги тільки різницю статей, повинен бути щонайменше вдвічі більшим у порівнянні з описом тваринних видів... Тварина мало що має, у неї немає ні наук, ні мистецтв, тоді як людина, в силу закону, який ще треба вивчити, прагне відбити свої звичаї, свою думку і своє життя у всьому, що вона пристосовує для своїх потреб. Таким чином, треба було написати твір, який мав охопити **три форми буття: чоловіків, жінок і речі, тобто людей і матеріальне втілення їх мислення, – словом, зобразити людину і життя...**»

«...як зробити цікавою драму з трьома-чотирма тисячами дійових осіб, яку являє собою будь-яке суспільство?»

«Випадок – найбільший романіст світу; щоб бути плодючим, треба тільки його вивчати. Самим істориком мало бути французьке Суспільство, мені залишилося лише бути його секретарем. Складаючи опис пороків і чеснот, збираючи найяскравіші випадки прояву пристрастей, зображуючи характери, добираючи найголовніші події з життя Суспільства, створюючи типи поєднання окремих рис численних однорідних характерів, мені вдалося б написати історію, забуту стількома істориками, – **історію звичаїв.**»

мені **треба було вивчити причини або одну спільну причину соціальних явищ, вловити прихований смисл величезного скупчення типів, пристрастей і подій...** слід було виявити, у чому людські Суспільства віддаляються або наближаються до вічного закону, до істини, до краси...»

«Людина ні добра, ні зла, вона народжується з інстинктами і нахилами; Суспільство аж ніяк не псує її, як вважав Руссо, а вдосконалює, робить кращою; але **прагнення вигоди** з свого боку розвиває її погані нахили. Християнство, і особливо католицизм, ... являючи собою цілісну систему приборкання порочних прагнень людини, є **найважливішою основою соціального порядку.**»

«Уважне споглядання картини Суспільства переконує, що коли думка або пристрасть, яка містить у собі і думку, і почуття, – явища соціальні, то водночас вони: явища руйнівні. У цьому житті соціальне схоже на життя людини...»

«Пристрасть – це все людство. Без неї релігія, історія, роман, мистецтво були б марні... Я не вірю у нескінченне вдосконалювання людського Суспільства, я вірю у **вдосконалювання самої людини.** Ті, хто думає у мене знайти намір розглянути людину як істоту завершену, припускається великої помилки...»

«Зрозумівши як слід зміст мого твору, читачі

визнають, що я надаю фактам постійним, повсякденним, прихованим або явним, а також подіям особистого життя, їх причинам і спонукальним началам такого ж значення, якого досі надавали історика подіям суспільного життя народів...»

«Це неабияке завдання – зобразити дві або **три тисячі типових людей певної епохи**, бо така кількість типів, які представляють кожне покоління, і «Людська комедія» їх стільки вмістить. Така кількість осіб, характерів, така безліч життів вимагала певних рамок.

Звідси такі природні, уже відомі розділи мого твору: **сцени приватного життя, провінційного, паризького, політичного, воєнного і сільського.** Ці шість розділів відповідають загальним ідеям. Кожен із них має свій зміст, своє значення і містить у собі епоху людського життя...

«**Сцени приватного життя** зображують дитинство, юність, їх помилки, тоді як **сцени провінційного життя** – зрілий вік, пристрасті, розрахунки, матеріальні інтереси і честолюбство. Потім у **сценах паризького життя** дана картина смаків, пороків і всіх неприборканих проявів життя, властивих столиці. Кожна з цих трьох частин має свій місцевий колорит. Париж і провінція, соціально протилежні, дали тут невичерпний матеріал. Не тільки люди, а й найголовніші життєві події втілюються у типові образи ... Мій твір має свою географію, свою генеалогію, свої сім'ї, свої місцевості, обстановку, дійових осіб і факти, – словом, **цілий свій світ.**»

«Зобразивши у цих трьох розділах соціальне життя, я мав ще показати життя **зовсім особливе**, у якому відбиваються інтереси багатьох або всіх, – життя, яке проходить... поза загальними рамками, – звідси сцени **політичного життя.** Після завершення цієї широкої картини Суспільства хіба не треба було ще показати його у стані найвищого напруження. Звідси сцени **воєнного життя** – поки ще найменш повна частина моєї праці... Нарешті, сцени **сільського життя** являють собою немов вечір цього довгого дня, якщо мені дозволено **назвати так драму соціального життя.** У цьому розділі зустрічаються найбільш чисті характери і зображено здійснення великих начал порядку, політики й моральності. **Така основа**, повна образів, комедій і трагедій, над якою підносяться **філософські етюди**, друга частина праці, де знаходить свій вияв соціальний рушій усіх подій, де зображені руйнівні бурі мислі, почуття за почуттям. Перший твір цього розділу – «Шагренева шкіра» – якоюсь мірою **зв'язує сцени нравів з філософськими етюдами кільцем майже східної фантазії**, де саме **Життя зображене у сутичці з Бажанням, джерелом усякої Пристрасті.**»

«Ще вище знайдуть місце **аналітичні етюди**, про які я нічого не скажу, бо з них надруковано лише один: «Фізіологія шлюбу». **Критика Суспільства, аналіз його болячок і обговорення його основ дозволяє мені ... дати творові назву, під якою він з'являється тепер: «Людська комедія».**

(Додатки № 3-5 див. обкл. 2)

Позакласне читання
Оноре де Бальзак. «Батько Горіо»
Урок № 36

Тема: Реалізація ідеї системи перехідних персонажів у творчості Оноре де Бальзака. Трагізм долі батька Горіо в однойменному романі митця

Мета: розкрити місце і роль роману Бальзака «Батько Горіо» в складі епопеї «Людська комедія»; ознайомити учнів із системою образів роману, розкрити зв'язок персонажів «Батька Горіо» з іншими творами циклу; з'ясувати причини трагізму долі батька Горіо; розкрити роль образу Растіньяка у розкритті теми влади грошей в суспільстві; розвинути вміння аналізувати твір відповідно до авторського задуму; сприяти формуванню критичного мислення учнів.

Обладнання: фрагменти художнього фільму «Батько Горіо» (Франція, 2002).

Епіграф: ... Париж – це справжній океан.

Киньте в нього лот – і все одно не визначите глибини; хочете оглянути його, описати?

Хоч як пильно його оглядатимете й описуватимете, хоч які численні й завзяті будуть дослідники цього моря, – в ньому завжди залишиться якесь незаймане місце, невідома печера, квіти, перли, почвари, щось нечуване, не помічене літературними водолазами.

Оноре де Бальзак. «Батько Горіо»

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Оголошення теми й завдань уроку.

Мотивація навчальної діяльності

III. З'ясування місця роману «Батько Горіо» в структурі «Людської комедії» Оноре де Бальзака (в орієнтовних відповідях використані коментарі Дмитра Наливайка до видання роману «Батько Горіо» Бальзака українською мовою у перекладі Єлизавети Старинкевич)

– Що вам відомо про історію створення роману Бальзака «Батько Горіо»? Яке його місце в структурі «Людської комедії»? (Роман був написаний восени 1834 року із швидкістю, незвичайною навіть для Бальзака, – десь за півтора-два місяці. У листі до Евеліни Ганської автор повідомляв: «Цей твір було написано за сорок днів; за ці сорок днів я не спав і вісімдесяти годин. Зате тепер я маю триумфувати!» У жовтні того ж року рукопис роману було передано в журнал «Ревю де Парі», де він і побачив світ у грудні 1834 – лютому 1835 року. У 1835 року роман вийшов окремим виданням. Розпочавши видавати «Людську комедію», Бальзак включив його до першого тому «Сцен паризького життя» (1843). Однак, плануючи друге видання своєї епопеї, він перемістив «Батька Горіо» в «Сцени приватного життя».)

– Яким був авторський задум роману «Батько Горіо»? Як і чому Бальзак ускладнив структуру твору? (Роман був задуманий Бальзаком як розповідь про сумну долю старого Горіо, про що свідчить запис в намітках до твору: «Старий – сімейний пансіон – 600 франків ренти – позбавляє себе всього заради дочок, причому обидві мають по 50 000 тисяч франків прибутку – помирає, як собака».)

В процесі роботи над твором задум письменника розширився і ускладнився. Спершу Ежен Растіньяк був одним з другорядних персонажів роману, функція якого полягала в тому, що він мав інформувати старого вермішельника про життя дочок у вищому світі, куди той не мав доступу. Та Бальзака захопила історія молодого провінціала, який приїжджає до Парижа робити кар'єру і своє просування починає з убогого пансіону пані Воке. В результаті Растіньяк не тільки став самостійною фігурою, а й «зрівнявся в правах» з батьком Горіо, внісши в роман свою окрему тему, свою соціальну й моральну проблематику. Структура роману ускладнилася, з'явилися пов'язані між собою, але водночас і різні за змістом сюжетні лінії, що відкрило перед письменником нові можливості в зображенні життя сучасного суспільства. Насамперед з'явилася можливість показати його в різних аспектах і контрастних зіставленнях. В романі постають два різні соціальні світи, які є протилежними полюсами тогочасного суспільства, причому письменник не тільки протиставляє їх, а й прагне розкрити зв'язки й співвідношення між ними. А це також означає, що був зроблений важливий крок на шляху до комплексного художнього оволодіння «суспільним цілим», до його всебічного художнього зображення.)

– Яку роль зіграв роман «Батько Горіо» в об'єднанні окремих творів Бальзака в реалістичну епопею «Людська комедія»? (Роман «Батько Горіо» створювався, коли у Бальзака вже виник задум циклізації творів, який вилився в «Людську комедію». Свідчення цього знаходимо і в тексті роману. Автор не раз заводить мову про те, яким згодом стане його герой, який фігурує в численних творах «Людської комедії». Про тісний зв'язок роману «Батько Горіо» з цілим «Людською комедією» свідчить і те, що не тільки Растіньяк, а й близько тридцяти його персонажів виступають або згадуються в інших творах бальзаківської епопеї. Це, зокрема, Жак Коллен (Вотрен), Орас Б'яншон, віконтеса де Босеан, Дельфіна де Нусінген, графиня де Ресто та її чоловік, Максим де Трай та інші. Так утеклий каторжник Коллен, вже під ім'ям абата Еррери, з'являється в романі «Втрачені ілюзії», рятує від самогубства Люсьєна Шардона, а потім допомагає йому здобути багатство («Пишнота й злиденність куртизанок»). Після загибелі Люсьєна колишній ватажок злочинного світу переходить на службу в поліцію і вже в цій іпостасі фігурує в романі «Кузина Бетта». Жоден з персонажів «Людської комедії» не з'являється так часто в різних творах, як лікар Б'яншон, але завжди серед героїв другого плану або ж епізодичних. Це один з улюблених героїв Бальзака, і є відомості, що в передсмертній агонії письменник прохав викликати до нього лікаря Б'яншона. Але ж у більшості випадків звернення до «героїв, що повертаються», означає в тій чи іншій мірі й повернення до певної проблематики, певних тем, ідейних чи сюжетних мотивів, типажу тощо. В бальзаківській епопеї маємо також твори («Покинута», «Силует жінки» та ін.), котрі тематично й сюжетно тяжіють до роману «Батько Горіо» як локального центру. Все це зрештою дозволяє назвати даний роман **одним з вузлових творів «Людської комедії»**, від якого тягнуться різноманітні ниті до інших її творів.)

IV. Аналітичне дослідження у просторі означеної теми уроку

Методична порада. Рекомендуємо даний урок провести за принципом кіноуроку, попередньо так організувавши роботу, щоб учні спочатку прочитали твір, а потім переглянули екранізацію, фрагменти якої використовуються на розсуд вчителя.

Робота з епіграфом

– Виразно прочитайте уривок з роману «Батько Горіо» Оноре де Бальзака.

– Поміркуйте, чому письменник вважає Париж океаном, а літераторів водолазами?

– Що стала тим «незайманим місцем» у столиці, до якого ще не дісталися «літературні водолази»?

Перегляд початку екранізації роману Бальзака «Батько Горіо» (фрагмент «Дім Воке»)

– Яку роль в романі Бальзака «Батько Горіо» відіграє «Дім Воке»? Що це за місце? («Будинок, де влаштовано пансіон, належить удові Воке. Він стоїть у нижній частині вулиці Святої Женев'єви...», «Це найжахливіший і, треба сказати, найглухіший квартал у Парижі», «Вулиця Святої Женев'єви, неначе бронзова рама для картини, найкраще пасує до цієї оповіді, що вимагає темних кольорів і поважних думок, щоб читач заздалегідь перейнявся відповідним настроєм, наче мандрівник, що спускається в катакомби, де з кожним щаблем меркне світло й завмирає голос провідника. Влучне порівняння! І хто скаже, яке видовище жахливіше: черстві серця чи порожні черепа?»), «Одне слово – тут панують злидні, позбавлені всякої поезії, – злидні ошадливі, скнарі, понурі. Якщо вони ще не потопують у бруді, то вже вкрилися плямами, якщо вони ще не в дранті, то вже приречені на тління»)

– Чи вдалося, на вашу думку, кінематографістам передати огидну атмосферу цього притулку та стосунків між його мешканцями? Наведіть аргументи, спираючись на текст.

– Яким чином автор знайомить читача з мешканцями «Дому Воке»? Як ви думаєте, чому цей принцип не витриманий в екранізації?

– Стисло схарактеризуйте систему образів роману. Спробуйте її представити у вигляді схеми.

Система образів роману Оноре де Бальзака «Батько Горіо»

– Доберіть ще цитати до характеристики персонажів. Доведіть, що Бальзак з однаковою увагою ставиться до всіх персонажів. Як ви думаєте, з якою метою він так багато уваги приділяє зображенню зовнішності своїх персонажів?

– Виразно прочитайте загальну характеристику, дану Бальзаком мешканцям притулку Воке. Виділіть у ньому ключові слова «Чоловіки носили сюртуки якогось загадкового кольору, взуття, що його в багатих кварталах викидають на смітник, стару білизну, – одне слово, блаженку одержину. На жінках були перефарбовані й знову полинялі сукні, що давно вийшли з моди, старенькі поцеровані мережива, заношені до блиску рукавички, пожовклі комірці, а на плечах – подрані косинки. Але під такою одежею майже в усіх був міцний організм, який вистояв у життєвих бурях, обличчя холодні, сухі, стерті, немов вилучені з обігу монети. **За в'ялими губами ховалися хижі зуби. Відчувалося, що в кожного з цих людей є своя драма, яку вони пережили чи ще переживають,** – не з тих, що розігруються при світлі рампи серед декорацій, а жива, мовчазна драма, котра крижаним холодом стискає і хвилює серце, драма, яка не має кінця».)

– Як ви думаєте, чому роль «козла відпущення» в притулку Воке дісталася саме Горіо? Чому звертання до нього змінилося з «пан Горіо» на «батько Горіо»?

– Спробуйте скласти компакт-біографію Горіо, спираючись на текст, за такими позиціями:

- * вік
- * соціальний стан і статус, рід занять
- * сімейний стан
- * риси вдачі як людини
- * риси вдачі як бізнесмена
- * риси вдачі як батька
- * причини і сутність трагедії.

Доберіть цитати на підтвердження ваших висновків. («Батько Горіо, чоловік років шістдесят дев'яти, оселився у пані Воке 1813 року, залишивши свої справи. Спочатку він наймав квартиру, в якій тепер жила пані Кутюр, і платив тисячу двісті франків за повний пансіон, як людина, котрій неважко платити на сто франків більше чи менше», «Пан

Світ бідноти	Світ багатства
<p>Головні персонажі Батько Горіо, «колишній власник фабрики вермішелі, макаронів і пшеничного крохмалю, що дозволяв називати себе просто батьком Горіо»; Ежен де Растіньяк, «так звали пожилця – був із тих юнаків, яких лихо навчило працювати і які з молодих літ розуміють, що батьки покладають на них великі надії; ці юнаки готують собі щасливе майбутнє, наперед враховуючи вагу науки й завчасно пристосовуючи її до майбутніх умов суспільного ладу, щоб першими скористатися з них», «розумний провінціал». Девіз «Коли атакуєш що-небудь на небі, треба цілити в Бога!»</p> <p>Другорядні персонажі Пані Воке, «якій уже років п'ятдесят, схожа на всіх жінок, що були в бувальцях»; «пані Кутюр, вдова інтендантського комісара часів Республіки»; Вікторина Тайфер, вихованка пані Кутюр; «дідуган на ім'я Пуаре»; «чоловік років під сорок, що носив чорний парик, фарбував баки, видавав себе за колишнього купця і називався Вотреном»; «стара діва – мадмуазель Мішоно»;</p> <p>Епізодичні персонажі Сильвія (кухарка пані Воке), служник пані Воке Крістоф, «у пані Воке харчувалося не менш як вісім студентів – юристів або медиків – і двоє троє завсідників з того самого кварталу, які брали тільки обід»,</p>	<p>Головні персонажі Другорядні персонажі віконтеса де Босеан, віконт де Босеан, графиня Анастазі де Ресто, граф де Ресто, Максим де Трай, Дельфіна де Нусінген, маркіз д'Ажуда-Пінту</p> <p>Епізодичні персонажі Пані де Марсійяк, барон де Нусінген, мати й батько Растіньяка, його сестри, де Моленкури, де Ронкеролі, де Марсе, де Ванденеси, леді Брендон, герцогиня де Ланже, графиня де Кергарует, пані де Серізі, герцогині де Карільяно, графиня Ферро, пані де Ланті, маркіза д'Еглемон, пані Фірміані, маркіза де Лістомер, маркіза д'Еспар, герцогиня де Мофрїньєз, дами із родини де Гранльє, маркіза де Монріво, пан Тайфер-батько й пан Тайфер-син.</p>

Горіо був людина скромна; ощадливість, властива людям, які самі досягли достатку, стала в нього звичкою. Суп, варене м'ясо й овочі – такі були й назавжди лишилися його улюблені страви. Отже, пані Воке було дуже важко мучити свого пансіонера і йти всупереч його уподобанням. Утративши надію чим-небудь дозолити цьому старому, вона почала його принижувати; пансіонери, зрештою, теж прийняли її неприязню до Горіо і заради втіхи помагали їй мститися на ньому», «Батько Горіо, як казала вдана графиня, був потайний і мовчазний», «Під кінець третього року батько Горіо ще більше врізав свої витрати, перебрався на четвертий поверх і перейшов на пансіон за сорок п'ять франків місячно. Він більше не нюхав тютюну, обходився без перукаря і перестав пудрити волосся. Коли батько Горіо вперше з'явився без пудри, хазяйка скрикнула з подиву, побачивши колір його волосся, брудносірого й зеленкуватого відтінку. Обличчя, день у день печальніше від таємної журби, здавалося найнещаснішим з усіх, що збиралися за обіднім столом. Тепер не залишалось вже ніякого сумніву: батько Горіо – розпусник, і тільки завдяки спритності лікаря він зберіг зір, не зазнавши шкідливого впливу ліків, необхідних при його хворобах; а бридкий колір його волосся – то наслідок надмірних утіх і тих засобів, яких він уживав, щоб продовжити втіх. Моральний і фізичний стан бідолахи давав поживу всім цим побрехенькам. Зносивши свою гарну білизну, Горіо замінив її білизою з перкалю по чотирнадцять су за лікоть. Його діаманти, золота табакерка, ланцюжок і коштовності зникли одне по одному. Він скинув блакитний фрак, увесь свій ошатний костюм і носив узимку і влітку сюртук із грубого коричневого сукна, жилет з козячої вовни й сірі сукняні штани. Старий марнів дедалі більше, литки в нього схудли, обличчя, колись опасисте від утіх міщанського добробуту, страшенно зморщилося; чоло поорали борозни, щелепи випинались під шкірою. На четвертий рік перебування в пансіоні на вулиці Святої Женев'єви його не можна було впізнати. Добрий шістдесятидвохлітній вермішельник, з вигляду не більше сорока років, високий, огрядний, напрочуд моложавий буржуа, життєрадісна постать якого радувала перехожих, – перетворився на сімдесятилітнього дідугана, отупілого, тремтячого, блідого. Його колись жваві сині очі набули тьмяного сірого відтінку, злиняли і вже не сльозилися; здавалося, з червоних повік сочиться кров. Він викликав огиду в одних і жаль у інших. Молоді студенти-медики, помітивши обвислу нижню губу, заходилися виміряти його лицевий кут, довго шарпали його і згодом визнали за кретина», «Якби в батька Горіо були такі багаті дочки, як ці дами, що його відвідують, то він не жив би в моєму домі на четвертому поверсі за сорок п'ять франків на місяць та й не вдягався б, мов той старець», «...ми помиляємося щодо батька Горіо. Він не ідіот і не бездушна людина. Скажи мені, що ти думаєш про нього, виходячи з твоєї системи Галля. Сьогодні вночі я бачив, як він скручував свій золочений посуд, наче віск, і зараз на його обличчі відбиваються глибокі почуття. Життя старого мені здається таємничим, його варто вивчити. Не смійся, Б'яншоне, я не жартую», віконтеса де Босеан про дочок Горіо «зреклися свого

батька, – підтвердила герцогиня, – доброго батька, що дав їм, кажуть, по п'ятсот чи шістсот тисяч франків, щоб їх щасливо одружити, а собі залишив вісім чи десять тисяч ліврів ренти, сподіваючись, що дочки лишаться його дочками, що він створить собі два родинних вогнища, два доми, де завжди знайде любов і ніжність. Проте через два роки зяті прогнали його, як найпослідшого негідника», «Отож цей Моріо під час революції був головою однієї із секцій; він тоді скористався з голоду, щоб самому розбагатіти, продаючи борошно вдсятеро дорожче, ніж воно йому коштувало, він мав його скільки хочеш. Управитель моєї бабусі збував йому борошно на величезні суми. Норіо, звісно, ділився, як і всі подібні люди, з Комітетом громадського порятунку. Пам'ятаю, управитель казав моїй бабусі, що вона може спокійно лишатись у своєму маєтку Гранвільє, бо її хліб – чудова охоронна грамота. Так от, цим Норіо, який продавав хліб катам, володіє лише одна пристрасть: він, кажуть, до нестями любить своїх дочок. Старшу він примостив у дім Ресто, другу почепив на шию баронові Нусінгену, багатому банкірові, що прикидається роялістом. Ви самі розумієте, за часів Імперії зятів не дуже бентежило те, що в них буває старий зразка дев'яносто третього року. За Буонапарте це ще можна було терпіти. Але після повернення Бурбонів стариган став тягарем панові де Ресто, а ще більше банкірові. Дочки, які, мабуть, ще любили його, хотіли кожна примирити батька й чоловіка, – щоб і кози були ситі, і сіно ціле. Вони приймали Торіо, коли в них не було сторонніх, вигадують різні приводи: «Тату, приходьте, нам буде приємніше, бо ми будемо самі» і таке інше. А проте я думаю, люба, що справжнє почуття має свій розум, свої очі, і, звичайно, серце бідолахи обливалося кров'ю. Він бачив, що дочки соромляться його, що вони люблять своїх чоловіків, а він заважає зятям. Отже, треба було пожертвувати собою. Так він і зробив, бо він був батьком; він сам себе вигнав. Побачивши, що дочки задоволені, старий зрозумів, що вчинив правильно. Батько й діти були співниками в цьому сімейному злочині. Ми бачимо таке явище повсюди. Хіба ж цей батько Горіо не став би брудною плямою у вітальні своїх дочок? Та й сам він почував би себе ніяково, нудьгував би. Те, що сталося з ним, може трапитися з найвродливішою жінкою, яка покохала чоловіка всією душею: коли вона набридла йому своїм коханням, він кидає її й поводить, як боягуз, ховаючись від неї. Така доля всіх почуттів. Наше серце – скарбниця: вичерпайте її відразу – і ви злидар. Ми суворо ставимося до почуття, що витрачається до кінця, так само як і до людини, у якої нема жодного су. Цей батько віддав усе. Він віддавав протягом двадцяти років свою душу, свою любов, а все своє майно віддав за один день. Вичавивши лимон, дочки викинули на вулицю лущайку»)

– Поясніть, що означає вислів, що пані Воке «мов та куріпка в салі, смажилася на вогні бажання»? Чому її наміри щодо Горіо були безпідставними? Як ви розумієте слова студента-медика Б'яншона, що на голові Горіо є лише одна гуля, «гуля вічного батька»?

– Яку роль у долі Горіо відіграв Ежен Растіньяк? Що ви можете сказати про цього молодика? Яким

чином він планував пробратися у вищі кола французького суспільства? Як ви думаєте, чому серед пожилеців притулку Воке його зацікавив саме Горіо?

– Яким чином Вотрена вплинув на амбітні плани Растіньяка? Виділіть ключові слова у фразі Вотрена (Колена). Чи розуміє Вотрен, які важелі рухають людей до успіху в Парижі? Заради чого, по-вашому, збіглий каторжник затіяв інтригу з Растіньяком щодо Вікторини Тайфер? («Чи знаєте ви, як тут прокладають собі дорогу? **Близком генія або підлою спритністю. Треба врзатись у цю людську масу, як гарматне ядро, або закрастися, як чума. Чесністю не доб'єтеся нічого. Перед могутністю генія всі схиляються:** його ненавидять і намагаються очорнити, бо він усе бере не ділячись, але йому скоряються, коли він стоїть твердо; одне слово, перед ним схиляються, якщо не вдалося затоптати його в багно. Підлота – скрізь, талант – рідкість. Отож підлота стала знаряддям незліченної кількості нездар, і ви скрізь відчуватимете її вістря. Ви побачите жінок, які витрачають десять тисяч франків на туалети, хоч їхні чоловіки одержують усього шість тисяч франків. Ви побачите урядовців з платнею тисяча двісті франків на рік, які купують маетки. Ви зустрінете жінок, що продають себе задля прогулянки в кареті із сином пера Франції, бо в ній можна їхати середньою алеєю в Лоншані. Ви вже бачили, як цей дурень, батечко Горіо, змушений був оплатити вексель своєї дочки, хоч її рокоція має п'ятдесят тисяч ліврів річного прибутку. Закладаюся, **що ви не ступите й двох кроків у Парижі, не наразившись на диявольські махінації.** Ставлю свою голову проти оцього корінця салату, що ви гірко розчаруетесь у першій жінці, яка вам сподобається, хоч би вона була молода, гарна й багата. Всі вони порушують закони, воюють з чоловіками з усякого приводу. Я б ніколи не скінчив, якби схотів розповісти про всі ті махінації, до яких удаються заради вбрання, коханців, дітей, заради домашніх потреб або з гонору, але рідко з добрих намірів. **Ось чому людина чесна – усім ворог.** А як ви гадаєте, що таке чесна людина? **В Парижі чесна людина – це той, хто діє мовчки і ні з ким не хоче ділитися»;** «**Зневажайте людей і шукайте пролазок у сітях закону. Таємниця великих багатств, походження яких невідоме, полягає в злочині, забутому через те, що його було чисто зроблено.**») Яке місце в них відводилося дочкам батька Горіо й самому Горіо?

(Перегляд епізоду розмови Растіньяка з Горіо, в якому йде мова про дочок Горіо)

– Наскільки, на ваш погляд, вдалося Шарлю Азнавуру, виконавцю ролі батька Горіо, передати його любов, ніжність до дочок і турботу про них? Як ви вважаєте, чи можна любов Горіо до дочок вважати «бальзаківською пристрасстю»?

– Знайдіть точки перетину в «рекомендаціях» Растіньяку Вотрена і мадам де Босеан. Доведіть, що вони вибудували для амбітного провінціала практично один і той же план, тільки з різними дійовими особами. Яке рішення й чому прийняв Растіньяк? («...немов з волі фатуму, найдрібніші події його життя штовхали Ежена на той шлях, де, як казав жадливий сфінкс із «Дому Воке», йому доведеться, мов на полі бою, убивати, щоб не бути вбитим,

щоб не обдурили його; де на самому початку доведеться залишити своє сумління, серце, надіти машкару, безжально грати долею людей і, як у Спарті, непомітно для стороннього ока готувати свою перемогу, щоб заслужити лавровий вінок»). Прокоментуйте його.

– Як Бальзак змальовує вищий світ Парижу? Чим керується в своєму житті аристократія? Яким чином світські інтриги характеризують «вершки» французького суспільства? Доведіть, що у вищому світі також існує своя ієрархія. Наведіть приклади з тексту. Поясніть, чому Растіньяк так прагне стати одним із них?

– Який сенс Бальзак вкладає в діалог Растіньяка з Б'яншоном щодо спокус, Александра (Македонського) та Наполеона?

– Чи усвідомлюють доньки Горіо, що вони є причиною нещастя і страждань свого батька?

– Як ви думаєте, чому Горіо схвально поставився до стосунків Растіньяка з Дельфіною де Нусінген? Чим для Горіо стали «звіти» Растіньяка про його доньок? Підтвердьте прикладами з тексту.

(Перегляд фрагменту терзань Горіо доньками-негідницями)

– Доведіть, що Анастазі й Дельфіна стали причиною апоплексичного удару Горіо. Хто з його дочок, по-вашому, більш огидний? Чому ви так вважаєте? Чи можна їхню поведінку вважати виявами «бальзаківської пристрассті»? Аргументуйте.

– Якою була реакція Дельфіни на розповідь Растіньяка про смертельний стан її батька?

– Як ви думаєте, чому Бальзак подає розповідь про агонію Горіо у контрасті зі змалюванням останнього балу пані де Босеан? Як це характеризує дочок Горіо та вищий світ Парижу?

(Перегляд фрагменту останніх хвилин життя Горіо)

– Хто і чому піклувався про Горіо в останній період його життя?

– До кого й чому звернені останні думки й слова Горіо?

– Де в цей час були його дочки?

– Який сенс має розповідь Крістофа, що виконував доручення посильного до дочок Горіо?

– Яким було страшне прозріння Горіо? Чи можна сказати, що це полегшило його перехід у вічність? Виділіть ключові слова у наведеній цитаті й прокоментуйте їх. («– Ні жодна! – відгукнувся старий, підводячись у ліжку.– Вони зайняті, вони сплять, вони не прийдуть. Я знав це! Тільки перед смертю починаеш розуміти, що таке діти. Ах, любий мій, не одружуйтесь, не народжуйте дітей. Ви даєте їм життя, вони вам заподіюють смерть. Ви вводите їх у світ, вони вас випроваджують з нього. Ні, вони не прийдуть. Я знав це вже десять років. Іноді казав це сам собі, але не зважувався вірити.

На його запалених повіках застигли дві сльози.

– Якби я був багатий, якби я зберіг свої капітали, а не пороздавав їм, тоді б вони були тут, вони б цоки мені повицілювали. Я жив би в палаці, в розкішних кімнатах, у мене були б слуги, вогонь горів би в каміні, і вони стояли б у сльозах, з чоловіками, з дітьми.

Все це було б у мене! А тепер нема нічого. Гроші дають усе, навіть дочок. О мої гроші, де ви? Якби я мав що їм одписати, то вони доглядали б мене, я б їх бачив, я б чув їх! Ох, мій любий синочку! Моя єдина дитино! Краще бути покинутим і бідним. Принаймні, коли люблять злидаря, то він може бути певен, що його справді люблять. Ні, я хотів би бути багатим, я б їх побачив... Е, та хто його знає! У них в обох кам'яні серця. Я занадто любив їх, тому вони мене не люблять. Батько повинен бути завжди багатий і тримати своїх дітей в шорах, як норовистих коней, а я стояв перед ними на колінах. Нікчемні! Вони гідно завершують своє ставлення до мене за всі ці десять років! Коли б ви знали, як вони впадали біля мене в перші роки після одруження. (Ох, як болить, які жорстокі муки!) Я дав кожній у посаг вісімсот тисяч франків, отож ні вони, ні їхні чоловіки не могли гордувати мною. Мене приймали, запрошували: «Сюди, любий тату, прошу, милий тату!» Для мене завжди було місце за їхнім столом. Я обідав з їхніми чоловіками, до мене ставилися з повагою. Їм здавалося, що я ще маю якесь майно. Чому? А тому, що я нічого не казав їм про свої справи. Людині, яка дає дочкам у посаг вісімсот тисяч франків, варто догоджати. І мені догоджали, але це було заради грошей. Світ лихий. Я це добре зрозумів! Мене возили в театр у кареті, і я бував, коли хотів, на їхніх вечірках. Одне слово, вони називали себе моїми дочками, визнавали мене за свого батька. Але я не був дурний, я все бачив. Усе робилося не безкорисливо, і це краяло мені серце. Я добре бачив, що все це вдаване, а запобігти лихові не міг. У них я не почував себе так вільно, як за столом у цьому пансіоні. Я не міг ні про що говорити. Бувало, хтось із великосвітських гостей питав пошепки у моїх зятів: «Хто такий отой добродій?» – «Це батько, грошовита людина». – «А, чорт!..» – чулося у відповідь, і на мене дивилися з пошаною... до моїх грошей. Навіть коли я іноді трохи заважав їм, то добре розплачувався за свої вади. Зрештою, хіба є на світі хтось без вад? (Голова моя – суцільна рана!) Я терплю зараз смертну муку, любий пане Ежене, але це ніщо порівняно з болем, який я відчув, коли Анастасі вперше дала мені зрозуміти, що я сказав дурницю і їй соромно за мене. Погляд її розкраяв мені серце. Я хотів узнати, в чім річ, а взнав тільки те, що я – зайва людина на землі. На другий день я пішов до Дельфіни, щоб утішитись, але й тут зробив щось не так і роздратував її. Я мало не збожеволів. Цілий тиждень не знав, що мені робити; піти до них не наважувався – боявся докорів. Дочки мої зачинили переді мною свої двері. О Боже милостивий! Ти ж знаєш мої страждання і муки, ти рахував рани, завдані мені за ці роки, рани, що постарили, змінили, висушили мене, вкрили сивиною, – чому ж ти й тепер примушуєш мене страждати? Я гірко спокутував гріх своєї надмірної любові. Дочки тяжко помстилися мені за мою любов, вони мордували мене, мов ті кати. Ну що ж, батьки такі дурні! Я любив їх так, що знов і знов вертався до них, як картяр до гри. Дочки мої були моїм пороком, моєю пристрастю, вони були для мене все. Їм завжди чогось бракувало, прикрас тощо. Мені казали про це їхні покоївки, і я приносив подарунки, щоб дочка мене краще приймала. А вони повчали мене, як поводитися в товаристві. О, вони не були поблажливі. Вони червоніли за мене. Ось що

значить добре виховати своїх дітей! Не міг же я в свої літа йти до школи. (Мені страшенно болить, Боже! Лікарів! Лікарів! Якби мені розкраяли голову, то стало б легше!) Дочки, мої дочки! Анастасі, Дельфіна! Я хочу бачити їх! Пошліть жандармів, хай приведуть їх силоміць! За мене правосуддя, природа, кодекс законів. Я протестую! Батьківщина загине, якщо батьків отак зневажатимуть. Це ясно. Суспільство, світ – усе спирається на батьківство, все завалиться, якщо діти не любитимуть батьків. О, тільки б побачити їх, почути. Хай кажуть що хочуть, аби тільки чути їхні голоси, особливо Дельфінин. Це вгамує мої страждання. Але скажіть їм, коли прийдуть, щоб не дивилися на мене так холодно, як звичайно. Любий друже мій, Ежене, ви не знаєте, як це жахливо – бачити, як золото очей обертається на сірий свинець. Відтоді як їхні очі перестали гріти мене своїм теплом, для мене настала вічна зима; я знаю тільки прикромці, і скільки я їх витерпів! Усе моє життя стало суцільною кривдою і приниженням. Я так любив їх, що терпів усі образи, ціною яких купував у них маленьку ганебну радість. Батько, що потай милується своїми дочками! Я віддав їм життя, а вони сьогодні не подарують мені й години. Голод, спрага мучать мене, серце моє палає, а вони не йдуть полегшити мою агонію. Я ж умираю, я відчуваю це! Невже вони не розуміють, що значить топтати труп рідного батька? Є Бог на небі, він помститься за нас, батьків, проти нашої волі. О, вони прийдуть! Ідіть, любенькі, ідіть сюди, поцілуйте мене, поцілуйте востаннє, дайте передсмертне причастя батькові, він молитиме Бога за вас, скаже Господеві, що ви були добрі дочки, заступиться за вас! Зрештою, вони не винні. Вони не винні, друже мій! Скажіть це всім, хай ніхто не дорікає їм за мене. Я в усьому винен сам, я привчив їх топтати мене ногами. Мені це подобалося. Це нікого не обходить – ні людське правосуддя, ні Боже. Господь буде несправедливий, якщо засудить їх через мене. Я недобре поведився, я сам вчинив цю дурницю – зрікся своїх прав. Заради них принижував самого себе. Чого ж ви хочете? Найпрекрасніші, найблагородніші душі не встояли б перед такою батьківською поблажливістю. Я – нікчемна людина, мене справедливо покарано. Це я і тільки я зіпсував своїх дочок, я їх розбестив. Тепер їм хочеться утіх так само, як колись хотілося цукерок. Я завжди задовольняв усі їхні дівочі примхи. В п'ятнадцять років вони вже мали власний виїзд! Ні в чому не знали впину. Винен тільки я сам, але винен через любов. Від їхніх голосів у мене розквітало серце. Я чую, вони йдуть. Так, так, вони прийдуть. Закон вимагає, щоб діти приходили до вмирущих батьків, закон за мене. Їм коштуватиме тільки проїзд. Я заплачу. Напишіть їм, що я їм відпишу мільйон! Слово честі! Поїду в Одесу робити вермішель. Я знаю спосіб. За моїм проектом там можна заробити мільйони. Ніхто про це ще не подумав. Вермішель не псується в дорозі, як зерно чи борошно. А крохмаль? Це теж мільйони! Ви не збрешете, скажіть їм: мільйони! І навіть коли їх приведе до мене жадібність, краще вже хай я буду обдурений, аби тільки бачити їх. Я хочу бачити своїх дочок! Я їх породив! Вони мої! – сказав він, підводячись і повертаючись до Ежена; його сиве волосся розпатлалося, обличчя було грізне – всі риси, здавалося, виражали загрозу».)

– До якого страшного висновку прийшов Горіо? («В цю мить я бачу все своє життя. Мене обдурили! Вони мене не люблять, ніколи не любили. Це ясно! Коли вони досі не прийшли, то, значить, уже не прийдуть. Що довше вони зволікатимуть, то важче їм буде зробити мені цю ласку. Я це знаю! Вони ніколи не відчували мого горя, моїх страждань, моїх потреб, не відчують і моєї смерті. Вони навіть не розуміють усієї глибини моєї ніжності. Так, я бачу, що **моя звичка жертвувати для них усім позбавила все те, що я робив, усякої ціни.** Якби вони захотіли виколоти мені очі, я б сказав: «Виколойте!» Я надто дурний. Вони думають, що всі батьки такі, як їхні. Треба завжди примушувати поважати себе. Їхні діти помстяться за мене, їм треба приїхати сюди заради власної користі. Попередьте їх, що їм теж колись доведеться отак помирати. Вони чинять усі можливі злочини в цьому одному. **Ідіть же, скажіть їм, що не прийти – це вчинити батьковбивство. Вони вже й без того наробили багато злочинів.** Кричіть же, як оце я: «Гей Назі! Гей Дельфіно! Ідіть до батька, він був такий добрий до вас, а тепер він страждає». Нічого, нікого! Невже я помру, як собака? Ось моя нагорода! **Мене покинули! Негідниці, мерзотниці, вони гидкі мені, я їх проклинаю! Я вночі вставатиму з могили, щоб знову й знову проклинати їх.** Хіба я буду несправедливий, друзі мої? Вони поводяться дуже погано. А! Що це я балакаю? Ви ж казали мені, що прийшла Дельфіна! Вона краца. Ви мій син, Ежене! Кохайте її, будьте для неї батьком. Друга дуже нещасна. А їхнє майно? О Боже мій! Я вмираю, такий жадливий біль мене мучить. Відрубайте мені голову, зоставте тільки серце».)

– Як його трагедія пов'язана із дослідженням Бальзаком погіршення людської природи та влади грошей в житті окремої людини й суспільства в цілому?

– Чи правий Горіо, звинувачуючи в черствості й відсутності власних дочок їхніх чоловіків?

– Який сенс має сцена, що зображує повернення вмираючому Горіо медальйону з іменами й зображеннями дочок?

Чи можна розкаяння графині де Ресто та втрату свідомості баронесою де Нусінген вважати щирими? Чому ви так думаете?

Які нюанси в доведенні черствості людей вносять сцена обіду в «домі Воке»?

Перегляд фрагменту поховання батька Горіо

Чому в останню путь Горіо проводжали саме Растіньяк і Б'яншон? Де в цей час були його дочки? Поясніть сенс поради Б'яншона щодо могильного напису «Втні штуку цим мерзотникам, – сказав він Еженові. – Піди купи місце рокив на п'ять на кладовищі Пер-Лашез, замов похорон і відправу за третім розрядом. Якщо зяті й дочки відмовляться взяти на себе витрати, напишеш на могильному камені: «Тут спочиває пан Горіо, батько графині де Ресто і баронеси де Нусінген, похований коштом двох студентів».

Виразно прочитайте фінал роману «Батько Горіо» від слів «Лишившись на самоті, Растіньяк зійшов на пагорок і поглянув на Париж...» до кінця. Поясніть сенс виклику героя та поясніть, чому з цвинтаря він поїхав обідати до пані де Нусінген?

V. Рефлексія

– Доведіть, що роман «Батько Горіо» є взірцем реалістичної прози.

– Яку роль у зображенні персонажів та їхньої поведінки відіграє психологічний аналіз?

– Який сенс використання методу «бальзаківської пристрасті» у творі?

– Визначте головні причини трагічності долі й смерті батька Горіо.

– Чому Бальзак назвав цей твір «Батько Горіо»?

VI. Аргументація й виставлення оцінок за урок

VII. Домашнє завдання:

Усім: Прочитати повість «Гобсек». Усно скласти враження про твір.

Поміркувати про особливості композиції та сюжету (сюжетів) тексту.

За бажанням: переглянути екранізацію повісті «Гобсек» (виробництво «Молдова-фільм»); поміркувати, наскільки кінострічка відтворює авторський текст.

Оноре де Бальзак. «Гобсек»

Урок № 37

Повість «Гобсек» у структурі «Людської комедії». Сюжетно-композиційні особливості твору

Мета: з'ясувати рівень первинного сприйняття та розуміння повісті Оноре де Бальзака «Гобсек»; дослідити особливості композиції та стилю твору; розпочати аналітико-інтерпретаційне дослідження тексту шляхом «услід за автором»; з'ясувати особливості взаємодії персонажів у системі образів твору та визначити в ній місце образу Гобсека; дослідити художні методи та прийоми, використані Бальзаком для художньої реалізації втілення авторського задуму повісті «Гобсек», визначити місце твору в композиційній системі «Людської комедії»; зіставити загальне враження від прочитання повісті «Гобсек» та її екранізації; розвивати навички вдумливого аналітичного прочитання тво-

рів художньої літератури; дослідити поєднання реалістичних та романтичних тенденцій у повісті Бальзака «Гобсек»; повторити й закріпити літературознавчі поняття повість, композиція, обрамлення, засоби зображувально-виражального ряду, система образів, головні, другорядні та епізодичні персонажі тощо; сприяти формуванню критичного мислення учнів та розвитку й вдосконаленню читацьких компетенцій в цілому.

Обладнання: фрагменти з художнього фільму «Гобсек» (виробництво «Молдова-фільм»); опорні схеми «Композиція повісті Оноре де Бальзака «Гобсек», «Система образів повісті Бальзака «Гобсек».

Епіграфи: «Людська комедія» – це організм, в якому замість крові циркулюють гроші.

А. Вюрмсер

Гроші – останній закон світу

Оноре де Бальзак

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

а) Літературний диктант (учні записують тільки відповіді)

- Справжнє прізвище письменника (Бальза).
- Роман Бальзака, який став його візитною картою як одного із найоригінальніших авторів французької літератури. («Останній шуан»).
- Один із попередників Бальзака на ниві романістики, якого він згадує у «Передмові до «Людської комедії». (Вальтер Скотт).

– Як Оноре де Бальзак називає Київ у листі до Лори де Сюрвіль? (Північний Рим).

– Містечко в Україні, де відбулося вінчання Оноре де Бальзака з Евеліною Ганською. (Бердичів).

– Як науковці визначають жанр головного твору Бальзака «Людська комедія»? (Епопея або цикл романів).

– Головна тема, яку Бальзак розробляє у «Людській комедії» (Влада грошей у суспільстві).

– Впізнайте героїв повісті Бальзака «Гобсек» за наведеними цитатами:

а) «Він заощаджував життєву енергію і пригнічував у собі всі людські почуття. І життя його текло так само безшелесно, як ото сиплеться пісок у старовинному годиннику». (Гобсек).

б) «Юний граф обожає її і підтримує із синівською відданістю, гідною всілякої похвали. А як він піклується про своїх брата і сестру! Одне слово, поведінка його бездоганна». (Ернест де Ресто).

в) «Вона була схожа на одну з Іродіад пензля Леонардо да Вінчі ... від неї віяло життям і силою». (Анастасі де Ресто).

г) «Цей білявий красень, цей холодний, бездушний картер і сам розориться і розорить графиню, розорить її чоловіка, розорить дітей, проциндрить їхню спадщину, та й у багатьох інших салонах учинить розгром страшніший, ніж артилерійська батарея у ворожому полку». (Максим де Трай).

д) «... молода дівчина, вдягнена просто, але з вишуканістю парижанки: у неї була граціозна голівка, свіже личико, привітний погляд; красиво зачесане каштанове волосся, спускаючись двома півкругами і прикриваючи скроні, надавало якогось витонченого виразу її голубим очам, чистим, наче кришталю». (Фанні Мальво).

е) «Він одержав ступінь ліценціата права і вступив до колегії адвокатів» (Дервіль).

є) «Надвечір людина-вексель перетворювалася на звичайну людину, а зливок металу в його грудях ставав людським серцем». (Гобсек).

ж) «Він ненавидів своїх спадкоємців, і думка, що хтось може заволодіти його багатством, навіть по його смерті була для нього нестерпна». (Гобсек).

з) «Вона дуже погано ставилась до свого батька і не заслуговує мати такого доброго сина». (Анастасі де Ресто).

і) під моїм наглядом перебувають світські гулятья, митці, картярі – тобто найцікавіша людність паризького суспільства». (Гобсек).

й) «Цей виснажений, блідий чоловік здався їй вихідцем із могили». (Граф де Ресто).

к) «Він випростався і майже сів на ліжку; його обличчя, мов бронзове, чітко вирізнилося на тлі подушки. Він простяг перед собою висхлі руки і вчепився пальцями в ковдру...» (Гобсек).

(Цитати наведено за перекладом В. Шовкуна).

б) інформаційні акценти щодо задуму й створення повісті «Гобсек»

– Коли було написано Бальзаком повість «Гобсек»? (Спочатку твір називався «Небезпеки безпутного життя». Під таким заголовком він побачив світ у квітні 1830 року у першому томі «Сцен приватного життя»; перший розділ був опублікований у лютому 1830 року на сторінках журналу «Мода» під назвою «Лихвар». У 1835 році повість вийшла новим виданням у першому томі «Сцен паризького життя», де була названа «Батечко Гобсек». Нарешті у 1842 році Бальзак включив її у «Сцени приватного життя» першого видання «Людської комедії» під назвою «Гобсек».

Спочатку повість була поділена на розділи: «Лихвар», «Адвокат» і «Смерть чоловіка». Назви розділів підкреслювали найбільш важливі частини твору – історію лихваря Гобсека, повіреного Дервіля на початку його кар'єри та історію графині де Ресто. Ці імена зустрічаються і в інших творах Бальзака (Гобсек – у «Батькові Горію», «Цезарі Бірото», «Чиновниках», «Шлюбному контракті», Дервіль – у «Батькові Горію», «Полковникові Шабері», «Блиску і злиднях куртизанок», «Темній справі»; графиня де Ресто – у «Батькові Горію», «Сімействі Бовізаж»). Повість сюжетно пов'язана з романом «Батько Горію», де знайшла відображення й пристрасть графині де Ресто до Максима де Трая, заради якого вона розорує власних дітей, й здійснений графинею таємний продаж фамільних діамантів, й боротьба графа де Ресто з дружиною-марнотраткою).

– Як ви думаєте, чому саме повість Бальзака «Гобсек» є ключовою для розуміння центральної теми усієї творчості письменника? (Центральна тема творчості Бальзака – це влада грошей та вплив на суспільство і людину. Лихвар Гобсек став втіленням руйнівної влади грошей на особистість. У творі також показано, що гроші є основним рушієм розвитку суспільства та мірило взаємовідносин людей у соціумі).

Робота з епіграфами

– Наскільки точно визначив Вюрмсер провідну тему «Людської комедії» Бальзака?

– Як сам письменник оцінював роль грошей у суспільстві? Висловіть своє розуміння цитат, взятих за епіграфи до даного уроку.

III. Оголошення теми і завдань уроку. Мотивація навчальної діяльності учнів

а) вступне слово вчителя

Капіталізація усіх сфер людського життя у першій половині XIX століття в європейських країнах, як ми вже відзначали, породила й нові форми художнього відтворення дійсності, покликани максимально достовірно відтворити людину й оточуючий її світ. Цим шляхом новаторства у становленні реалістичного мистецтва йшов і Оноре де Бальзак, чия повість «Гобсек» стала шедевром не тільки французької реалістичної прози, а й світового красномовства в цілому. Відчувши на своїй власній

долі трагічну залежність від грошей, Оноре де Бальзак усвідомлював, що капітал (гроші) рухають усіма механізмами суспільства й майстерно відобразив це у «Людській комедії». Твір залишається актуальним і в сьогоденні, й особливо для українського читача, який спостерігає за «ранньою капіталізацією відносин» в Україні й має визначити своє власне місце у цьому процесі. Сьогодні ми розпочинаємо композиційно-стильовий аналіз повісті Бальзака «Гобсек», який допоможе нам здійснити цілісне аналітичне дослідження твору, усвідомити сенс авторського задуму твору, побачити й оцінити його художні новації у створенні образів, охоплених так званою «бальзаківською пристрастю» і, найголовніше, прослідкувати як саме «циркулюють гроші» в повісті «Гобсек».

б) запис теми уроку до учнівських зошитів

в) фронтальна бесіда за текстом на з'ясування первинного враження-розуміння від прочитання повісті «Гобсек»

– Чому повість називається «Гобсек»? (Гобсек – центральний образ, навколо якого зав'язана сюжетна інтрига і з яким пов'язані всі інші герої твору, безпосередньо чи опосередковано.)

– Як всі інші герої пов'язані з Гобсеком? (Через гроші! Через золото, яким володіє Гобсек.)

– Чи можемо ми відразу, глибоко не занурюючись у текст, сказати, якою є мета авторського написання повісті «Гобсек»? (Авторський задум – показати через образ Гобсека втілення влади золота над людиною.) У який спосіб це здійснює автор? (Через показ стосунків головного героя з іншими персонажами.)

– Яке враження справив на вас твір?

– Що для вас виявилось незрозумілим, парадоксальним, неприйнятним?

– Яку рису характеру Гобсека ви б визначили як домінуючу? (Надзвичайну, гіпертрофовану скнарність.)

– Чим цей скупий відрізняється від вже знайомих вам образів скупців світової літератури?

– На які запитання за змістом повісті Бальзака «Гобсек» ви хотіли б отримати відповіді на наших уроках?

г) аналітичне дослідження в просторі означеної теми уроку

Учитель. Ми знаємо, що в художньому тексті все залежить від автора, навіть якщо він працює над створенням реалістичної художньої моделі. Маємо перш за все з'ясувати, які композиційно-стильові засоби використовує Бальзак для створення художньої моделі суспільства й людини у повісті «Гобсек», як вони підпорядковані реалізації авторського задуму – показу влади золота.

– Доведіть, що за жанром «Гобсек» є повістю. У виданні «Бальзак Оноре. Рассказы. – М.: Художественная литература, 1950» твори «Гобсек» і «Полковник Шабер» класифікуються за жанром як оповідання.

Чи можна з цим погодитись? Чому? Наведіть аргументи.

– Яку форму й чому Бальзак обирає для написання повісті «Гобсек»? (Це оповідь в оповіді). Назвіть оповідачів твору. (Автор-оповідач, Дервіль і сам Гобсек). Як ви вважаєте, з якою метою Бальзак

поставив між Гобсеком і читачем автора і Дервіля? (Прагнучи якомога правдивіше відтворити людину в соціумі, Бальзак дає начебто подвійне зображення своїх персонажів: з точки зору суспільства і з точки зору самої людини. Дервіль був знайомий з Гобсеком упродовж 16 років, він його знає як ніхто. Крім того, професійно, як адвокат, він пов'язаний зі справами сім'ї де Ресто. Зрозуміло, що читач матиме більшу довіру до безпосереднього свідка й учасника подій, ніж до сторонньої людини, навіть якщо вона – автор). Створіть композиційну схему повісті. (Див. додаток № 1 до даного уроку).

– Чиїми очима ми бачимо Гобсека у повісті? (Очима Дервіля, очима його жертв, очима самого Гобсека). Як ви вважаєте, чия оцінка героя є найбільш об'єктивною? Чому точку зору самого Гобсека потрібно сприймати критично? (Гобсек засліплений золотом. Його цікавлять інші люди тільки через їхні гроші. Навіть якщо у ньому на мить зароджуються якісь людяні порухи душі, він негайно ж їх придушує.)

– Які художні засоби використовує автор для зображення головного героя? (Портрет, мова героя, його дії і вчинки, розповідь про самого себе, стосунки з іншими людьми, опис помешкання, думки героя, промовисте ім'я (Гобсек – у перекладі «глитай» (укр.), «живоглот» (рос.), художні домінанти й деталі, характеристики Гобсека іншими.)

Дослідницька робота в групах

– Учням пропонується об'єднатись у групи й виокремити з тексту повісті цитати, які є підтвердженням вище зазначених художніх засобів створення образу Гобсека (до 5 хвилин самостійна робота у групах). В результаті перевірки виконання завдання має бути колективно створена схема-опора «Художні засоби створення образу Гобсека в однойменній повісті Оноре де Бальзака» (див. додаток № 2 до даного уроку).

– Зіставити літературне зображення Гобсека з кінематографічною його подачею (фрагменти для перегляду обирає вчитель).

IV. Рефлексія

– Систематизуйте й уточніть ваше розуміння композиційно-стильових і жанрових особливостей повісті Бальзака «Гобсек». Аргументуйте прикладами з тексту. (Автор широко використовує «докладні описи обставин дії, екстер'єрів та інтер'єрів, звичаєвих і побутових деталей, портретів персонажів, їхнього одягу, манер тощо». (Д. Наливайко). Для Бальзака найважливішим є **зображення стосунків між людьми**. У романах Бальзака першорядним завданням є **виявлення драматизму сучасного життя та його прихованих пружин**. Д. Наливайко відзначає: «Бальзак продовжує вважати, що єдина можливість зробити сучасність цікавою для читачів полягає у виявленні під їх безбарвною поверхнею **сильних пристрастей, драматичних колізій, потаємних глибин, які бентежать розум і тривожать почуття**. Гостро відчуваючи глибину драматичну природу сучасного динамічного суспільства, він на кожному кроці знаходить приховані драми. Причому вони розігруються повсюди: і в розкішних аристократичних особняках, і в смердючих пристанцях для збіднілих, таких, як пансіон мадам Воке» (за романом «Батько Горіо», уточ. і виділено О.Г.).

– Підтвердіть справедливість висновків науковця, спираючись на текст повісті «Гобсек».

– Для творів Бальзака характерна **ускладнена композиційна структура, коли він вводить різні за змістом сюжетні лінії, пов'язані між собою авторським задумом**. Спираючись на повість «Гобсек», доведіть, що така композиційно-сюжетна модель відкривала перед письменником нові можливості в зображенні й дослідженні сучасного йому суспільства.

– Письменник використовує й прийом протиставлення різних художніх світів та діаметрально протилежних персонажів (антагоністів). Наведіть приклади з повісті «Гобсек». (Світ багатства – світ злиднів. Порядність – зіпсутість (Фанні Малово – Анастасі де Ресто), гіпернакопичення та гіпермарнотратство (Гобсек – Максим де Трай) тощо). Доведіть, що Бальзак використовує **стереоскопічність художнього зображення**. Спробуйте це зробити, визначивши межі художнього простору і часу (хронотопу) повісті «Гобсек». (Деталізація й широта охоплення зображуваного.)

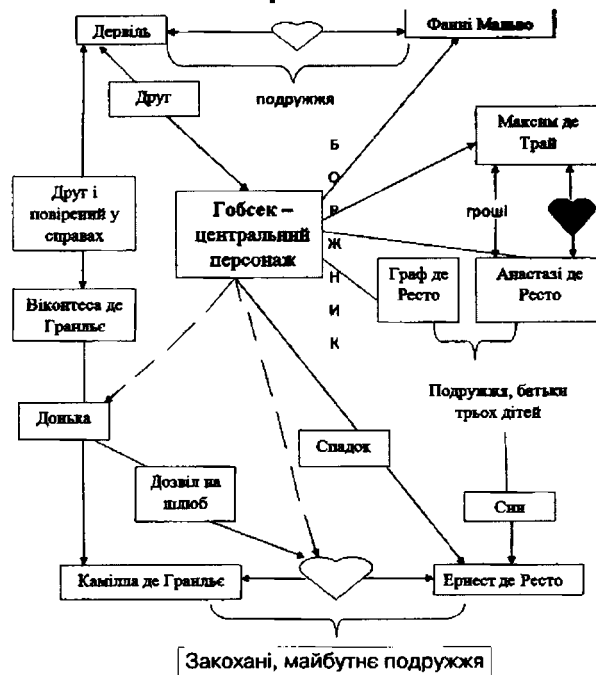
– Бальзакові притаманна типізація у художньому зображенні світу й людини. Наведіть приклади. (Гобсек – тип скупого, Анастасі де Ресто – тип марнотратниці, Максим де Трай – тип руйнівника-аморала й таке інше).

– Важливими аспектами художнього методу Бальзака є так звана «бальзаківська пристрасть» та художня домінанта. Наведіть приклади за повістю «Гобсек» («Бальзаківською пристрасстю» охоплені Гобсек, Анастасі де Ресто, Максим де Трай. Художньою домінантою не тільки «Гобсека», а й усієї «Людської комедії» є **влада золота**).

– Головний принцип Бальзака – **дослідження людини у соціумі**. Система образів «Людської комедії» покликана, за словами Бальзака, «вимірювати» всю силу зв'язків, вузлів, скріплень, котрі таємно зрощують один факт з іншим». Система образів дозволила Бальзаку, за словами літературознавця Д. Затонського, «створити цілий світ, і світ цей належить одночасно його епосі й усім епохам взагалі». Схематично встановіть взаємозв'язки у системі образів повісті «Гобсек». Спробуйте визначити місце кожного з героїв у композиційно-сюжетній картині твору.

Розподіліть персонажі за принципом пріоритетності (головні, другорядні, епізодичні). (Рекомендуємо використати в якості загальної схеми опори варіант, запропонований Ларисою Богдан у статті «Влада золота та її філософія у жанровій позиції героя. Оноре де Бальзак. «Гобсек» 10 клас» (див. «Зарубіжна література», 2007, № 31, с. 14).

Система образів повісті «Гобсек»

V. Аргументація й виставлення оцінок за урок VI. Домашнє завдання:

- ❖ Поміркувати над новаторством Оноре де Бальзака у створенні образу Гобсека. Чим цей скупий відрізняється від своїх літературних «побратимів»?
- ❖ Перечитати ще раз текст, зробивши акцент саме на образі головного героя.
- ❖ Дібрати з тексту цитати, що підтверджують всевладність золота у сучасному авторові світі. Записати їх у робочі зошити.
- ❖ Спробувати створити за текстом повісті схему-опору «Неординарність і багатогранність образу Гобсека в однойменній повісті Оноре де Бальзака».

Додаток №1

Композиційні особливості повісті Оноре де Бальзака «Гобсек»	
Форма – оповідь в оповіді. Оповідь ведеться від імені автора.	
Обрамлення. Композиційна експозиція (вечірка у домі віконтеси де Гранлье), зав'язка додаткової сюжетної лінії (кохання Каміли де Гранлье та Ернеста де Ресто), розповідь адвоката Дервіля про Гобсека (зав'язка основної сюжетної лінії) з метою допомоги закоханим, на заваді щастю яких стоїть погана репутація матері Ернеста де Ресто.	
Основна частина повісті: Зав'язка – розповідь Дервіля про його знайомство з Гобсеком. Розвиток дії – розповідь самого Гобсека про два випадки з його лихварської діяльності (самостійні сюжетні лінії):	
Графиня де Ресто	Фанні Мальво
Зав'язка (стосунки з Максимом де Траєм) Розвиток дії (гонитва героїні за насолодами й великі борги через кохання, Анастасі де Ресто розорює свою родину) Кульмінація смерть чоловіка й боротьба за спадок Спад дії втручання Гобсека і Дервіля у долю сім'ї де Ресто Розв'язка Гобсек – опікун маєтностей де Ресто до повноліття Ернеста де Ресто	Зав'язка (позики у Гобсека) Розвиток дії (праця дівчини і порядність у виконанні боргових зобов'язань) Кульмінація (Фанні Мальво – дружина Гроція Дервіля)
Кульмінація – смерть Гобсека (оповідач Дервіль).	

«Художні засоби створення образу Гобсека» в повісті Оноре де Бальзака	
Портрет Гобсека	<p>«застигла маска», що дивує людей «своєю нерухомістю»</p> <p>«Зморшки його жовтавого лоба зберігали таємниці життєвих випробувань, раптових жаклих подій, несподіваних удач, романтичних пригод, незмірних радощів, голодних днів, розтоптаного кохання, нажитого, втраченого і віднайденого багатства, безліч випадків, коли життя його було в небезпеці й урятуватися щастило тільки завдяки миттєвим, рішучим і часто жорстоким заходам, які виправдовувала необхідність».</p> <p>«... обличчя цього чоловіка ... я ... назвав би «місячним ликом», так його жовтава блідість скидалася на колір срібла, з якого облупилася позолота».</p> <p>«Волосся в мого лихваря було гладеньке, акуратно причесане, із сивиною попелясто-сірого кольору».</p> <p>«Коли він був задоволений з того, як минув день, то потирав собі руки, а глибоких зморшок, які мережали його обличчя, здавалося, курився димок веселості; важко описати інакше німу гру його лицевих м'язів – вона, либонь, виражала ті самі почуття, що й безгучний сміх Шкіряної Панчохи».</p> <p>«Риси обличчя, незворушного, як Талейрана, здавалися відлитими в бронзі».</p> <p>«Оченята жовті, як у куніці, були майже без вій і боялися світла; але дашок старого кашкета надійно захищав їх від нього».</p> <p>«Гострий ніс, подовбаний на кінчику віспою, скидався на свердлик...»</p> <p>«... а губи були тонкі, як у алхіміків або старих карликів, зображених на картинах Рембрандта і Метсю».</p> <p>«Він обернув голову і його густі чорні брови ледь зсунулися – цей характерний для нього порух був рівнозначний веселій усмішці південця».</p> <p>Завдання до роботи над дослідженням портрета Гобсека</p> <p>– З чієї точки зору представляється у тексті портрет Гобсека? Як це характеризує самого Дервіля?</p> <p>– Який колір є домінуючим у зображенні рис обличчя? Чому? Які художні деталі використовує для цього Бальзак?</p> <p>– Поясніть сенс порівняння Гобсека з Талейраном та картинами Рембрандта і Метсю. Які ще художні засоби використовує Бальзак, створюючи портрет героя? (Епітети, метафори).</p> <p>(Примітка: Шарль Моріс Талейран (1754-1838) – міністр іноземних справ у французькому уряді – як за імперії Наполеона, так і за часів Реставрації – безпринципний, підступний дипломат, він чудово оволодів мистецтвом приховувати свої думки і почуття.</p> <p>Харменс ван Рейн Рембрандт (1606 – 1669) і Габріель Метсю (1629-1667) – видатні голландські художники XVII ст., чії портрети відрізнялися новаторською глибиною психологічних характеристик персонажів).</p> <p>– Чи можна портрет Гобсека вважати психологічним? Обґрунтуйте свої висновки. Що саме робить його, по-вашому, психологічним?</p> <p>– Чи хотіли б ви спілкуватися з людиною з такою зовнішністю? Аргументуйте свої відповіді. (Вчитель може запропонувати систему запитань чи окремі запитання до кожної з позицій на власний розсуд).</p>
Мова Гобсека	<p>«Розмовляв він завжди тихим, лагідним голосом і ніколи не сердився».</p> <p>«Навіть у хвилини свого торжества він говорив односкладово і всім своїм виглядом виражав незгоду»</p> <p>«раптово замовкав під час розмови і чекав, поки проїде вулицею екіпаж, бо не хотів напружувати голос»</p> <p>«... ми розмовляли, коли він був у доброму гуморі»</p> <p>«... тонесеньким голоском, схожим на звук флейти, коли в неї забувають вставити мундштук, пропищав: «Я сьогодні розважаюся»».</p>
Вік Гобсека	<p>«Вгадати його вік було неможливо: я ніколи не міг збагнути, чи то він завчасу постарів, чи задумав до похилого віку зберегти молодість»</p> <p>«... на той час, як ми познайомилися, йому було майже сімдесят шість років»</p> <p>«Народився він десь року 1740-го у передмісті Антверпена; мати в нього була єврейка, а батько голландець на ім'я Жан Естер ван Гобсек»</p> <p>Помер на 92 році життя</p>
Помешкання Гобсека	<p>«Усе в його кімнат, від зеленого сукна на письмовому столі до килима біля ліжка, було якесь однакове, охайне й потерте, наче в холодній оселі старої дівки, котра зранку до вечора тільки те й робить, що натирає меблі».</p> <p>«Біля того вологого, похмурого будинку нема подвір'я, всі вікна виходять на вулицю, а розташування кімнат нагадує розташування монастирських келій: усі вони однакові завбільшки, кожна має одні двері, які виходять у довгий коридор, тьмяно освітлений малесенькими віконцями».</p> <p>«Взимку голівешки у його каміні завжди тільки жевріли, поховані під купою попелу».</p> <p>«У такій похмурій оселі життєрадісність якого-небудь світського гульвіси, синка аристократичної родини, згасала навіть раніше, ніж він заходив до мого сусіда».</p> <p>«Дім та його мешканець пасували один до одного – як ото скеля та приліплена до неї устриця».</p>
Самохарактеристики Гобсека та його ідеалу	<p>«я не вірю нічому»</p> <p>Правила Гобсека:</p> <p>«... життя ... неминуче перетворюється на звичку за певних умов існування», «щастя знаходить той, хто вміє застосовувати свої здібності за будь-яких обставин. Крім цих двох правил, усе інше омана».</p> <p>«Якщо доживете до мого віку, ви зрозумієте: з усіх земних благ варто домагатися тільки ... золота. В золоті зосереджені всі сили людства».</p> <p>«... краще самому визискувати, ніж дозволити, щоб визискували тебе».</p> <p>«... усі людські пристрасті, розпалені зіткненням інтересів у вашому нинішньому суспільстві, проходять переді мною, і я влаштовую їм огляд, а сам живу спокійно. Тобто вашу наукову допитливість, своєрідну боротьбу, в якій людина завжди зазнає поразки, я замінюю вивченням усіх потаємних пружин, що рухають людством... Я володію світом, не стомлюючи себе, а світ не має наді мною ніякої влади»</p>

	<p>(Чому Гобсек говорить у «вашому суспільстві? А він де?)</p> <p>«... я неблаганний»</p> <p>«Якби мені заборгував сам король ... і вчасно не заплатив, я подав би на нього в суд ще скоріше, ніж на якогось іншого боржника».</p> <p>«А кому життя може принести стільки радості як мені? – сказав він (Гобсек), і очі його спалахнули».</p> <p>(Що має на увазі Гобсек?)</p> <p>«Мої погляди змінювались, як і у всіх людей... Незрушне лише одне почуття, яким нас наділила природа – інстинкт самозбереження. В суспільствах європейської цивілізації цей інстинкт називають особистим інтересом».</p> <p>«Люди скрізь однакові: повсюди точиться боротьба між бідними і багатими».</p> <p>«Найтривкіша з усіх насолод – марносластво. Марносластво – це наше «я».</p> <p>А задовольнити його можна тільки золотом. Потоком золота!»</p> <p>«... я людина, нікому не підвладна, людина, яка платить усього сім франків податку!»</p> <p>«мені доводиться мати справу тільки із зацькованими оленями, за якими женеться згряя кредиторів».</p> <p>«Я прохожу як привид помсти, як докір сумління».</p> <p>«Я люблю бруднити підшвами чобіт килими в оселях багатіїв – не з дріб'язкового самолюбства, а щоб дати їм відчутти пазуристу лапу Невідворотності».</p> <p>«У мене погляд, як у Господа Бога, я зазираю в душі. Від мого пильного ока ніщо не сховається».</p>
<p>Стосунки з людьми</p>	<p>Закритий для людей, веде замкнений спосіб життя</p> <p>«Іноді його жертви обурювалися, кричали в нестямі – а тоді раптом западала тиша, наче в кухні, коли там ріжуть качку».</p> <p>«Графиня подивилась на мене, і я зрозумів її погляд: вона стала мою робюю».</p> <p>«... на його обличчі (Максима де Трая – О.Г.) я прочитав усе майбутнє графині».</p> <p>«Я подивився на неї (Фанні – О.Г.) і з першого погляду розгадав її».</p> <p>«Хіба не цікаво заглянути в найпотемніші куточки людського серця? Хіба не цікаво розгадати чуже життя й побачити його зсередини, без жодних прикрас? Яких тільки картин не надивився!» (Гобсек про свої розваги).</p> <p>«Я досить багатий, щоб купувати людську совість, що б управляти міністрами через тих, хто має на них вплив, починаючи від секретарів і кінчаючи полюбовницями. Хіба це не влада, хіба не могутність?...</p> <p>А влада і вітха, хіба не основи нашого нового суспільного ладу? Таких, як я, в Парижі набереться десяток.</p> <p>Ми – повелителі ваших доль, мовчазні, нікому не відомі».</p> <p>«Тут принижується і знаменитий митець, і письменник, чие ім'я житиме в пам'яті багатьох поколінь. «А ось тут, – додав він, постукавши себе по лобі, – у мене терези, на яких зважуються спадки та корисливі інтереси всього Парижа».</p> <p>«перетворився на золотого ідола і якого його жертви, що їх він називав «своїми клієнтами», з любові до парадоксу чи для глузу прозвали «Татусь Гобсек».</p> <p>«Він хитро вів справу, – відповів Гобсек. – Але потім я його таки придушив». (Про книгаря-банкрута).</p> <p>«Тисяча сімсот шістдесят третього року, в Пондішері, я пожалів одну жінку, і вона обвела мене круг пальця.</p> <p>Так мені було й треба, навіщо я їй повірив?»</p> <p>«... я пішов, картаючи себе за недоречну великодушність (до Фанні Мальво – О.Г.), бо не раз мав нагоду переконатись, що хоча самому добродійнику добре діло часом і не завдає шкоди, воно завжди занепащає того, кому зроблено послугу».</p> <p>«... усі ці люди вражають мене силою свого слова. Чудові актори – і грають вони для мене одного!</p> <p>Та ошукати мене їм ніколи не вдається».</p> <p>«Золото – ось душа вашого нинішнього суспільства»</p> <p>«... під моїм наглядом перебувають світські гультяї, митці, картярі – тобто найцікавіша людяність паризького суспільства».</p>
<p>Спосіб життя, дії та вчинки Гобсека</p>	<p>«Це була людина-автомат, яку щоранку накручували».</p> <p>«Від тієї хвилини, коли він прокидався, й до вечірніх нападів кашлю його вчинки біли розмірені, мов руки маятника».</p> <p>«І життя його текло так само безшелесно, як ото сиплеться пісок у старовинному пісковому годиннику».</p> <p>«Якщо торкнутися мокрицю, яка повзе по папері, вона вмить замре: так і цей чоловік раптово замовкав під час розмови і чекав, поки проїде вулицею екіпаж, бо не хотів напружувати голос»</p> <p>«Надвечір людина-вексель перетворювалась на звичайну людину, а зливом металу в його грудях ставав людським серцем».</p> <p>«Коли він був задоволений з того, як минув день, то потирив собі руки...»</p> <p>«Він сам стягував борги по векселях, бігаючи по всьому Парижу на своїх сухорлявих, як у оленя, ногах».</p> <p>«Вранці він сам варив собі каву на залізній пічці, яка стояла в закіптюженому кутку каміна; обід йому приносили з харчевні. Стара вортарка приходила в призначений час прибрати його кімнату».</p> <p>«Він ненавидів своїх спадкоємців, і думка, що хтось може заволодіти його багатством, навіть по його смерті, була для нього нестерпна».</p> <p>«Якщо всі лихварі схожі на нього, то, мабуть ... вони належать до розряду безстатевих».</p> <p>«... якщо у нього мільйон у банку, то подумки він міг володіти усіма тими країнами, які він об'їхав, обнишпорив, зважив, оцінив, пограбував».</p> <p>«За прикладом Фонтенеля він заощаджував життєву енергію і пригнічував у собі всі людські почуття».</p> <p>«Чи мав він родичів, друзів? Багатий він був чи бідний? Ніхто не зміг би відповісти на ці запитання.</p> <p>Я ніколи не бачив грошей у нього в руках. Його багатство, певне, зберігалось десь у підвалах банку»</p> <p>«Це не моя! – вигукнув він, замахавши руками. – Золото? У мене? Та якби я був багатий, то хіба жив би так, як я живу?» (Гобсек про загублений наполеондор).</p> <p>«Якщо людяність, спілкування з ближніми вважати релігією, то Гобсек у цьому відношенні був переконаний атеїст. (Поясніть, як розуміти цю алегорію автора?)</p> <p>«Він сидів у кріслі, нерухокий, мов статуя, втупившись поглядом у камін з таким виразом, ніби перечитував свої боргові розписки та векселі».</p>

Оноре де Бальзак. «Гобсек»

Урок № 38

Тема: Багатогранність образу Гобсека та художні засоби його створення

Мета: здійснити поглиблений аналіз образу головного персонажа повісті Бальзака «Гобсек»; розкрити новаторство митця у створенні образу «філософа й скнари» Гобсека, порівняти його з відомими образами скупців світової літератури; дослідити специфічне поєднання реалістичних та романтичних методів створення образу Гобсека Бальзаком; провести аналітичне дослідження влади золота над людиною та засобів її художнього втілення у повісті; розвивати учнівські вміння аргументувати свої висновки та міркування авторськими цитатами; вдосконалювати навички психологічного аналізу тексту; сприяти розвитку аналітичного й критичного мислення учнів, опануванню художнього тексту в контексті наукового та літературно-історичного простору.

Обладнання: фрагменти з художнього фільму «Гобсек: «Філософія Гобсека». – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=DETC_xRNBe8; «Гобсек торгується з Дервілем». – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=N-D0kO-TODk>; «Дервіль про Гобсека графу де Ресто». – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=sHKYCUarjRk>; «Гобсек у графині де Ресто». – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=3wjrg6V6SeMU>; «Гобсек читає в серцях людей». – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=dQgvcMQy8F0>; «Смерть Гобсека». – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=ACij7HqQcpU>; «Скарби Гобсека». – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=aLbKFXWxyBE>

Епіграфи: В ньому живуть двоє: скнара і філософ, істота підла і висока. Він людина найпедантичнішої чесності в усьому Парижі.

... У мене погляд, як у Господа Бога, я зазираю в душі. Від мого пильного ока ніщо не сховається.

Оноре де Бальзак «Гобсек»

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

а) блиц-опитування (клас поділяється навпіл, вчитель читає запитання, відповідь дається без обдумування, хто швидше, асистент вчителя на дошці підраховує кількість правильних відповідей, інший асистент роздає фішки тим учням, які дали правильну відповідь. Таким чином визначається командний та індивідуальний рейтинг учнівської участі в даній формі роботи)

– Головний персонаж повісті Бальзака «Гобсек» (Гобсек).

– Вік Гобсека. (76 років).

– Чіми очима читач бачить Гобсека. (Дервіля).

– Хто Гобсек за походженням. (Батько голландець, мати єврейка).

– Чого найбільше прагне Гобсек у житті. (Золота).

– Скільки були знайомі Гобсек і Дервіль. (16 років).

– Ім'я спадкоємиці Гобсека, якій він заповів своє майно. (Вогник (в інших варіантах перекладу Змійка). Донька Прекрасної Голландки).

– Що єднало Гобсека і Дервіля. (Іхня самотність у Парижі).

– Які порівняння є ключовими у зображенні обличчя Гобсека. (Це порівняння з «кольором срібла, з якого облупилася позолота», порівняння з дорогоцінними металами сріблом і золотом.)

– Які риси Гобсека має на увазі автор, порівнюючи його з Талейраном? (Дипломатія, хитрість, незворушність.)

– Які метафори використовує Дервіль, розповідаючи про Гобсека? (Людина-автомат, маятник, пісковий годинник, людина-вексель, устриця.)

– З яким із відомих французів, крім Талейрана, ще порівнюється Гобсек? (з Фонтелем, французьким письменником Бернаром Ле Бов'є де Фонтелем (1657-1757), який завдяки напрочуд урівноваженому характеру прожив 100 років. Гобсек «Заощаджував життєву енергію і пригнічував у собі всі людські почуття», прожив 92 роки. З Вольтером, у «своїх розрахунках, передбаченнях, операціях мудрий, як Вольтер».)

– Розкрийте сутність художнього методу «бальзаківська пристрасть». (Зображення домінантної риси вдачі персонажа, яка стає для нього згубною.)

– Ким став Гобсек для Ернеста де Ресто? (Опікуном батькового спадку до повноліття.)

– Чим заробляє Гобсек собі на життя? (Він лихвар.)

– Хто в основному є «клієнтами» Гобсека? (Митці, картярі, світські гультаї Парижа.)

– Який образ повісті «Гобсек» є сполучною ланкою між усіма персонажами твору? (Образ адвоката Дервіля.)

– Як іноді Гобсек називав Дервіля? Чому? (Він називав його Гроцієм, порівнюючи молодого стряпчого з Гуго де Гростом Гроцієм (1583-1645) – знаменитим голландським юристом XVII ст., засновником науки про міжнародне право.)

б) самостійна робота в парах (до 3 хвилин) записати у зошити, що вас приваблює у Гобсеку, а що відштовхує. (Наприклад:

Гобсек	
Приваблює	Відштовхує
Працелюбність, гострий розум, прозорливість, чудове знання людей та їхньої психології, феноменальна пам'ять, величезний життєвий досвід, скромність, життєва енергія, комерційний досвід, вміння цінувати прекрасне, вміння дотримувати дане слово, порядність у «бізнесових» справах, об'єктивність	Гіпертрофована скнарність, жадібність, байдужість, жорстокість, безпринципність, владолюбство, честолюбність, хижацтво, надмірна любов до золота, досягнення своєї мети у будь-який спосіб, черствість душі, безжальність, закритість до спілкування з людьми, нездатність любити людей

в) створення проблемної ситуації

– І все ж спробуйте визначити, Гобсек вас більше приваблює чи відштовхує? Аргументуйте свої відповіді.

– Завдяки чому образ «класичного» скнари так приваблює читацьку увагу? Як ви думаете, в чому тут секрет? (Гобсек не є традиційним скнарою, який сприймається читачем як однозначно негативний персонаж. Варто порівняти його з відомими учням образами скулик: Скрудж з «Різдвяної пісні у прозі» Ч. Діккенса, Гарпагон зі «Скупого» Ж.-Б. Мольєра, Барон зі «Скупого рицаря» О. Пушкіна, Плюшкін із «Мертвих душ» М. Гоголя, Пузир із «Хазяїна» І. Карпена-Карого та інші. Гобсек випадає з даної галереї через свої неоднозначності, багатогранності, нерідко незрозумілості з першого знайомства з текстом повісті. Все це обумовлене тим, що Оноре де Бальзак створив не просто скнару, а «скнару й філософа» одночасно. (*Звернення до епіграфів уроку.*)

III. Оголошення теми та завдань уроку. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Цей урок ми максимально присвятимо дослідженню неоднозначності, багатства й парадоксальності образу Гобсека. Робота ускладнюється тим, що ми маємо усвідомити не тільки специфічність образу Гобсека, а й новаторські методи його створення, застосовані Бальзаком.

IV. Аналітико-синтетичне дослідження в просторі означеної теми

– Які художні засоби використовує автор для зображення головного героя? (Портрет, мова героя, його дії і вчинки, розповідь про самого себе, стосунки з іншими людьми, опис помешкання, думки героя, промовисте ім'я (Гобсек – у перекладі «глитай» (укр.), «живоглот» (рос.), художні домінанти й деталі, характеристики Гобсека іншими.)

Дослідницька робота в групах

– Учням пропонується об'єднатись у мікрогрупи й виокремити з тексту повісті цитати, які є підтвердженням вище зазначених художніх засобів створення образу Гобсека (до 5 хвилин самостійна робота у групах). В результаті перевірки виконання завдання має бути колективно створена схема-опора «Художні засоби створення образу Гобсека в однойменній повісті Оноре де Бальзака».

(Див. Додаток 2 до уроку 37)

Фронтальна бесіда

(Під час бесіди для підсилення враження й розуміння образу Гобсека та сенсу авторського задуму повісті на розсуд учителя використовується перегляд фрагментів художнього фільму «Гобсек», зазначених в обладнанні до даного уроку)

– Чому Гобсека називають «людиною-векселем», «людиною-автоматом», «татусем Гобсека»? Які з цих характеристик мають переносне значення?

– Чому до послуг Гобсека «загнані олені» звертались лише у крайньому випадку?

– Гобсек двічі упродовж оповіді про нього дає визначення життя: на початку та наприкінці повісті. Знайдіть їх у тексті й выпишіть у зошити. Чи суперечать вони одне одному? Яке з них здається вам більш глибоким і правильним?

– Чому Гобсека не можна визнати однозначно негативним героєм? Чи є в творі негативні герої? Аргументуйте текстом.

– Наведіть з тексту приклади вчинків Гобсека, завдяки яким його можна було б визначити як позитивного героя. Обґрунтуйте свої висновки.

– Як ви вважаєте, чи страждав Гобсек через свою самотність? Розкажіть про минуле героя. Чи можна його молодість вважати романтичною? Що, на вашу думку, спричинило переродження колишнього шукача пригод на лихваря?

– Чим для Гобсека є золото? Розкрийте за допомогою цитат його «життєву філософію».

– Чи приймаєте ви аргументи Гобсека щодо того, що всім у світі правлять «потоки золота»? Визначте раціональне зерно в міркуваннях Гобсека. З чим ви не погоджуєтесь, чому?

– Доведіть, що Гобсек є породженням капіталізації усіх сфер суспільного життя у першій половині XIX століття. Які реалістичні методи використовує для цього Бальзак? (Перш за все його герой охоплений так званою «бальзаківською пристрастю» до золота.)

– Простежте за текстом, як трансформується образ грошей (золота) впродовж життя Гобсека. На якому етапі відбувається руйнація особистості героя? Аргументуйте свої відповіді у вигляді опорно-сислової схеми. (Як приклад може бути використаний такий варіант, запропонований у кінці Давиденко Г.І. Історія зарубіжної літератури XIX – початку XX століття: . – К.: Центр учбової літератури, 2009, с. 388

Оноре де Бальзак. «Гобсек», 1830	
Історія деградації особистості Гобсека	
Гроші-мрія Змолоду мріє про багатство і гроші, щоб мати можливість насолоджуватись усіма радощами життя.	Тема: <i>згубна влада грошей над людиною</i>
Гроші-пристрасть Пристрасть до грошей переростає у скупість. Він був казково багатим і вночі безмірно бідним.	Висновок Все це висушує думку, що вміла цінувати красу й мистецтво, руйнує особистість лихваря. Його похадливість під кінець життя перетворюється на свого роду божевілля, маніакальну, згубну пристрасть, призводить до людського зубожіння, жалюгідного й безславного кінця.
Гроші-ідол Єдиний ідол, якому він поклоняється – золото.	
Все продається і все купується за гроші. Величезне багатство робить його одним із таємних, але справжніх хазяїв Парижа: «Я досить багатий, щоб купити совість людську...»	

V. Рефлексія

Самостійна робота у групах

Завдання для дослідження:

I група: Доведіть текстом повісті О. де Бальзака «Гобсек», що головний герой твору є **філософом**.

II група: Доведіть текстом, що Гобсек є **ідеологом капіталізму**, що охопив Францію у XIX ст.

III група: Доведіть текстом, що Гобсек є **чудовим психологом**, знавцем людських душ.

IV група: Доведіть текстом, що Гобсек є **романтиком**, знавцем мистецтва, наділений вмінням бачити й цінувати прекрасне.

V група: Доведіть текстом, що Гобсеку притаманна **гіпертрофована скнарність**.

{Результати самостійної роботи у групах можуть бути об'єднані у зведену схему-таблицю «Парадоксальність і багатство образу «Гобсека» або стати основою для узагальненої проектної діяльності з проблемами «Образ Гобсека у галереї скнар світової літератури»

Наприклад:

Гобсек	Філософ
	Капіталіст-накопичувач
	Скнара
	Психолог
	Художник
	Романтик

1. Філософ. Життєва філософія Гобсека

- «Незрушне лише одне почуття, яким нас наділила природа, – інстинкт самозбереження».
- «Найтривкіша з усіх насолод марносластво. Марносластво – це наше «я».
- «Щастя або в сильних емоціях, які підточують наше життя, або в розмірених заняттях».
- «Краще самому визискувати, ніж дозволяти, щоб визискували тебе».
- «Гроші – товар, який із чистим сумлінням можна продавати дорожче або дешевше».
- «У золоті зосереджені всі сили людства».
- «А хіба можуть відмовити тому, в чиїх руках мішок із золотом?»
- «А влада і вітха – хіба не основи нашого нового суспільного ладу?»
- «Я досить багатий, щоб купувати людську совість».
- «Як і я, мої товариші... люблять владу і гроші тільки задля самої влади і самих грошей».
- «Що таке життя? Машина, яку приводять у рух гроші».
- «Я володію світом... а світ не має наді мною ані найменшої влади».

(Після цієї відповіді варто переглянути фрагмент з кінофільму, де Гобсек говорить з Дервілем про владу золота і сенс життя).

2. Психолог

- «Я читаю в серцях. Від мене ніщо не сховається».
- «У мене погляд, як у Господа Бога, я зазираю в душі».
- «... усі людські пристрасті, розпалені зіткненнями інтересів у вашому нинішньому суспільстві, проходять переді мною, і я влаштовую їм огляд, а сам живу спокійно».
- «... вашу наукову допитливість я замінюю вивченням усіх потаємних пружин, що рухають людством...»
- «Одне слово, я володію світом, не стомлюючи себе, а світ не має наді мною ніякої влади».
- «Мені закортіло розкрити таємну ціну цього векселя» (Гобсек про вексель Анастазі де Ресто).
- «А як графиня кривлятиметься, яку ламатиме комедію через цю тисячу франків!»
- «Коли я довідався, що гроші залишено воротарці, мені закортіло подивитися на боржницю» (Гобсек про Фанні Мальво).
- «Стомлене обличчя графині пасувало до її спальні, всіяної рештками вчорашнього торжества».
- «Коли ви увійшли, я саме подумав про Фанні Мальво – от з кого вийшла б хороша дружина й

мати. Я зіставляв її життя, добродесне й самотнє, з життям графині, яка, почавши підписувати векселі, неминуче скотиться на саме дно ганьби».

– «Хіба не цікаво заглянути в найпотаємніші куточки людського серця? Хіба не цікаво розгадати чуже життя й побачити його з середини, без жодних прикрас? Сьогодні бачиш трагедію Завтра дивишся комедію...»

– (Перегляд фрагменту кіноекранізації, де Гобсек говорить з де Траєм на подвір'ї де Ресто).

3. Капіталіст-накопичувач

- «А хіба можуть у чомусь відмовити тому, в чиїх руках мішок із золотом?»
- «Я досить багатий, щоб купувати людську совість, щоб управляти міністрами через тих, хто має на них вплив, починаючи від секретарів і кінчаючи полюбовницями. Хіба це не влада, хіба не могутність?»
- «Таких, як я, в Парижі набереться десяток. Ми – повелителі ваших доль, мовчазні, нікому не відомі. Що таке життя? Машина, яку приводять в рух гроші».
- «Золото – ось душа нашого нинішнього суспільства».
- «А ось тут, – додав він, постукавши себе по лобі, – у мене терези, на яких зважуються спадки та корисливі інтереси всього Парижа».
- «Цей дідок виріс у моїх очах, перетворився на фантастичного ідола, на уособлення влади золота».
- «... якщо в нього мільйон в банку, то подумки він міг володіти усіма тими країнами, які він об'їхав, обнишпорив, зважив, оцінив, пограбував».
- «З усіх земних благ варто домагатися тільки ... золота. В золоті зосереджені всі сили людства» (Фрагмент кінофільму, де Гобсек укладає угоду з графом де Ресто).

4. Гобсек – художник, поет, романтик

- «А ви гадаєте, тільки той поет, хто друкує вірші? А кому життя може принести стільки радості, як мені?»
- «Ранок я провів на бульварі, роздивлявся гравири, виставлені у вітринах крамниць».
- «Зате яку красу я там побачив!..»
- «Художник дорого заплатив би, щоб побути хоч кілька хвилин у такій спальні. Від складок запони віяло солодкою млістю, пом'ята подушка на голубій пуховій перині, що чітко вирізнялася на лазуровому тлі білосніжним мереживом, здавалося, ще зберігала відбиток досконалих форм, які збуджували уяву...» (Гобсек про графиню де Ресто).
- «І все ж таки в ній нуртувала природна енергія, й усі ці сліди нерозважливого життя не жували її краси. Очі в неї іскрилися. Вона була схожа на одну і Іродіад пензля Леонардо да Вінчі (адже я колись перепродував картини), від неї віяло життям і силою. Ні в ліній стану, ні в рисах обличчя не було нічого жалюгідного, вона вселяла кохання, а сама здавалася сильнішою, ніж кохання. Вона сподобалася мені. Давно вже моє серце так не калатало. Отже, я вже одержав плату! Хіба не віддав би я тисячу франків за те, щоб пережити відчуття, які нагадали мені дні молодості?» (Гобсек про графиню де Ресто).
- «... мені доводилося і на тигра полювати, і битися насмерть у абордажській сутичці...» (Перегляд фрагменту кінофільму «Гобсек у спальні Анастазі де Ресто»).

5. Гобсек – скнара

– «Я майже розчулився. У мене навіть виникло бажання позичити їй грошей усього лише з дванадцяти відсотків (Фанні Мальво – О.Г.) ... «Е, ні – сказав я собі...»

– «... мій колишній сусід сам навідав мене, принісши заплутану справу про позбавлення когось там прав на власність, і відтоді став знову користатися з моїх безкоштовних порад і то з такою невимушеністю, наче платив мені за них».

– «Мабуть, слід би взяти з вас п'ятнадцять відсотків» (Гобсек про позику для Дервіля).

– «Гроші я маю тільки для постійних клієнтів».

– «Гобсек підхопився на ноги й пустився в танець, приказуючи: «А діаманти тепер мої! Чудові діаманти! Бездоганні діаманти! І як дешево дістались!...»

– «Незважаючи на хворобу, Гобсек досі приймав відвідувачів, сам отримував прибутки...»

– «Він сам стягував борги по вексялях, бігаючи по всьому Парижу на своїх сухорлявих, як у оленя, ногах».

– «Гобсек брав усе, починаючи від кошика з рибою, що його приносив бідняк, і кінчаючи пакунком свічок – подарунком якого-небудь святенника; брав він і срібний посуд від багатіїв, і золоті табакерки від спекулянтів. Ніхто не знав, куди діваються подарунки піднесені старому лихвареві. Безліч речей приносили йому в дім, але ніхто нічого звідти не виносив».

– «... здається мені, він усе ковтає, але воно не йде йому на користь – весь усох і змізернів, став схожий на зозулю – ту, що кує в моєму годиннику» (Стара воротарка про Гобсека).

– «Увійшовши до кімнати вмираючого, я побачив, що він стоїть навколішки біля каміна... «Не треба топити камін, не треба! Мені привиділося, ніби на підлозі котяться золоті монети, і я підвівся забрати їх. Кому ж дістанеться моє добро? Я не хочу віддавати його державі... Усе в мене є, і з усім треба розлучатися».

– «... в моїх вухах досі лунав фантастичний перелік багатств небіжчика, і, побачивши, куди спрямований його застиглий погляд, я мимоволі глянув на купу попелу. Вона здалася мені завеликою. Взятий камінний щипці, я встромив їх у попіл, і вони наткнулись на щось тверде – там лежало золото й срібло, мабуть, його прибутки за час хвороби. У нього вже не було сили заховати їх краще, а підозріливість не дозволила відіслати все це до банку».

– «... я взяв ключі від кімнати обох поверхів і ... знайшов пояснення його балачкам, що здалися мені безглуздими, і побачив до чого може дійти скупість, коли вона перетворюється на сліпий, позбавлений усякої логіки інстинкт, скупість, вияви якої ми так часто спостерігаємо у провінційних скнар... Ніколи ще за роки своєї юридичної практики не зустрів я такого дивного поєднання жадібності із своєрідністю характеру».

– «Він ненавидів своїх спадкоємців, і думка, що хтось може заволодіти його багатством, навіть по його смерті, була для нього нестерпна».

– Запишіть висновок, які художні засоби використовує Бальзак для художнього втілення влади золота у образі Гобсека.

Висновок: Образ Гобсека є художнім втіленням влади золота над людиною. Всі художні засоби створення цього образу підпорядковані головному завданню – показу того, як золото, його безмірна жадоба руйнують душу непересічної особистості. Перш за все – це новаторський метод «бальзаківської пристрасті», саме жадоба золота стає згубною для Гобсека, перетворює його життя на суцільну гонитву за багатством. Гіперболічно зображена скупість старого скнари (особливо вражає приклад детального переліку зіпсутих речей у квартирі померлого Гобсека, що втратили свою цінність через мізерне прагнення зиску).

Портрет Гобсека (його лик подібний до місяця, він увесь ніби вкритий облущеною позолотою), його дії (пішки ганяє Парижем за боржниками), його спосіб життя аскета, що, володіючи мільйонами, у всьому відмовляє собі, навіть його мова як спосіб заощадження життєвої енергії – усе підтверджує, що Гобсек – **раб золота**, й це зруйнувало його душу, зробило його черствим, холодним, безжальним і жорстоким.

VI. Аргументація і виставлення оцінок за урок

VII. Домашнє завдання:

Перегляньте ще раз зміст повісті Бальзака «Гобсек» й відберіть цитатний матеріал для підтвердження думки, що золото є всевладним у всьому французькому суспільстві першої половини XIX століття.

Спробуйте створити схематичну модель суспільства, представлену Бальзаком у повісті «Гобсек».

Індивідуальні завдання (2-3 учні за бажанням):

– Підготувати повідомлення про вплив творчого доробку Оноре де Бальзака на подальший літературно-творчий процес у світі.

Оноре де Бальзак. «Гобсек»

Урок № 39

Тема: Філософія влади золота в повісті Бальзака «Гобсек» (Модель французького суспільства за Бальзаком)

Мета: узагальнити, поглибити й систематизувати учнівське смислорозуміння повісті Бальзака «Гобсек»; розкрити й узагальнити творчий феномен Бальзака в зображенні влади золота в капіталістичному суспільстві; розкрити головні причини трагізму доль героїв Бальзака, які є продуктом становлення капіталістичних відносин у всіх сферах французького суспільства; розкрити узагальнюю-

чий характер творів Бальзака художньої епопеї «Людська комедія» як широкомасштабної узагальнюючої моделі французького суспільства першої половини XIX століття та прикладу розвитку художнього методу критичного реалізму у світовій літературі; розвивати навички аналітико-синтетичного осмислення художніх текстів, аргументованого доведення власної точки зору на літературний твір, монологічного і діалогічного мовлення учнів; сприяти формуванню критичного ставлення до дійсності, вміння опиратися життєвим негараздам та виробленню високих моральних якостей особистості поза залежністю від влади грошей.

Обладнання: опорна схема-таблиця «Модель французького суспільства за повістю Оноре де Бальзака «Гобсек».

Епіграф: *Гроші – останній закон світу.*
Оноре де Бальзак. «Гобсек»

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань у формі фронтальної бесіди

– Як пов'язані історичні події першої половини XIX століття у Франції з повістю Бальзака «Гобсек»? (У Франції формуються й розвиваються буржуазні відносини. Бальзак здійснив художнє відкриття буржуазного суспільства та його законів перш за все для своїх сучасників і залишив художню історію формування й розвитку капіталізму для наступних поколінь.)

– У чому полягає специфіка відтворення картини капіталізму життя у творчості Бальзака? (Монументальність капіталістичних відносин вразила письменника й він вмістив драму сучасного йому життя у широку художню панораму – епопею (цикл) «Людська комедія».)

– Яке місце займає повість «Гобсек» у «Людській комедії»? Як ви вважаєте, чому для текстурального вивчення у школі науковці-програмоторці обрали саме цей, а не інший твір Бальзака? Аргументуйте.

– Чому Бальзак дав своєму героєві ім'я Гобсек? Що вкладається у значення слова «живоглот» («глитай») у вашому розуміння? Як це підтверджується текстом повісті?

– Доведіть, що доля Гобсека трагічна. Визначте головні причини. (Влада золота над людиною.)

III. Оголошення теми й завдань уроку. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Сьогодні ми завершуємо роботу над текстом повісті Бальзака «Гобсек». Попередні уроки розкрили вже багато таємниць твору. Але остання розмова-узагальнення має розкрити перед нами найважливішу проблему, втілену письменником у «Гобсеку» – це філософія золота у французькому суспільстві першої

половини XIX століття. Ми не тільки розкриємо художню модель суспільства у повісті, а й маємо зрозуміти, як у ній «циркулюють гроші» (Вюрмсер), чому словами свого героя Бальзак стверджує, що «гроші – останній закон світу» (**епіграф**).

IV. Аналітико-синтетичне дослідження в просторі означеної теми

– Визначте, які соціальні стани представлені Бальзаком у повісті «Гобсек».

(Аристократія – сім'я де Ресто, сім'я де Гранльє, граф де Борн, Максим де Трай (графи, віконтеси тощо).

Буржуазія – Гобсек та його спільники, вихідці з низьких та середніх станів суспільства, які нажили величезні статки (Жигонне, Вербруст та інші, з Гобсеком усього десять на весь Париж, таємні володарі влади.)

Середній стан – адвокат Дервіль, швачка Фанні Мальво.

Низький стан – воротарка, інвалід, служниця у домі де Ресто).

– Визначте, який із цих станів стоїть на верхівці французького суспільства у 30-і роки XIX століття історично? (Аристократія). А хто є володарями життя у повісті «Гобсек»? (Десять «живоголотів», що таємно володіють усім Парижем завдяки скупченню у їхніх руках величезної кількості грошей.)

Колективна побудова схеми

«Модель французького суспільства за повістю Оноре де Бальзака «Гобсек»

(Радимо розпочинати побудову знизу до гори)

«Модель французького суспільства за повістю Оноре де Бальзака «Гобсек» Золото (гроші) Істинні господарі Парижа – лихварі			
Гобсек «Таких, як я, в Парижі набереться десяток. Ми – повелителі ваших доль, мовчазні, нікому не відомі» (Гобсек)			
Аристократія			
Віконтеса де Гранльє та її родина «одна із найбагатіших і найвельможніших дам Сен-Жерменського передмістя», «Графу Ернестові треба бути дуже багатим, щоб наша родина захотіла породичатися з його матір'ю. Не забувайте, що мій син... стане герцогом де Гранльє...»	Граф де Ресто, Анастасі де Ресто, Ернест де Ресто та молодші діти Одна із найбагатіших родин у Парижі, але дружина, охоплена пристрастю до де Трая, руйнує її та доводить до забелі чоловіка й готова пограбувати власних дітей	Максим де Трай Світський хлюст, марнотратник, негідник, «істота найдивніша, на все здатна і нікуди не придатна, така, що викликає... презирство», «Він здатний зробити благодіяння і скоїти злочини», «тяжка артилерія», що коїть розруху, геній руйнації і марнотратства	Граф де Борн (гість у салоні де Гранльє, друг сім'ї)
Середній стан – люди заробляють собі на життя власною працею (Дервіль – адвокат, що завдяки своєму розуму та наполегливості зумів посісти гідне місце у суспільстві («У мене ж не було за душею нічого. Я син дрібного буржуа з провінційного містечка Нойон, причому сьомою дитиною в сім'ї»... (Дервіль про себе). Фанні Мальво – «Фанні була швачкою. Вона стояла переді мною, наче дух самоти... Цю дівчину нестатки змушували трудитися, не розгинаючи спину. Мабуть, вона походила з чесної селянської родини, бо в неї досі було віяло глибокою порядністю, справжньою доброчесністю». (Гобсек про Фанні Мальво).			
Низький стан – воротарка та її чоловік-інвалід, прислуга у домі де Ресто, «чесний батько», що не зміг прогдувати родину, ремісники, збіднілі представники інших станів, що стали боржниками Гобсека та його спільників.			

– На які сфери розподілили свій «нагляд» лихварі Парижа? Яке місце у цій ієрархії таємної влади займає Гобсек?

– Чому істинними господарями Парижа є такі, як Гобсек? Чи згодні ви з точкою зору героя? Хто чи що, по-вашому, має найбільшу владу відповідно до тексту повісті Бальзака «Гобсек» (Над усім стоїть золото. Десяток лихварів мають його у такій кількості, щоб «визискувати з інших», тому на певний час є володарями життя, але при цьому самі є рабами золота.)

– Визначте, яку роль відіграють гроші (золото) у долі кожного з героїв повісті Бальзака. Хто не залежить від влади золота? Аргументуйте прикладом з тексту. Хто і чому викликає у вас огиду?

– Чим вимірювалась ціна людини у суспільстві, сучасному Бальзаку?

– Доведіть на прикладі повісті «Гобсек» та інших творів Бальзака справедливості вислову Вюрмсера, що «Людська комедія» – це організм, у якому замість крові циркулюють гроші». Наскільки ці слова актуальні для сьогоднішнього?

– Чи можуть бути в нашому суспільстві Гобсеки, де Траї та інші герої Бальзака? Аргументуйте свої думки. Чому можливе існування подібних типів?

– Як ви вважаєте, який сенс для молоді XXI століття має вивчення твору О. де Бальзака «Гобсек»? (Бальзак художньо досліджує одну із вічних проблем людства, одне з «проклятих питань» буття – вплив золота (грошей) на людську особистість. «Людською комедією» в цілому й повістю «Гобсек» зокрема великий французький письменник доводить, що культ матеріального й байдужість до морального, духовного нівечать душі людей, перетворюється на згубну пристрасть і в кінцевому результаті призводить до самотності, душевної й духовної пустоти й смерті.)

– Перегляньте сцени смерті Гобсека. Що додалося до вашого розуміння трагедії людини, охопленої жагою золота?

– Визначте, які художні засоби використовує Бальзак для розкриття філософії влади золота у творі «Гобсек», дії та вчинки героїв).

V. Узагальнення в обсязі вивчення творчості Оноре де Бальзака

– Що вам відомо про подальшу розробку теми влади золота у світовій літературі? Як вплинуло на цей процес створення «Людської комедії» Бальзака? (У заздалегідь підготовлених повідомленнях учнів можуть бути зазначені твори Е. Золя «Ругон-Маккари», Д. Голсуорсі «Сага про Форсайтів», Т. Манна «Буденброкки», В. Брехта «Матінка Кураж та її діти», М. Горького «Місто Жовтого диявола» та інші твори світової літератури.)

– Що ви знаєте про вплив творчого доробку Бальзака на розвиток світового літературного процесу?

(У повідомленнях учнів мають прозвучати такі аргументи, як *поява у світовій літературі циклів романів, романів-епопей*. Наприклад: цикли

романів Е. Золя, Т. Манна, М. Пруста і таке інше. **Застосування художнього методу «бальзаківської пристрасті»** (гонитва за насолодами Доріана Грея у романі Оскара Вайльда «Портрет Доріана Грея», згубне для героя бажання Ієшуа бачити всіх людей добрими (за романом М. Булгакова «Майстер і Маргарита», гонитва за грішми матусі Кураж, яка втрачає всі моральні цінності й обоюдно війну, що дає їй прибутки та ін.)

Прийом широкої типізації (Лев Толстой, Гюстав Флобер, Еміль Золя та ін.)

– Визначте риси критичного реалізму у повісті Бальзака «Гобсек».

– Запишіть у робочі зошити відповідь на запитання, які проблеми, художньо зображені Бальзаком у повісті «Гобсек», наявні у сучасному світі. Чи є рецепт їх подолання?» (Ця відповідь може бути оформлена у вигляді міні-есе. Два-три учні зачитують свої варіанти відповідей, інші роботи перевіряє вчитель і виставляє як поточні оцінки в даній темі.)

VI. Аргументація і виставлення оцінок за урок

VII. Домашнє завдання:

Ознайомитися зі статтею підручника про життєвий і творчий шлях Миколи Васильовича Гоголя, особливу увагу звернувши на Петербурзький період його творчої біографії.

Створити слайд-презентацію «Микола Гоголь і Петербург».

Література та інтернетні джерела:

1. Бальзак Оноре де. Гобсек. – М.: Детская литература, 1981.
2. Бальзак Оноре де. Рассказы. – М.: Художественная литература, 1950.
3. Бальзак О. Избранное: Пер. с фр. / Послесл. Р. Резник; Примеч. В. Даниловой. – М.: Просвещение, 1985.
4. Богдан Л. Влада золота та її філософія у життєвій позиції героя. Оноре де Бальзак. «Гобсек», 10 клас // Зарубіжна література, 2007, № 31.
5. Швець В. Голландець, гідний пензля Рембрандта, чи «філософ цинічної школи»? // Зарубіжна література, 2007, № 31.
6. Карпань Т. «Правда, відверта правда». Матеріали до підсумкового уроку за творчістю О. де Бальзака і Ф. Стендаля. 10 клас // Зарубіжна література, 2009, № 30-31.
7. Карпань Т. Життя – це влада, влада – це гроші // Зарубіжна література, 2009, № 30-31.
8. Решетняк О. Скнара та філософ. Неоднозначність образу Гобсека за повістю О. де Бальзака «Гобсек» // Зарубіжна література, 2009, № 30-31.
9. Алексеєнко Л. «Гобсек» Оноре де Бальзака. Історія створення, проблематика, композиція та система образів // Зарубіжна література, 2005, № 34.
10. Сухарко Г.М. Два уроки з вивчення творчості Оноре де Бальзака. 10 клас // Зарубіжна література у школах України, 2008, № 9.
11. // ru.wikipedia.org/wiki/ Бальзак
12. www.parta.com.ua/stories/writers/55
13. //letter.com.ua/autor/balzac.php.
14. //lib.ru/IWOOLD/BALZAK/
15. //referaty.com.ua/ukr/details/6465/

Микола Васильович Гоголь (1809–1852)

Урок № 40

Тема: Петербурзький етап життя і творчості Миколи Гоголя

Мета: поглибити й розширити учнівські знання про життєвий і творчий шлях Миколи Васильовича Гоголя. Зробивши головний акцент на Петербурзькому періоді його творчості, що знаменував собою розквіт таланту Гоголя-реаліста; визначити ключові теми й твори Петербурзького періоду, показати їх вплив на подальший розвиток російської та світової літератури.

Обладнання: відео «Обличчя української історії. Микола Гоголь». – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=XtbGj31BZ6w>

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Вступне слово вчителя

Микола Васильович Гоголь – видатний письменник, драматург і мислитель світового рівня. Гоголь, поряд із Пушкіним і Лермонтовим, належить до тих визначних письменників, які заклали основи російської соціально-критичної прози першої половини XIX століття. Творчість Гоголя відіграла вирішальну роль в утвердженні в російській літературі реалізму, збагатила принципи художнього відображення дійсності, розкрила невичерпні можливості використання в реалістичній літературі прийомів гротеску, фантастики, символіки. Сатиричне спрямування його творів започаткувало потужні гуманістичні традиції, пов'язані з рішучим протестом проти пригнічення людини, зі співчуттям та повагою до долі «маленької людини», її людської гідності, розуміння її духовних можливостей і потреб.

Гоголь – перший російський прозаїк-сатирик, у творах якого із шекспірівською прозорливістю іскрометний комізм життєвих ситуацій переплетений з трагічною гіркотою роздумів про дійсність. Твори Гоголя написані російською мовою із активним застосуванням україномовної лексики, що створило неповторний національно-художній колорит.

Уперше в шкільній програмі з літератури ми ознайомилися з особистістю Миколи Васильовича Гоголя та з його повістю «Ніч перед Різдом» у 6 класі. Пригадаємо, що залишилося в пам'яті про нашого великого співвітчизника та його твір, що перейшов з царини літератури у світ мультиплікації й кенематографії і залишається одним із улюблених творів українських читачів.

III. Актуалізація опорних знань

Що ви знаєте про Миколу Васильовича Гоголя як про людину?

Чому останнім часом не втихають суперечки стосовно того, Гоголь український чи російський письменник?

Який твір Гоголя став його візитною карткою у велику літературу?

Хто з великих російських письменників дав високу оцінку збірці Гоголя «Вечори на хуторі біля Диканьки»?

Чим особливо полонила Пушкіна ця книга?

Про що йдеться у повісті «Ніч перед Різдом»?

Як в історію кохання Вакули й Оксани вписалися народні традиції й вірування?

Що вам відомо про екранізації «Ночі перед Різдом»? У чому можна вважати мюзикл 2001 року «Ніч перед Різдом» близьким до авторського тексту повісті Гоголя?

IV. Оголошення й вивчення нової теми

Перегляд відео «Обличчя української історії.

Микола Гоголь»

Робота зі статтею підручника про Миколу Васильовича Гоголя та Петербурзький період його життя і творчості

Фронтальна бесіда

Як інформація, вміщена в підручнику, й матеріали відео розширили й поглибили ваші знання про Миколу Васильовича Гоголя як про людину? Які нові грані його особистості ви відкрили для себе?

Чи бували ви в гоголівських місцях на Полтавщині? Яке враження справило на вас відвідування батьківщини Гоголя?

Як ви думаєте, чому літературознавці так багато уваги приділяють Петербурзькому періоду життя Гоголя, адже відомо, що письменник не любив північну столицю Російської імперії? (Гоголь не любив Петербург. Він писав, що при думці про Петербург мороз проходить у нього по шкірі, й вона вкривається сирістю. Ніщо не приносило йому радості в північній столиці Російської імперії. Й Петербург залишився до Гоголя холодним і байдужим. На відміну від Москви у Петербурзі немає навіть музею Гоголя. За ініціативи шанувальників Гоголя було створено гоголівський центр на Малій Конюшеній, де він проживав у Петербурзі. Проте перед 200-річчям Гоголя він був закритий. Єдиний пам'ятник Гоголю в Петербурзі стоїть поблизу Невського проспекту, і був встановлений він лише незадовго до 200-ї річниці великого генія літератури. «Ох, не верьте этому Невскому проспекту. Я всегда закутываюсь плащом, когда иду по нему и стараюсь не глядеть на встречающиеся предметы. Всё обман, всё мечта, всё не то, чем кажется», – писав Микола Васильович. Він увесь час мріяв повернутися до Києва. У липні 1833 Гоголь умовляв свого друга біолога та етнографа Михайла Максимовича: «Киньте, насправді, кацапію і їдьте на гетманщину. Я думаю те ж саме зробити і наступного року гайнуть звідси. – Дурні ми дійсно, якщо розсудити гарненько. Для чого і для кого ми жертвуємо всім. Ідемо до Києва!... До давнього, до прекрасного Києва! Він наш, він не їхній, чи не так?»)

На що сподівався Гоголь, відїжджаючи з України до Петербурга? (Мріючи про літературну діяльність 1828 року Гоголь поїхав до Петербургу. Матеріальна незабезпеченість примусила його поступити на службу чиновником Департаменту уділів.)

Як Гоголь увійшов у коло російських літераторів? Розкажіть про стосунки гоголя з Пушкіним?

Назвіть твори, що були написані Гоголем у Петербурзі. Які з них стали шедеврами світової літератури? Як ви думаєте чому?

Які твори увійшли до циклу «Петербургські повісті»? Чим ці твори знаменні? (Збірка «Арабески» започаткувала петербурзький цикл творів Гоголя: до нього, крім власне повістей збірки («Невський проспект», «Портрет», «Записки божевільного»), відносять і ті гоголівські твори, які з'явилися пізніше, – повісті «Ніс» (1836), «Коляска» (1836), «Шинель»

(1842). Сама назва циклу дещо умовна. Хоча, з одного боку, дія більшості творів відбувається в Петербурзі, з іншого боку, узагальнена картина петербурзької дійсності символізує всю Росію, мораль, звичаї, норми поведінки різноманітних прошарків тогочасного суспільства, підпорядкованого деспотичному режимові царської Росії. У циклі петербурзьких повістей Гоголь створює образ міста-постачає осередком жаклих контрастів, соціальних і моральних конфліктів, місцем принижень і трагічної самотності «маленької людини», яка відчуває себе лише непомітним гвинтиком в бездушному механізмі велетенської державної машини, що нівечить людські долі, калічить душі, нищить благородні мрії та наміри своїх громадян.)

Як творчість Гоголя пов'язана з Александрінським театром у Петербурзі? (З другої половини 1830-х років подальший розвиток таланту Гоголя пов'язаний з драматургією. «Сміх – велика справа: вона не забирала ні життя, ні мастку, але перед ним винний – як зв'язаний заць...». Ці зауваження Гоголя написані через два роки опісля «Ревізора», але вони так яскраво відбивають те, чого хотів досягти Гоголь своєю драмою: його мистецтво просилось на сцену, там повинно воно було розквітнути. Серед петербурзьких будівель, безумовно виділяється Александрінський театр. 19 квітня 1836 року відбулася прем'єра безсмертної комедії «Ревізор». Виставу відвідав імператор Микола I зі спадкоємцем. Після перегляду цар вигукнув: «Ну й п'єска: всім дісталося, а мені – найбільше!» Оцінка імператора спасла гоголівського «Ревізора» в подальшому від цензурних нападок. Сам же Гоголь був не дуже задоволений своїм творінням.)

Доведіть, що митець пройшов шлях від учнівства й романтичного спрямування до утвердження на позиціях реалізму.

V. Самостійна робота учнів над створенням компакт-біографії Миколи Васильовича Гоголя за запропонованим кліше (можливий варіант виконання роботи)

Дата і місце народження: (1 квітня 1809 року, село Великі Сорочинці на Полтавщині, Російська Імперія.)

Соціальний статус, родина: (народився в сім'ї поміщика середнього достатку. Батько – Василь Опанасович Гоголь-Яновський – вів своє походження від козацького полковника Остапа Гоголя, соратника гетьмана Петра Дорошенка. Був секретарем у царського вельможі Д. Трошинського. Мати – Марія Іванівна – походила з роду, що мав далекі родинні зв'язки з Іваном Мазепою, Павлом Полуботком та Семеном Палієм.)

Дитячі роки: пройшли в родовому селі Василівці, неподалік від Диканьки. В родині панував культ книги, любов до театру, що передалося й Миколі Васильовичу.

Освіта: (1818 року навчався в Полтавському повітовому училищі, потім брав приватні уроки у вчителя Г. Сорочинського, а далі навчався у Ніжинській гімназії (ліцеї). Навчання закінчилося у 1828 році. Захоплювався літературою, іноземними мовами, історією.)

Світгляд: (гуманіст-ідеаліст, сумлінний християнин (в останні роки життя доводив свою віру майже до фанатизму, вбачав у православ'ї духовний порятунок усього російського суспільства.)

Літературні кумири: (Пушкін, Гете, Шиллер, Віланд.)

Найважливіші факти біографії: Із 43 років, відлучених великому Гоголю для земного життя, 8 років він прожив у Петербурзі. Тут розпочалася його літературна діяльність. Тут були написані його найвідоміші твори. З 1828 року проживав у Петербурзі. Перші літературні спроби, як і бажання стати актором, зазнали краху. Розчарувався у чиновницькій службі. Спробував себе на поприщі викладача історії в Патріотичному інституті (1831-1835), після чого перейшов лектором з історії середніх віків до Петербурзького університету (за свої лекції отримав діамантовий перстень від імператриці). 1831-1832 роки – надруковано у двох частинах збірку повістей «Вечори на хуторі біля Диканьки», що принесла Гоголю славу оригінального письменника. 1833 рік – час світлоглядної кризи, з цього ж року розпочався період творчого підйому митця. У 1836-1839 роках майже постійно проживав за кордоном, лише зрідка навідуючись до Росії. Італію називав «батьківщиною своєї душі». Останні роки життя провів у Росії.

Дата смерті й місце поховання: помер 4 березня 1852 року. Похований у Москві, Росія.

VI. Колективна робота зі схемою-таблицею «Творчий доробок Миколи Васильовича Гоголя»

(у зошити учні записують назви найвідоміших творів Гоголя, тематику творів, провідні ідеї та особливості художнього стилю митця) (Див. обкл. 3)

VII. Рефлексія

Методична порада: пропонуємо даний етап уроку провести як обговорення висловлювань виданих митців, діячів культури, політиків про Миколу Васильовича Гоголя, визначивши його пріоритети як людини й митця.

Анна Ахматова: «Представить себе Гоголя никто не может. Тут всё непонятно от начала до конца. Из отдельных черт ничего не складывается. Даже Лермонтова легче вообразить себе: гусар, нахал... А Гоголя – ни за что. И никогда не поймут. А знаете, я догадалась, почему он со Смирничой дружил: оба они без памяти любили Украину.»

Олександр Герцен: «В его душе есть как бы два течения. Когда он поднимается в покои российского департамента, губернатора, помещика... он жёлчен, неумолим, полон саркастического остроумия, которое то заставляет смеяться до судорог, то вызывает презрение, граничащее с ненавистью, но когда он имеет дело с ямщиками Украины, когда переносится мыслью к украинским казакам или крестьянам, шумно пляшущим у кабака, тогда Гоголь совсем иной человек, с прежним талантом, но нежный, любящий, гуманный.»

Микола Олександрович Бердяєв писав в 1946 році у праці «Русская идея»:

«Гоголь належить не лише історії літератури, але й історії російських релігійних і релігійно-соціальних шукань. Гоголь один із найбільших і найдосконаліших російських митців. Один із найбільш загадкових письменників. Він – не реаліст і не сатирик, як раніше думали. Він фантаст, який змальовує не реальних

людей, а злих духів елементарних, передусім духа брехні, що заволодів Росією. Він християнин, що переживав християнство пристрасно – і трагічно, був придушений почуттям гріха й покарання, був людиною майже середньовічною. Гоголь – одна з найтрагічніших постатей російської літератури. Від нього починається релігійно-моральний характер російського письменництва».

Іван Сергійович Тургенєв про смерть Гоголя: «Это страшная смерть, историческое событие, понятное не сразу; это тайна, тяжёлая, грозная тайна – надо стараться её разгадать, но ничего отрадного не найдёт в ней тот, кто её разгадает... все мы в этом согласны. Трагическая судьба России отражается на тех из русских, кои ближе других стоят к её недрам, – ни одному человеку, самому сильному духом, не выдержат в себе борьбу целого народа, и Гоголь погиб!»

Думки про Гоголя видатних людей ХХ-го століття:

Володимир Дорошенко, видатний бібліограф, знавець української історії, літературознавець, перекладач, літературний критик, громадсько-політичний діяч: «Хоча Гоголь був українцем у час, коли Україна була часткою російської імперії, а російську мову було прийнято як мову «освіченого» літературного спілкування, він мусив писати російською, щоб мати успіх у літературі. Тож у цій публікації буде показано докладніше, як саме джерелом натхнення для творів Гоголя, написаних російською мовою, були літературна традиція, історія і звичаї України.»

Євген Маланюк, літератор: «Той великий талант, той Гоголь не мав віри в петербурзьку духовність: він в імя абстракції нищив її, хоч і недоладну. Коли розвіялись унесення над пантомімою і сатирою зайді, – з'ясувалось, що його світогляд – то Троянський кінь, що його самі росіяни впровадили у таку ще німецьку фортецю російськості. Белінський відчуває цілим своїм інстинктом, що то не зовнішній ворог, як Шевченко, що то ворог невловимий, то геній паразитизму і розкладу на чужій духовній культурі, геній, що в ньому духовність петербурзько-російська і духовність київсько-руська, відмінні від себе, ворожі до себе, змішалися і дали синтезу геніальну, вбивчу – зневіру.»

Проте вже у США Євген Маланюк захоплювався саме українською складовою творчості Гоголя: «навіть поміщики з «Мертвих душ», є українськими поміщиками, з українським характером. Річниця з дня наодження Гоголя вкотре дає привід: подискутувати по «українськість» та «російськість» письменника, есе «Нариси з історії нашої культури» (1954).

Осип Манделштам, поет: «У багатьох випадках навіть відчутно, що Гоголь думає рідною мовою і не намагається перекладати російською, залишивши все в природному стані.»

Яр Славутич, поет, перекладач, професор Альбертського університету. Автор англійських підручників з української мови, літературно-критичних нарисів, редактор і видавець літературно-мистецького альманаху «Північне Сяйво»

(Едмонтон): «У письменника формується нова місія – посланництво від імені поверженої в рабство Батьківщини... Він виконав свою місію засобами російської мови блискуче... Українець зробив величезний внесок у сусідню літературу, а подяки жодної»

Думки наших сучасників:

Іван Малкович, літературознавець, перекладач, видавець: «Гоголь для мене – це видатний український письменник, який писав російською мовою і став класиком російської літератури.»

«Таке враження, що вперта «деукраїнізація» Гоголя вийшла на нову фазу. Певна річ, Гоголь – класик і гордість російської літератури, але навіщо ліпити з нього апологета російського імперіалізму, навіщо повчати нас, як ми маємо перекладати його твори про українську землю і українське буття? Навіщо вдавати уповноважених Гоголя? Це смішно й безперспективно. Адже не варто забувати, що Микола Гоголь – це геніальний український митець, який став класиком російської літератури. До речі, всуціль україномовна творчість його батька Василя Гоголя, у якій явно проглядаються витоки письменницької манери й тематики Миколи Васильовича, ще чекає на своє цілісне дослідження. Не виключено також, що, завдяки гідним перекладам в Україні вивчатимуть Миколу Гоголя і як класика літератури української.»

Мирослав Попович, академік, доктор філософії: «Гоголь безумовно належить і до спадщини української, і до спадщини російської. Чи можемо ми називати його великим національним нашим талантом? Безумовно, можемо. І не тільки тому, що він народився тут, і не тільки тому, що він написав свої перші твори – українські повісті про свою Полтавщину, – а й тому що він завжди зберігав певне національне бачення. Він Петербург бачив очима південця. Це не викорінюється якимось поверховими культурними впливами. Він, безумовно, наш, він, безумовно, і російський.»

Влад Троїцький, режисер, організатор фестивалю «Гогольфест»: «Я вважаю Гоголя і російським, і українським письменником, і не бачу у цьому ніякого конфлікту. Народився в Україні, вихідний імпульс український, а потім російська і європейська шліфовка. Не можна ділити Гоголя. Це було б зовсім неправильно. Думаю, сам Гоголь хотів відносити себе до російської культури скоріше, особливо наприкінці життя. Але те, що він був українець (і вплив місця народження, і первісне виховання) – безумовно.»

VIII. Аргументація й виставлення оцінок за урок

ІХ. Домашнє завдання:

За підручником ознайомитися з інформацією про історію задуму й створення комедії М.В. Гоголя «Ревізор».

Прочитати текст комедії «Ревізор», усно скласти первинне враження про твір. Виділити ключові сцени пєси, поміркувати про їх роль в композиції твору.

Повторити поняття про жанр комедії.

Микола Васильович Гоголь. «Ревізор»

Урок № 41

Тема: Творча історія п'єси «Ревізор».

Сюжетно-композиційні особливості твору

Мета: Ознайомити учнів з історією задуму й створення комедії М.В. Гоголя «Ревізор»; з'ясувати рівень первинного сприйняття тексту, точки учнівського читацького розуміння-нерозуміння; розкрити сюжетно-композиційні особливості комедії; сприяти вдосконаленню читацьких компетентностей в царині драматургії.

Обладнання: слайд-презентація «Комедія Миколи Васильовича Гоголя «Ревізор».

Епіграф: *Сміх – велика справа: вона не забирає ні життя, ні маєтку, але перед ним винний – як зв'язаний заєць...*

М.В. Гоголь

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Оголошення теми й завдань уроку.

Мотивація навчальної діяльності учнів

III. З'ясування історії задуму й створення комедії «Ревізор» Миколи Васильовича Гоголя

Повідомлення вчителя або зарані підготовленого учня з використанням слайд-презентації

У першій половині XIX століття російський театр не мав національного репертуару. П'єси російських драматургів XVIII століття втратили свою актуальність, на сцені ставили здебільшого західноєвропейських класиків – Шекспіра, Мольєра, Шиллера або легковажні водевілі та мелодрами. Гоголь у листі «Про театр, про однобокий погляд на театр і взагалі про однобокість» (1845) писав, що потрібно відокремити від «усяких балетних скакань, водевілів, мелодрам і тих облудно-розкішних видовищ для ока, що догоджають розпусті смаку або розпусті серця», справжній, «вищий театр», який **змушував би глядачів думати, утверджував добро.**

У Санкт-Петербурзі письменник-початківець жив на Малій Морській, 29, у дохідному будинку придворного музиканта Лепена. Триповерхова кам'яна будівля з фасаду радувала суворим класицизмом, проте на подвір'ї починалися справжнісінькі нетрі. Саме тут у двох малесеньких кімнатках, до яких вели вічно темні східці, тулився талант. Крихітний передпокій з перегородкою, маленька спальня, де ад'юнкт-професор кафедри загальної історії Петербурзького університету власноруч розливав гостям чай, і кабінет трішки просторіший за передпокій, з простеньким диваном біля стіни, великим столом під вікном, заваленим книгами, й письмовим бюро біля нього.

Саме тут, у листопаді-грудні 1835 року був народжений «Ревізор».

Гоголь зробив величезний внесок у становлення російського національного «вищого театру», створивши чудові п'єси, що живуть на сцені й донині. Комедія «Ревізор», написана упродовж 1835-1836 років, стала вершиною драматургійної творчості Миколи Васильовича Гоголя.

Вважається, що сюжет комедії підказав авторові Олександр Сергійович Пушкін. За свідченням літератора Володимира Сологуба, «Пушкін познайо-

мився з Гоголем і розповів йому про випадок, що трапився у місті Устюжні Новгородської губернії – про якогось проїжджого пана, що видав себе за чиновника міністерства й обібрав усіх міських жителів». За однією з літературознавчих версій, коли Пушкін збирав матеріали з історії пугачовського бунту, а саме у 1833 році, оренбурзький військовий губернатор і командувач окремим Оренбурзьким корпусом прийняв його за таємного чиновника з Петербургу. Прочувши з секретного повідомлення про столичну штучку, граф Перовський зібрав таємну раду й застерігався: «Уся ця історія пугачовського бунту – лише димова завеса, привід, панове! А поїздка Пушкіна має на меті таємно обривувати губернських чиновників!» Тут таке почалося!

Є припущення, що історія «Ревізора» пов'язана з розповідями про відрядження Павла Свиного у 1815 році до Бесарабії. За рік до дебюту «Ревізора» на ту ж тему був опублікований сатиричний роман «Шалений Роланд» Олександра Вельтмана. А ще раніше почала ходити в рукописах написана Григорієм Квіткою-Основ'яненком у 1827 році комедія «Приїжджий зі столиці, або Переполох у повітовому місті».

Як би там не було, але коли мова заходила про комедію Гоголя «Ревізор», Пушкін незмінно називав себе хрещеним батьком комедійного дива. Гадаєте, це від того, що геніальний поет був людинолюбом і щедрим на творчі подарунки? Нічого подібного! Олександр Сергійович добре знав і розумів український характер свого колеги, а в колі близьких, сміючись, говорив: «З цим малоросом потрібно бути обережнішим: він оббирає мене так, що й кричати не можна». За словами Якіма, слуги-кріпака Гоголя, який був зі своїм паном у Петербурзі, коли Пушкін заходив до Гоголя й не заставав того вдома, то з досадою рився в паперах господаря, бажаючи знати, що нового той написав. З настійною цікавістю Пушкін слідував, як розвивається Гоголь, від малороських повістей молодого письменника Олександр Сергійович або нестримно сміявся, або постійно повторював: «Пишіть, пишіть». Від Гоголя геній завжди виходив веселим, незмінно – у доброму настрої. Що цікаво, Гоголь і сам вважав, що в комедії «Ревізор» є один позитивний герой – Сміх. Микола Васильович не соромився побожно й уголос зізнаватися у впливі на його творчість Пушкіна: « Нічого не розпочинав я, нічого не писав без його поради».

Відомо також, що Гоголь неодноразово писав Пушкіну про наміри закинути роботу над п'єсою «Ревізор», проте Пушкін наполегливо радив йому не припиняти роботу.

18 (30) січня 1836 Гоголь вперше прочитав свою п'єсу на традиційній літературній суботі у Василя Жуковського у присутності великої групи письменників. Безробітний 28-річний Гоголь вперше публічно читав комедію в п'яти діях під назвою «Ревізор». Регіт стояв неймовірний!

Апартаменти Жуковського, особистого вихователя спадкоємця престолу, майбутнього царя Олександра II виходили на Мільйонну вулицю. У кабінеті Василя Андрійовича, «майстерні освіченого митця», сміх нікого не милував.

Варто було поглянути на худу, гостроносу фігуру Миколи Гоголя з двома крайчиками чорного шовко-

вого платка, що високо стирчали як вуха, як усмішка розпливалася на вашому обличчі. Гогольок, так ласкаво називав його Жуковський, натхненно «гекаючи», дивовижно декламував за власним рукописом. Зіжмаканим носовичком Василь Андрійович витирає заплакані очі. Час від часу Олександр Сергійович Пушкін дзвінко заливався сміхом. Двома руками тримався за живіт зазвичай стриманий князь Петро Андрійович Вяземський. Коли, здавалося, літературна богема заспокоювалася, хтось раптом переводив погляд на одяг читця, й комічна оргія імені Рабле вибухала з новою силою. Хоч з якою радістю не приймали Гоголя в домі Жуковського, на обід тут неодмінно належало прибути у фрак. Який там фрак! Часом у викладача Петербурзького університету грошей не вистачало навіть на папір! Щоб ухилитися від церемонного протоколу, вигадник Микола Васильович підколював шпильками поли сурдута й таким чином з'являвся в Шепелівському палаці. Добряк Жуковський робив вигляд, що не помічає цих хитрощів й поблажливо прощав літераторові вимушену потішність. Але інші!

Право, Миколо Васильовичу, порадьте вашого кравця!

Який шикарний сленг був колись у російських літераторів!

Пушкін і Жуковський були в повному захваті. Було сміховинно! Кожна дійова особа комедії говорила у Гоголя власним голосом, наділялася оригінальною мімікою. Слухачі сміялися багато й від усієї душі. Вони просили зжалитися й відпустити їх живими. Благородні панове то дякували талановитому читцю, то оскаженіло вимагали припинити пекельне задоволення. Ось так «олімпійське горище», так називав квартиру Жуковського в четвертому поверсі Шепелівського будинку князь Петро Андрійович Вяземський, й прожило 18 (30) січня 1836 року декілька веселих годин, вибухаючи гомеричним реготом. Проте не всі присутні оцінили талановите творіння молодого Гоголя. На тій знаковій літературній суботі усіх тишив і командир Окремого Кавказького корпусу, головний управитель громадянської частиною й прикордонними справами Грузії, Вірменської області, Астраханської губернії та Кавказької області, барон Г.В. Розен. З кам'яним виразом обличчя лисий генерал спопелів поглядом недостойну поведінку пана Пушкіна. Григорій Володимирович виявився єдиним з присутніх, хто не виказав авторові ні найменшого схвалення. Тільки й чути було з вуст бойового офіцера: «Як це образливо для мистецтва! Який фарс!»

...Наступного дня приватним листом від 19 (31) січня 1836 року граф Петро Вяземський вишукано піддражнював Олександра Івановича Тургенева, який того дня не поражував ніжама 96 сходинок на «олімпійське горище» й пропустив яскраву подію в Шепелівському палаці: «Учора Гоголь читав нову комедію «Ревізор»: петербурзький департаментський шалопай, потрапляє до повітового містечка й не має коштів, щоб виїхати в той час, коли городничий чекає на ревізора з Петербургу. З переляку приймає він приїжджого за очікуваного ревізора, дає грошей в позику, гадаючи, що підкупляє хабарями й інше. Увесь цей побут описаний дуже цікаво, й

узагалі невичерпні веселощі; але дії мало; як і у всіх творіннях його. Читає майстерно й викликає «швидкий вогонь» гуркоту сміху в аудиторії. Не знаю, чи не втратить п'єса на сцені, адже не всі актори зіграють, як він читає. (Під час прем'єри городничого геніально зіграв сам Михайло Щепкін! – О.Г.) Разом з тим Гоголь дивовижно живо й вірно, хоча й карикатурно, описує наші адміністративні звичаї... У нас він тим дивовижніший, що, за виключенням Фонвізіна, ніхто з наших літераторів не мав істинної веселості.

Від надлишку її Гоголь, правда, часто забрихується, й ось чим веселість його причеплива». За словами одного із сучасників Миколи Васильовича, на початку 1836 року панівною якістю відставного ад'юнкта-професора була «надзвичайна сила розмовного гумору при великій скритності характеру. Коли Гоголь читав чи розповідав, він викликав у слухачів нестримний сміх, у буквальному сенсі смішив аудиторію до упаду. В припадках істеричного реготу ми задихалися, корчилися, рачкували. Улюбленим типом його розповідей у той час були непристойні анекдоти, причому – байки ці відрізнялися не стільки еротичною чуттєвістю, скільки комізмом у дусі Рабле. **Це було малоросійське сало, посипане крупною аристофанівською сіллю.**

Високо оцінили комедію Пушкін, Тургенєв та Жуковський, хоча ряд літературних критиків ще довго звинувачували п'єсу в «натуралізмі».

Сам автор так писав про свою найвидатнішу комедію: **«У «Ревізорі» я зважився зібрати в одну купу все дурне в Росії, що я тоді знав, всі несправедливості, які робляться в тих місцях й у тих випадках, де найбільше потрібно від людини справедливості, і за одним разом посміятися над усім».**

У березні 1836 року рукопис «Ревізора» потрапив до цензора драматичного столу III Відділення власної Його Імператорської Величності Канцелярії, надвірного радника Євстафія Івановича Ольдекопа. За звичаєм русифікований уродженець Риги представив французькою мовою рапорт про новий твір: «П'єса дотепна й розкішно написана. Автор належить до числа видатних російських письменників-новелістів... (Далі йшов детальний виклад сюжету.) Твір не містить в собі нічого недозволеного». Незабаром на тій доповіді власноручно поставив підпис начальник штабу Корпусу жандармів, генерал від кавалерії, генерал-майор Леонтій Васильович Дубельт: «Дозволити».

П'єса вперше була поставлена у Петербурзі на сцені Александринського театру 19 квітня 1836 після того, як Жуковський зміг особисто переконати імператора, що «у комедії немає нічого неблагонадійного, що це тільки веселе глузування над поганими провінційними чиновниками». 1842 року Гоголь сворив другу редакцію п'єси. У 1843 році комедія Миколи Васильовича Гоголя «Ревізор» вийшла друком. У ній найбільше утілилася властивість сатири Гоголя, яку надзвичайно точно визначив у його творчості Пушкін. Гоголь згадував: «Він мені завжди казав, що ще в жодного письменника не було цього дару виставляти так яскраво вульгарності життя, вміти окреслити в такій силі вульгарність вульгарної людини, щоб уся ця мізерія, що ховається від ока, блімнула б крупно в очі всім».

IV. З'ясування первинних вражень учнів від прочитання комедії М.В. Гоголя «Ревізор»

– Хто з вас прочитав повний текст комедії М. Гоголя «Ревізор»? Ви читали мовою оригіналу чи в перекладі? Хто здійснив українськомовний переклад твору?

- Хто скористався скороченим варіантом тексту?
- Хто дивився екранізацію твору? Яку саме?

– Коли ви більше сміялися, читаючи комедію чи переглядаючи її сценічне втілення? Як ви думаєте, чому так відбулося?

– Як ставляться до комедії «Ревізор» Миколи Васильовича Гоголя у вашій родині?

– Які сцени вам запам'яталися найбільше? Яку з них ви вважаєте найпотужнішою?

– Чи погоджуєтеся ви з думкою критика Віссаріона Белінського, який написав про «Ревізора»: «У цій п'єсі немає сцен кращих, тому що немає гірших»?

– Про що це творіння Гоголя? Стисло передайте сюжетну лінію. У чому полягає абсурдність ситуації? Чим вона викликана? (Страх перед начальством, перед ревізором.)

– Чиї дії та вчинки видалися вам найбільш парадоксальними? Чому?

– Що саме й чому ви хотіли б обговорити більш детально?

V. З'ясування сюжетно-композиційних особливостей комедії «Ревізор»

– Як ви думаєте. Чому для «Ревізора» Гоголь обрав жанр комедії?

– Назвіть головні особливості жанру комедії. У чому її докорінна відмінність від жанру трагедії? (Основою комедії є конфлікт, який не призводить до трагічних наслідків (смерті героїв тощо). Метою комедії є висміювання людських та соціальних вад.) Пригадайте, де й коли виникла комедія? Як вона розвивалася в світовій літературі? Назвіть імена відомих вам комедіографів світової літератури.

– Як побудована комедія Гоголя «Ревізор»? Складіть її композиційну формулу.

– Який сенс, по-вашому, має епіграф до комедії «Ревізор»? Як ви думаєте, чому в якості епіграфа Гоголь обрав саме це народне прислів'я? Чию «кривую рожу» він мав на увазі? Пригадайте реакцію царя Миколи II на п'єсу Гоголя.

– Уважно прочитайте імена дійових осіб комедії. Які з них вже викликають усмішку? Чому Гоголь давав своїм персонажам промовисті прізвиська? Який додатковий сенс виникає у поєднанні сміховинних імен і прізвиськ персонажів з їхніми посадами?

– Яку роль відіграють гоголівські «Примітки для панів акторів»? Які «ключі» автор надає акторам для виконання ролей городничого, його дружини Анни Андріївни, Хлестакова, його слуги Осипа, Бобчинського і Добчинського, Ляпкина-Тяпкина, Земляники та пошмейстра?

– Як ви розумієте зауваження Гоголя про те, що «прочие роли не требуют особых изъяснений. Оригиналы их всегда почти находятся пред глазами»?

– Чому Гоголь перед початком комедії дає акторам настанову щодо останньої сцени? Про який «ефект» турбується автор?

– Скільки дій складають структуру комедії?

– Як ви думаєте, чи випадковим є збільшення яв у кожній наступній дії? З чим пов'язаний той факт, що дія четверта має найбільше яв – шістнадцять? (Саме у цій дії Хлестаков розпоясався найбільше. Саме тут відбувається «парад хабарників», що як у калейдоскопі змінюють один одного. (Давати хабаря потрібно сам на сам!))

– Чому у п'ятій дії Гоголь виокремив вісім дій, а дев'яту не нумерує, а називає «останньою»?

– Що таке «Німа сцена»? Це ява чи ні?

Самостійна робота учнів у групах над створенням опорної інформаційної таблиці «Сюжет комедії М.В. Гоголя «Ревізор»

Методична рекомендація: клас поділяється на п'ять груп відповідно до кількості дій у комедії

«Ревізор». Кожна група впродовж 5 хвилин готує стислий переказ змісту однієї з дій. А потім «спікер» від кожної групи представляє цей переказ до інформаційної таблиці «Сюжет комедії М.В. Гоголя «Ревізор».

Композиційна формула комедії М.В. Гоголя «Ревізор»				
Епіграф: «На зеркало неча пенять, коли рожа крива». Народне прислів'я				
Антон Антонович Сквозник-Дмухановский, городничий.				
Анна Андреевна, жена его.				
Марья Антоновна, дочь его.				
Лука Лукич Хлопов, смотритель училищ.				
Жена его.				
Аммос Федорович Ляпкин-Тяпкин, судья.				
Артемий Филиппович Земляника, попечитель богоугодных заведений.				
Иван Кузьмич Шпекин, почтмейстер.				
Петр Иванович Добчинский, Петр Иванович Бобчинский – городские помещики.				
Иван Александрович Хлестаков, чиновник из Петербурга.				
Осип, слуга его.				
Христиан Иванович Гибнер, уездный лекарь.				
Федор Андреевич Люлюков, Иван Лазаревич Растаковский,				
Степан Иванович Коробкин – отставные чиновники, почетные лица в городе.				
Степан Ильич Уховертов, частный пристав.				
Свистунов, Пуговицын, Держиморда – полицейские.				
Абдулин, купец.				
Февронья Петровна Пошлепкина, слесарша.				
Жена унтер-офицера.				
Мишка, слуга городничего.				
Слуга трактирный, гости и гости, купцы, мещане, просители.				
Гоголь: «Характери й костюми. Примітки для панів акторів»				
Дія I	Дія II	Дія III	Дія IV	Дія V
Шість яв	Десять яв	Одинадцять яв	Шістнадцять яв	Вісім яв. Ява остання. Німа сцена

Сюжет комедії Миколи Васильовича Гоголя «Ревізор»

Дія I	Колезький реєстратор Іван Олександрович Хлестаков слідує з Петербургу в Саратов зі слугою Осипом і зустрічається в повітовому містечку. Хлестаков не має грошей, бо усе програв у карти. У цей час градоначальство довідується про приїзд інкогніто з Петербургу ревізора. Міські поміщики Бобчинський і Добчинський, випадково довідавшись про появу неплатника Хлестакова в заїжджому дворі, вирішують, що це і є ревізор, і доповідають про нього городничому. Починається переполох. Чиновники й офіційні особи метушливо кидаються прикривати свої гріхи, а городничий Антон Антонович Сквознік-Дмухановський вирішує особисто піти на поклін до ревізора.
Дія II	Голодний Хлестаков, що влаштувався в найдешевшому номері, міркує, де б роздобути їжі. Поява городничого в номері Хлестакова стає для нього неприємною несподіванкою. В той же час і городничий відверто боїться, думаючи що розмовляє з важливим столичним чиновником. Городничий, думаючи, що Хлестаков – ревізор, пропонує йому хабар. Хлестаков, думаючи, що городничий – добросердий і впливовий громадянин, приймає від нього у борг. Також городничий пропонує Хлестакову оглянути богоугодні заклади міста, на що той погоджується.
Дія III	Дім городничого. Захмелілий Хлестаков, уледівши дам – Анну Андріївну й Марію Антонівну, вирішує похизуватися перед ними, він розповідає небиліці про своє важливе положення в Петербурзі і навіть сам починає у них вірити. Але незабаром язик відмовляється служити захмелілому столичному гостеві, і Хлестаков за допомогою городничого відправляється «відпочити».
Дія IV	Наступного дня Хлестаков починає просити гроші у жителів міста, і вони, думаючи, що він їх позичає, дають їм йому, а купці, слюсарка та унтер-офіцерська дружина починають скаржитися псевдоревізоріві на городничого. Випровадивши останнього гостя, він устигає позалицятися до дружини й дочки Антона Антоновича. І, хоча вони знайомі лише один день, Хлестаков просить руки дочки городничого й дістає згоду батьків. Слуга Хлестакова Осип, розумніший за свого господаря, настійно рекомендує Хлестакову швидко вбиратися з міста, поки не розкрився обман. Хлестаков їде, наостанок відправивши своєму другові листа місцевою поштою.
Дія V	Городничий і його оточення полегшено відсапуються. Городничий дає прочухану купцям, що ходили скаржитися на нього Хлестакову. Однак купці обіцяють багате частування на заручини Марії Антонівни з Хлестаковим і городничий одразу ж їх пробаचाє. Він збирає гостей, щоб урочисто оголосити про заручини Хлестакова з Марією Антонівною. У цей час поштмейстер місцевого відділення, що з власної ініціативи розкрив листа Хлестакова, з'ясовує, що «інкогніто» виявився шахраєм і злодієм. З'являється й інша новина: чиновник з Петербургу вимагає городничого до себе. П'єса закінчується німою сценою...

VI. Рефлексія

Визначте композиційні особливості комедії (експозиція (пролог), зав'язка, розвиток дії, кульмінація, спад дії, розв'язка, епілог) відповідно до розвитку сюжетної лінії п'єси.

(**Експозицією** у «Ревізорі» є повідомлення кума городничого Сквозніка-Дмухановського про приїзд столичного ревізора та віщий сон Антона Антоновича про двох шурів.

Зав'язка – повідомлення Добчинського і Бобчинського про Хлестакова, якого з їхньої подачі усі місцеві чиновники прийняли за ревізора.

Розвиток дії – городничий у трактирному номері Хлестакова, запрошення переїхати Хлестакова до нього додому, відвідування богодільні й лікарні.

Кульмінація – сцена брехні в домі городничого (Хлестаков нагнав на всіх такого страху!) Наступного дня псевдоревізор оббирає усіх чиновників й волочиться за донькою й дружиною городничого. (Кульмінація у Гоголя має дивний характер – спочатку точку найвищої напруги (страху) переживають усі чиновники, а потім ще й кожен окремо в момент дачі хабаря Хлестакову.)

Спад дії – Хлестаков від'їжджає. Городничий, як майбутній тесть Хлестакова, розпикає всіх, хто на нього жалівся ревізору.

Розв'язка – на вечірці в домі городничого з приводу заручин Хлестакова з Марією Антонівною Шпекін читає листа Хлестакова Тряпичкіну; правда з аферою Хлестакова й прорахунками місцевих чиновників випливає на поверхню.

Кульмінація цієї й зав'язка нової дії – повідомлення про приїзд справжнього ревізора. Німа сцена.)

Деякі літературознавці вважають, що в «Ревізорі»

дві розв'язки. Доведіть, що розв'язка одна, а кульмінацій – дві.

Ми з вами вивчали комедію Жана Батіста Мольєра «Міщанин-шляхтич». У класицизмі визначалися три типи комедії – комедія обставин, комедія характерів та комедія моралі. Великий Мольєр зруйнував грані між цими типами комедії. Як ви вважаєте, чи дотримувався Гоголь класицистичних вимог створення комедії, чи йшов услід за Мольєром? У яких ситуаціях «Ревізор» постає перед нами як комедія обставин, у яких як комедія характерів. А в яких як комедія моралі? Наведіть приклади з тексту.

Робота з епіграфом

Виразно прочитайте слова М.В. Гоголя, узяті за епіграф до нашого уроку. Яка частина комедії «Ревізор» є найяскравішим підтвердженням справедливості висловлювання великого комедіографа? (Німа сцена.) Обґрунтуйте своє твердження.

VII. Аргументація й виставлення оцінок за урок

VIII. Домашнє завдання:

Усім: переглянути зміст комедії «Ревізор», дібрати цитати до характеристики персонажів, розподілити їх за рівнем значущості у творі на головних, другорядних та епізодичних.

Поміркувати над новаторством Гоголя у створенні системи образів «Ревізора».

За бажанням: переглянути екранізації комедії «Ревізор» М.В. Гоголя:

А) фільм «Ревізор» (1996, Малий театр).– Режим доступу: <https://tfilm.cc/7939-revizor.html>

Б) фільм-спектакль «Ревізор» (1986. Театр сатири). – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=G99VW9O2KBs>

В) фільм «Ревізор» (1952).– Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=p4peT384DCQ>

Микола Васильович Гоголь. «Ревізор»

Урок № 42

Тема: Система образів комедії «Ревізор».

Місце і роль у ній образу Хлестакова

Мета: продовжити цілісний аналіз комедії М.В. Гоголя «Ревізор», зробивши акцент на дослідженні системи образів твору та з'ясуванні місця й ролі образу Хлестакова; розкрити авторські новації у створенні комедійної інтриги та персонажів; розвивати й вдосконалювати учнівські компетентності аналізу й інтерпретації творів драматургії.

Обладнання: фрагменти з фільму «Ревізор» (1996, Малий театр. Режисер – Сергій Газаров. Городничий – Микита Михалков, Хлестаков – Євгеній Миронов). – Режим доступу: <https://tfilm.cc/7939-revizor.html>; фрагменти з фільму-спектаклю «Ревізор» (1982. Театр сатири. Режисер – Валентин Плучек. Городничий – Анатолій Папанов, Хлестаков – Андрій Миронов). – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=G99VW9O2KBs>;

фрагменти фільму-спектаклю «Ревізор» (Малий театр, 1985. Режисери – Євгеній Весник, Юрій Соломін. Городничий – Євгеній Весник, Хлестаков – Віталій Соломін). – Режим Доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=0-dqPwKGbug&t=114s>; фрагменти з художнього фільму «Ревізор» (1952. Режисер – Володимир Петров. Городничий – Юрій Толубеев, Хлестаков – Ігор Горбачов). – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=p4peT384DCQ>

Епіграф: *В «Ревизоре» я решилъ собратъ в одну кучу всё дурное в России, какое я тогда знал, все несправедливости, какие делаются в тех местах и в тех случаях, где больше всего требуется от человека справедливости, и за одним разом посмеяться над всем.*

Микола Гоголь

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Оголошення теми й завдань уроку. Мотивація навчальної діяльності учнів

III. Актуалізація опорних знань. Перевірка виконання домашнього завдання

Робота з епіграфом

– Виразно прочитайте слова Миколи Васильовича Гоголя, взяті за епіграф до нашого уроку. Виокремте смислові ключі висловлювання. У чому, по-вашому, полягає важливість сказаного Гоголем? (Це висловлювання Гоголя розкриває сутність авторського задуму створення комедії «Ревізор».)

– Визначте місце й час художньої дії у комедії Гоголя «Ревізор». Яку роль вони відіграють у авторському задумі? Поміркуйте, чому Гоголь не дає читачеві конкретних орієнтирів. (**Місце дії** – безпосередньо: повітове місто (дім городничого, трактир, богоугодні заклади); опосередковано: Петербург та

село Підкотилівка Саратовської губернії (найбільша глибинка – порівняйте: «В деревню, к тетке, в глушь, в Саратов, Там будешь горе горевать». (О.С. Грибоедов). Таким чином Гоголь вибудовує всю адміністративну систему тогочасної Російської імперії. Центром дії він умисне робить повітове містечко, з якого за словами городничого, «хоть три года скачи, ни до какого государства не доедешь». Саме в російській глибинці є найбільший прецедент для чиновників творити, що душа забажає, адже віддаленість від центру держави розв'язує їм руки, вони відчують себе «каліфами на час», маніпулюють своїм становищем і долями людей. Спочатку може скластися враження, що такі дива відбуваються тільки на периферії, але приїжджий з Петербургу дрібний чиновник Хлестаков зриває маски й з петербурзької державно-адміністративної машини. **Час дії** – сучасна Гоголю Росія, тобто 30-40 роки XIX століття. Драматург зумисне не використовує точної хронології й топографії. Все, що відбувається в «Ревізорі», відбувається в кожному куточку Російської імперії (і не тільки в ній) й не в якийсь конкретний проміжок часу, а повсякчасно, завжди. Тому зображене Гоголем набуває узагальнюючого характеру. **Ця комедія про всіх й на всі часи.**)

– Удома ви добирали цитати до характеристики персонажів і міркували над їх розподілом у системі персонажів. Узагальнимо ваше самостійне дослідження у вигляді схеми-таблиці «Система образів комедії «Ревізор» Миколи Васильовича Гоголя».

Система образів комедії «Ревізор» Миколи Васильовича Гоголя		
Головні персонажі	Другорядні персонажі	Епізодичні персонажі
Антон Антонович Сквозник-Дмухановський , городничий.	Анна Андріївна й Марія Антонівна , дружина й дочка городничого. Лука Лукич Хлопов , доглядач шкіл. Амос Федорович Ляпкін-Тяпкін , суддя. Артемій Филипович Земляника , попечитель богоугодних закладів. Іван Кузьмич Шпекін , поштмейстер. Петро Іванович Добчинський і Петро Іванович Бобчинський , міські поміщики. Осип , слуга Хлестакова.	Християн Іванович Гбнер , повітовий лікар. Федір Андрійович Люлюков , Іван Лазаревич Растаковський , Степан Іванович Коробкін , відставні чиновники, почесні особи в місті. Дружина Хлопова . Степан Ілліч Уховертов , дільничний пристав. Свистунов, Пуговицин, Держиморда – поліцейські. Абдулін , купець. Февронія Петрівна Пошльопкіна , слюсарша. Жінка унтер-офіцера . Мишко , слуга городничого. Слуга трактирний . Гості, купці, міщани, просителі .

IV. Аналітичні дослідження в просторі означеної теми уроку

А) Бесіда

– Звідки ми вперше дізнаємося про персонажів комедії? (З «Дійових осіб».) Поясніть, чи існує якась закономірність у представленні героїв комедії читачу? Хто з них є головними, другорядними та епізодичними персонажами? Поміркуйте, чому Гоголь не виставляє персонажів за їх роллю у творі? (Наприклад, дружина Хлопова без імені, яку тільки Лука Лукич в діалозі називає «Настенька», епізодичний персонаж – займає п'яте місце в переліку персонажів.)

– Які чиновники представляють у п'єсі міську владу?

– Чому Гоголь називає тільки посади чиновників, а не розкриває їхніх чинів відповідно до тогочасної «Табелі про ранги»?

– Як ви думаєте, чому один із головних персонажів комедії Хлестаков представлений Гоголем в системі «Дійових осіб» не відразу за городничим, а тільки одинадцятим?

– Поміркуйте, чому всі слуги винесені в самий кінець переліку персонажів, а Осип, слуга Хлестакова, названий відразу після свого пана?

– Хто з персонажів найбільше рухає розвиток сюжету впродовж усієї п'єси та в окремих її епізодах? Що цим хотів показати Гоголь? Розкрийте новаторство митця в створенні комедійних персонажів. (Найбільше рухають розвиток сюжету городничий і Хлестаков, але в кожній яві є свої головні й другорядні персонажі. Наприклад, у дії I яві III головним стає поміщик Бобчинський, який приносить вісті про Хлестакова. Цього принципу виведення практичного кожного з персонажів на центральне місце залежно від ситуації й притримується Гоголь впродовж усієї п'єси.)

Це новаторська знахідка геніального митця.)

– Як ви думаєте, чи є серед героїв «Ревізора» позитивні персонажі? Як у цьому виявилось новаторство Гоголя? (До Гоголя в традиції російської й української літератури («Наталка Полтавка» І.П. Котляревського, «Недоросль» Д.І. Фонвізіна, «Горе з розуму» О.С. Грибоєдова) було характерно зображати як негативних, так і позитивних героїв. У комедії «Ревізор» фактично позитивних персонажів немає. Їх немає навіть поза сценою і поза сюжетом. У всіх «грішки»!)

– У чому полягає головний прецедент комедійної інтриги «Ревізора»? Хто його «запускає» й чому? (Звістка про приїзд до повітового містечка столичного ревізора. Її запускає в дію городничий. Саме завдяки йому зав'язалася дія п'єси, адже страх городничого бути викритим у хабарництві, поганому виконанні обов'язків та інших гріхах перетворює жалюгідну постать Хлестакова на грізного ревізора.)

Б) Колективний збір інформації про городничого, створення комедійної «біографії» персонажа

– Як ви розумієте посадові повноваження городничого? (У сучасній адміністративній ієрархії – це мер.)

– Що ми знаємо про городничого? Як автор розширює інформацію про нього? Які асоціації викликає у читача ім'я головного героя Антон Антонович Сквозник-Дмухановський? (Спочатку Гоголь називає його ім'я й посаду, автор ставить городничого в системі дійових осіб на перше місце, цим самим підкреслюючи його центральне місце в системі образів. Далі в «Зауваженнях для панів акторів» Гоголь надає авторську характеристику персонажа: «Городничий, уже постарівший на службі и очень неглупый по-своему человек. Хотя и взяточник, но ведет себя очень солидно; довольно сурьезен; несколько даже резонер; говорит ни громко, ни тихо, ни много, ни мало. Его каждое слово значительно. Черты лица его грубы и жестки, как у всякого, начавшего тяжелую службу с низших чинов. Переход от страха к радости, от низости к высокомерию довольно быстр, как у человека с грубо развитыми склонностями души. Он одет, по обыкновению, в своем мундире с петлицами и в ботфортах со шпорами. Волоса на нем стриженые, с проседью». (Поясніть сенс поєднання зовнішніх і внутрішніх характеристик персонажа. Хто такий «резонер»? (Резонер – людина, яка має схильність до довгих повчальних промов і просторікувань.)

– Знайдіть у тексті п'єси цитати, що підтверджують авторську характеристику городничого: його резонерство, своєрідний розум, грубо розвинені нахили душі.

– Знайдіть у тексті п'єси цитати, що підтверджують авторську характеристику городничого: його резонерство, своєрідний розум, грубо розвинені нахили душі.

В) Перегляд початкової сцени комедії «Ревізор», де городничий інформує вищих чиновників повітового містечка про приїзд ревізора (у тексті комедії ява I дії I)

(роль городничого виконують Юрій Толубеев (1952), Анатолій Папанов (1982), Євгеній Весник (1985), Микита Михалков (1996), Олексій Мочалов (2014))

Примітка: вчитель відбирає фрагменти на власний розсуд (2-3).

– У якій з постанов «Ревізора» первинне враження про городничого найбільше відповідає тексту гоголівської комедії? Наведіть аргументи.

– Городничий таємно збирає перших осіб міста. Поясніть, чому інформація про приїзд «інкогніто» стає відомою прислузі (ключниці Авдоті)?

– Яку роль у характеристиці городничого й інших персонажів відіграють діалоги, авторські ремарки, здатність героїв говорити «на люди» та «вбік»?

– Які «грішки» мають за собою міські чиновники? Які недоліки існують у роботі підвладних їм установ?

– Яким чином рельєфне зображення образу чиновників міста і перш за все городничого пов'язане із сатиричним сенсом усієї комедії? (Традиція підкупу й обману посадової особи в Російській імперії (і не тільки в ній!) абсолютно природна і неминуча. Як низи, так і верхівка чиновного стану міста не мислять іншого результату окрім, як підкупити ревізора хабарем. Повітове безіменне містечко стає узагальненням усієї Росії: під загрозою ревізії розкривається справжня сторона характеру всіх героїв.)

– Як у порадах по підготовці до зустрічі ревізора, які дає чиновникам городничий, та відповідях перших осіб міста Гоголь висміює їхню посадову невідповідність та зловживання своїми обов'язками? Які з них стали парадоксами-афоризмами? Чому? Чи дбає городничий про наведення порядку? (Ні. Він радить напустити тумани в очі столичному ревізору, а після його від'їзду нехай усе буде як і раніше.)

«Смотрите, по своей части я кое-какие распоряженья сделал, советую и вам»;

«захочет прежде всего осмотреть подведомственные вам богоугодные заведения — и потому вы сделайте так, чтобы все было прилично: колпаки были бы чистые, и больные не походили бы на кузнецов, как обыкновенно они ходят по-домашнему»;

«насчет врачеванья мы с Христианом Ивановичем взяли свои меры: чем ближе к натуре, тем лучше, — лекарств дорогих мы не употребляем. Человек простой: если умрет, то и так умрет; если выздоровеет, то и так выздоровеет»;

«обратит внимание на присутственные места. У вас там в передней, куда обыкновенно являются просители, сторожа завели домашних гусей с маленькими гусенками, которые так и шныряют под ногами»;

«над самым шкапом с бумагами охотничий арапник. Я знаю, вы любите охоту, но все на время лучше его принять, а там, как проедет ревизор, пожалуй, опять его можете повесить»;

«нет человека, который бы за собою не имел каких-нибудь грехов. Это уже так Самим Богом устроено»;

«Грешки грешкам — рознь. Я говорю всем открыто, что беру взятки, но чем взятки? Борзыми щенками. Это совсем иное дело.(...) Ну, щенками или чем другим — всё взятки»;

«умный человек — или пьяница, или рожу такую соорит, что хоть святых выноси»;

«Колпаки чистые надел на больных, да и концы в воду»;

«С тех пор как я принял начальство, — может быть, вам покажется даже невероятным, — все как мухи выздоравливают» і т.д.)

— Поміркуйте, чому Бобчинський і Добчинський прийняли Хлестакова за ревизора? («Это, говорит, молодой человек, чиновник, — да-с, — едущий из Петербурга, а по фамилии, говорит, Иван Александрович Хлестаков-с, а едет, говорит, в Саратовскую губернию и, говорит, престранно себя аттестует: другую уж неделю живет, из трактира не едет, забирает все на счет и ни копейки не хочет платить». Как сказал он мне это, а меня так вот слыше и вразумило. «Э!» — говорю я Петру Ивановичу...»)

— Чому ніхто не ввімкнув мізки й не перевірив «версію» Бобчинського й Добчинського? (Усі чиновники з «грішками», всі трясуться за своє становище. Страх сильніший за здоровий глузд!)

Г) Аналітичне дослідження місця й ролі образу Хлестакова в комедії М.Гоголя «Ревізор»

— Гоголь любив давати героям своїх творів промовисті прізвища. Які асоціації у вас викликає прізвище «Хлестаков»? Порівняйте власне сприйняття з інтерпретацією прізвища «Хлестаков» відомим російським письменником Володимиром Набоковим: ...створює відчуття легкості, бездумності, пустої балачки, свисту тонкої тростини, ляскання об стіл карт, вихвалання гульвіси і молодечтва покорителя сердець...».

— Що Гоголь пише про Хлестакова в зауваженнях для акторів?

— Проілюструйте авторську характеристику прикладами з тексту. Знайдіть сцени, в яких герой

виявляє пустоголовість, нездатність надовго затримувати увагу на якомусь предметі.

— Розкрийте принцип уведення образу Хлестакова в розвиток подій комедії «Ревізор». Чому спочатку знайомство з ним відбувається зі слів Бобчинського і Добчинського, далі про нього досить просторо говорить його слуга Осип (дія II, ява I), а вже потім він сам з'являється на сцені? Виділіть ключові слова в характеристиці Хлестакова міськими поміщиками та Осипом. Порівняйте сприйняття Хлестакова Осипом з авторською характеристикою персонажа в «Замітках для панів акторів». (Такий принцип уведення героя в дію створює контраст його сприйняття міськими чиновниками й поміщиками та тим, ким він є насправді, тим важливіше, що його детально характеризує людина, яка знає його найкраще — слуга Осип, розумний, тверезо мислячий пройдисвіт.)

— Як Хлестаков опинився в місті? Скільки часу він там вже перебував? Чому його відмовлялися годувати в трактирі?

Д) Перегляд фрагменту «Голодний Хлестаков» (яви II–VII дії II)

Е) Перегляд фрагменту «Городничий в заїзді у Хлестакова» (у тексті цьому епізоду відповідає ява восьма дії II)

— У якому стані перебувають обидва герої? Чому?

— Хто з них перший оголтувався від страху?

— Чому городничий сприймає слова Хлестакова, які є істинним відображенням його становища, як «напушення туману»?

— Доведіть, що Хлестаков йде ва-банк. Чи розуміє він відразу, що його приймають за іншого? Що в характері Хлестакова та поведінці городничого допомагає йому стати господарем ситуації?

— Які нюанси в розумінні образу Хлестакова додає діалог двох слуг, Осипа й Мишка (дія III, ява четверта)?

— Як Хлестакова намагаються задобрити міські чиновники? З чого починається злет псевдоревізора?

Є) Перегляд фрагменту «Сцена брехні» (у тексті ява шоста третьої дії)

— Чому Хлестакова «понесло»? (Він добряче п'яний, а у п'яного на язиці те, що на умі.)

— Простежте, як брехня накручується як снігова куля. Доведіть, що це дивовижний експромт. Що чи хто його підігриває у брехні? («Вы, может быть, думаете, что я только переписываю; нет, начальник отделения со мной на дружеской ноге. Этак ударит по плечу: «Приходи, братец, обедать!»».

«Хотели было даже меня коллежским асессором сделать, да, думаю, зачем» (колежський асессор в «Табелі про ранги» з 14 позицій займає восьму позицію, що відповідає військовому чину майора).

«Я не люблю церемонии. Напротив, я даже стараюсь всегда проскользнуть незаметно».

«А один раз меня приняли даже за главнокомандующего: солдаты выскочили из гауптвахты и сделали ружьем. После уже офицер, который мне очень знаком, говорит мне: «Ну, братец, мы тебя совершенно приняли за главнокомандующего».

«С хорошенькими актрисами знаком. Я ведь тоже разные водевильчики... Литераторов часто

вижу. С Пушкиным на дружеской ноге. Бывало, часто говорю ему: «Ну что, брат Пушкин?» — «Да так, брат, — отвечает, бывало, — так как-то всё...» Большой оригинал».

«Моих, впрочем, много есть сочинений: «Женитьба Фигаро», «Роберт-Дьявол», «Норма». Уж и названий даже не помню. И всё случаем: я не хотел писать, но театральная дирекция говорит: «Пожалуйста, братец, напиши что-нибудь». Думаю себе: «Пожалуй, изволь, братец!» И тут же в один вечер, кажется, всё написал, всех изумил. У меня легкость необыкновенная в мыслях. Все это, что было под именем барона Брамбеуса, «Фрегат «Надежды» и «Московский телеграф»... все это я написал», «есть другой «Юрий Милославский», так тот уж мой».

«Я ведь тоже балы даю».

«Там у нас и вист свой составился: министр иностранных дел, французский посланник, английский, немецкий посланник и я».

— Який сенс має репліка «Как взбежишь по лестнице к себе на четвертый этаж — скажешь только кухарке: «На, Маврушка, шинель...» Что ж я вру — я и позабыл, что живу в бельэтаже. У меня одна лестница стоит... А любопытно взглянуть ко мне в переднюю, когда я еще не проснулся: графы и князья толкуются и жужжат там, как шмели, только и слышно: ж... ж... ж... Иной раз и министр...»? (Хлестаков забрехався, але міські «грішники» цього не помічають. Вони засліплені нісенітницями Хлестакова, у яких він використовує високі чини й посади. Побачивши реакцію присутніх (вони не можуть всидіти на місці в виду такої поважної столичної штучки!), Хлестаков вигадує історію з керуванням департаментом, де ключовими фразами є «Иван Александрович, ступайте департаментом управлять!» Я, признаюсь, немного смутился, вышел в халате: хотел отказаться, но думаю: дойдет до государя, ну да и послужной список тоже... «Извольте, господа, я принимаю должность, я принимаю, говорю, так и быть, говорю, я принимаю, только уж у меня: ни, ни, ни!.. Уж у меня ухо остро! уж я...» И точно: бывало, как прохожу через департамент, — просто землетрясение, все дрожит и трясется, как лист.

Городничий и прочие трясутся от страха. Хлестаков горячится сильнее.

— О! я шутить не люблю. Я им всем задал острастку. Меня сам Государственный совет боится. Да что в самом деле? Я такой! я не посмотрю ни на кого... я говорю всем: «Я сам себя знаю, сам». Я везде, везде. Во дворец всякий день езжу. Меня завтра же произведут сейчас в фельдмарш... (Поскальзывается и чуть-чуть не шлепается на пол, но с почтением поддерживается чиновниками.)»

— Доведіть, спираючись на сцену брехні, що Хлестаков нічого з себе не являє, що він — пустушка.

— Доведіть, що керівним правилом чиновників у спілкуванні з вищою посадовою особою є слова Добчинського «когда вельможа говорит, чувствуешь страх».

— Як і з якою метою брехню Хлестакова підсилює Осип? У чому комізм різниці запитань городничого про Хлестакова, які він задає Осипу, й запитань його дружини й дочки? Я хитрий слуга переслідує власний інтерес?

— Чому поки п'яний Хлестаков спить, всі персонажі переходять на шепіт? Як це їх характеризує? Чому кожен з них особисто збирається задобрити ревізора?

— Чи розуміє Хлестаков, чому його так добре приймають? Як він використовує цю ситуацію?

Ж) Перегляд фрагменту «Хабарі» (яви III– VIII дії четвертої)

— У якій послідовності відбулося давання хабаря псевдоревізоріві? (Суддя Ляпкін-Тяпкін, поштмейстер Шпекін, наглядач училищ Хлопов, наглядач богоугодних установ Земляника, поміщики Бобчинський і Добчинський.)

— Яку універсальну формулу отримання хабаря винайшов Хлестаков? («дайте их (гроші — О.Г.) мне взаимы») Як вона спрацьовувала в кожній конкретній ситуації?

— Як ви думаєте, чому всі чиновники одягнені по формі? Хто з них найогидніший? (Земляника. Він крім того, що має «грішки» в своєму відомстві, доносить на всіх інших, маючи намір не давати хабаря.)

— Доведіть, що нахабство Хлестакова все зростає? Чому це відбувається? Простежте, як зі звичайнісінького попрошайки Хлестаков перетворюється на безсоромного вимагача. Особливу увагу зверніть на епізоди із Земляником та Бобчинським і Добчинським.

— Поміркуйте, чому міські поміщики Бобчинський і Добчинський теж опинилися серед тих, хто дав хабаря Хлестакову, адже вони не несли ні за що відповідальності? З якими проханнями вони прийшли до Хлестакова, в чому їх абсурдність?

— Як ви думаєте, чому «задобрювання» ревізора грошима розпочинає і завершує городничий?

V. Рефлексія

— Доведіть, що найбільше Гоголь висміяв хабарництво як суспільну ваду. Розкрийте огидність хабарництва з обох сторін в зображенні Гоголя (із з боку міських чиновників, і з боку Хлестакова).

- Чому Хлестаков не збирався від'їжджати?
- Чому Осип наполягає на необхідності забрати-ся якомога скоріше з містечка? Хто виявився у даній ситуації передбачливішим і розумнішим?
- Як ви думаєте, чому Гоголь не завершив похонденюк Хлестакова обдиранням чиновників, а ще й влаштував фарс із заручинами з дочкою городничого? (Городничий має потерпіти повне фіаско.)
- Порівняйте поведінку та мову Хлестакова у сценах з прохачами (купцями, міщанами) і в епізодах з Анною Андріївною та Марією Антонівною (дія IV, яви X-XV).
- Визначте риси характеру Хлестакова, що виявляються у сценах з чиновниками, прохачами, дружиною і дочкою городничого.
- Яка риса є домінантною в характері Хлестакова?
- Порівняйте два монологи Хлестакова: з яви V дії II і з яви VIII дії IV. Відзначте різницю в словах, виразах, інтонаціях героя. Чим зумовлена ця зміна?
- Чи розвивається образ Хлестакова впродовж дії твору? Поясніть свою думку.
- Як ви вважаєте, чому ніхто з міських чиновників до ознайомлення з листом Хлестакова до Тряпичкіна так і не зрозумів, що він не ревізор? У чому істинна сутність Хлестакова? («В том-то и штука, что он не уполномоченный и не особа! (...) Ни се ни то; черт знает что такое!»)

Микола Васильович Гоголь. «Ревізор» Урок № 43

Тема: Специфіка художнього конфлікту й жанру п'єси «Ревізор» Миколи Гоголя

Мета: розкрити сутність і специфіку конфлікту комедії Миколи Васильовича Гоголя «Ревізор», показати художні шляхи його втілення у творі; розкрити актуальність художнього месиджу Гоголя; розвивати навички цілісного аналізу твору, призначеного для сценічного втілення; розвивати критичне мислення учнів.

Обладнання: вступне слово режисера Театру сатири Валентина Плучека до спектаклю «Ревізор» за комедією М.В. Гоголя (1982 рік). – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=G99VW9O2KBs>; фінальні фрагменти з екранізацій комедії «Ревізор» (1952, 1982, 1985, 1996 років).

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань. Перевірка створення учнями письмової порівняльної характеристики городничого і Хлестакова

Читання 2-3 учнями творчих робіт

З'ясування проблеми, хто з головних героїв комедії «Ревізор» є більш шкідливим соціальним типом

III. Оголошення теми і завдань уроку. Мотивація навчальної діяльності учнів

IV. Аналітичне дослідження в просторі означеної теми уроку

Бесіда за фіналом комедії «Ревізор»

Учитель. Ми повертаємося до п'ятої дії тексту комедії «Ревізор».

– Чому на роль псевдоревізора Гоголь обрав таку нікчемну людину, як Хлестаков?

– Хто з акторів, по-вашому, вжився в образ Хлестакова найкраще (1996, Євгеній Миронов; 1982, Андрій Миронов; 1985, Віталій Соломін; 1952, Ігор Горбачов? Аргументуйте свій вибір.

– Сучасники дорікали Гоголю тим, що в комедії «Ревізор» немає жодного позитивного героя. На це письменник відповів у замальовці «Театральний роз'їзд після представлення нової комедії» (1842): «Дивно: мені шкода, що ніхто не помітив чесної особи, яка була в моїй п'єсі. Так, була одна чесна, шляхетна особа. Це сміх». Як ви розумієте слова Гоголя?

Самостійна робота

Письмово порівняйте двох головних брехунів комедії М.В. Гоголя «Ревізор», городничого і Хлестакова. Головне питання – мотиви брехні персонажів. Хто з них більш небезпечний?

VI. Аргументація й виставлення оцінок за урок

VII. Домашнє завдання:

Завершити написання порівняльної характеристики городничого і Хлестакова.

Поміркувати щодо сутності головного конфлікту комедії «Ревізор» та художніх засобів його утілення Гоголем у творі.

– Визначте роль цієї дії в композиції твору й розвитку сюжету.

– Чому в даній частині твору образ Хлестакова присутній лише опосередковано?

– З якою метою городничий збирає у себе в домі бенкет? Навіщо авторові потрібно зібрати усіх персонажів у одному місці?

– Як до тріумфу городничого ставляться його гості? Доведіть, спираючись на текст, що у своїх вітаннях вони нещирі й заздрісні.

– За епіграф до комедії Гоголь узяв приказку «В нього пика бридка, а він на дзеркало наріка». Як пов'язаний епіграф з образами чиновників у творі? (Спочатку в комедії не було епіграфа. Деякі критики звинувачували Гоголя в тому, що він обмовив Росію, створивши непривабливий образ провінційного міста. Здійснюючи редакцію комедії 1842 року, письменник додав епіграф. Цими словами Гоголь відповів на докори, ніби говорячи: п'єса – не наклеп, а дзеркало, яке безпристрасно відображає реальне становище в суспільстві.)

– Як ви думаєте, чому поштмейстер Шпекін не був присутній на бенкеті від самого початку? Чим став лист Хлестакова, оприлюднений Шпекінім?

Перегляд фіналу комедії «Ревізор» в екранізаціях 1952, 1982, 1985, 1996 років (на вибір учителя 2-3)

– Який з фіналів найадекватніше відтворює авторський текст? Чому ви так вважаєте? Які нюанси у вирішенні розв'язки додає кожна режисерсько-акторська інтерпретація?

– Хто з виконавців ролі городничого найкраще передав міру його потрясіння? Подумайте, цей персонаж постає перед читачем (глядачем) у кінці п'єси смішним чи страшним? Аргументуйте відповідь.

– Яку роль відіграє останній монолог городничого?

Виділіть у ньому ключові слова. Що є причиною обурення городничого? Чого найбільше боїться чиновник з «грішками»?

– Зробіть висновок: які людські та чиновницькі вади викрив Гоголь за допомогою образу городничого? Поясніть, чому городничий, що «тридцять лет живет на службе», котрого «ни один кулець, ни один подрядчик не мог провести», котрий «мошенников над мошенниками обманывал, пройдох и плутов таких, что весь свет готовы обворовать», котрий «трех губернаторов обманул», сам потрапив в оману на рахунок Хлестакова, в якому «вот просто ни на полмизинца не было похожего на ревизора»?

– Як герої комедії дізналися про приїзд справжнього ревизора?

– Чому Гоголь завершив комедію німою сценою? Чому драматург надавав цій сцені особливого значення й попереджав про це акторів у «Зауваженнях...»? («Німа сцена» має важливу композиційну роль. В момент читання листа Хлестакова втрачається те, що зв'язувало героїв упродовж усієї сценічної дії, – страх. І єдність людей розпадається на очах. І тут з'являється жандарм, який повідомляє про справжнього ревизора!.. Як грім серед ясного неба! Страшне потрясіння, яке викликала ця звістка, знову об'єднує людей Жахом, вищою формою страху. Але це вже не єдність живих пройдисвітів з «грішками», а єдність непорушних скам'янілостей. Їхня німота й застигли пози демонструють вичерпність героїв у їхній безплідній гонитві за міражем ревизора. Через це ми не можемо з переконаністю сказати, що й прибулого справжнього ревизора вони прийматимуть так само, як і Хлестакова: надто глибинна й остаточна їхня вичерпність в міражному житті. Це дозволяє говорити про остаточний перехід комічного в трагічне.)

З'ясування сутності й специфіки головного конфлікту комедії М.В. Гоголя «Ревизор»

– Будь-який драматичний твір вибудовується на конфлікті. Визначте сутність і специфіку головного конфлікту комедії «Ревизор». (*У комедії Гоголя наявні два конфлікти – реальний і фантастичний, так звана «міражна» інтрига. Реальний: чиновники-негідники й справжній ревизор. Фантастичний: злочинні чиновники й «фантом» ревизора, створений їхньою переляканою уявою.*)

– Який із конфліктів – реальний чи фантастичний – рухають розвиток сюжету? (Головною в розвитку дії є «міражна» інтрига, у якій з повною силою виявляє себе гоголівський алогізм. Комедійний конфлікт побудований на парадоксі. Недолугий Хлестаков зміг обдурити й майстерно обвести круг пальця досвідченого й розумного городничого й багатьох інших чиновників. Він тому виявився хитрішим, тому що був більш простодушним. Адже він не збирався брехати й говорив городничому у заїзді про своє становище так правдиво й широко, що Сквозник-Дмухановський навіть на мить не засумнівався: перед ним досвідчений ревизор, який хоче приспати його пильність, обдурити й вивідати все, що йому потрібно. Якби Хлестаков брехав свідомо, він був би зрозумілим, і розгадати його було б простіше. Але Хлестаков діє імпульсивно, йде ва-банк, і цим збиває з толку всіх, починаючи з городничого.

Безумовно, не останню роль у цьому зіграв загальних страх, цей імпульс, на якому тримається конфлікт в комедії. Саме страх не дає городничому й іншим чиновникам відкрити очі, включити розум, коли Хлестаков вивергає на них такий потік брехні, у який складно повірити навіть людині неосвіченій. За словами Гоголя, «самый ужас, страх ожидания, гроза идущего вдали закона», що оволодіває чиновниками, й формує драматичну ситуацію «Ревизора». П'єса зав'язується першою ж реплікою городничого: «Я пригласил вас, господа, с тем чтобы сообщить вам пренеприятное известие: к нам едет ревизор». З цього моменту страх починає сковувати героїв й зростає від репліки до репліки, від дії до дії, поки не перетворюється на паралізуючу силу в сцені брехні Хлестакова.)

– Чим завершується міражна інтрига «Ревизора»? (Вона завершується перетворенням Хлестакова на значну особу, державну людину, тобто *наповненням повної пустоти вигаданим змістом*. Її розвиток обумовлений не тільки страхом і нелогічністю мислення чиновників. Але й якість самого Хлестакова. Він не просто дурень, він «ідеальний дурень». Якби поряд не було розумного Осипа, він так і не відчув би небезпеки становища, в якому опинився. Навіть у листі Тряпичкіну він пише, що його «по петербургской физиономии и по костюму» прийняли за генерал-губернатора (але ж не за ревизора!!!). Така простодушність і ненавмисність дозволяють йому нікого не обдурювати: *він просто грає ті ролі, які нав'язують йому чиновники*. У сцені брехні Хлестаков в очах чиновників робить карколомну кар'єру. Це кульмінація міражної інтриги.)

– Літературознавці визначають ще один план комедійного конфлікту «Ревизора» – внутрішній конфлікт. Як ви думаєте, які сили стоять по обидва боки цього конфлікту і як його намагаються вирішити персонажі Гоголя? (*Цей найважливіший внутрішній конфлікт твору – конфлікт моралі*. Він виявляє себе ще в експозиції. *Це найважливіше протиріччя, що існує в свідомості чиновників: між брудними руками й абсолютно чистою совістю (в їхньому розумінні)*). Всі вони широко вірять, що за кожною розумною людиною «водяться грішки», що це «від Бога», й гріх «пропустити те, що пливе в руки». Такі вони самі й таку «розумну людину» сподіваються зустріти й у ревизорі. Тому всі їхні зусилля спрямовані не на спільне виправлення «грішків», а лише на прийняття косметичних мір, які б дали можливість ревизору закрити очі на істинний стан речей в місті – зрозуміло, за певну винагороду. Всі персонажі, починаючи з городничого, не почувуються винними й діють не за злим умислом, а тому що так заведено. Повсякчас створюючи прецеденти порушення закону, вони й не думають, що їхні дії неправомірні. Їхня свідомість до того алогічна, що вони городять нісенітницю. Наприклад, за словами Землянки, хворі «все как мухи выздоравливают. Больной не успеет войти в лазарет, как уже здоров». Або слова городничого про унтер-офіцерську вдову, яка «сама себя высекала».

Створюючи портрет суспільства й показуючи недосконалість людини, позбавленої морального закону, Гоголь знаходить новий тип

драматичного конфлікту без позитивного героя, віддаючи його місце Сміху, єдиній здоровій субстанції у цьому суспільстві, що загрузло в чиновануванні та хабарництві, в порушенні моральних і суспільних законів.)

V. Рефлексія

– Визначте жанрову своєрідність п'єси М.В. Гоголя «Ревізор» та новаторство драматурга у розробці комедійного сюжету. (Гоголь цілком відмовився від дотримання принципів класицистичної комедії. У «Ревізорі» відсутнє дотримання «трех єдностей», немає любовної інтриги, відсутні позитивні персонажі, комедія об'єднала в собі ознаки комедії обставин і комедії характерів та комедії моралі, стиль твору фантазмагоричний. Сценічні поштовхи, що рухають дію, Гоголь знаходить не в зовнішніх подіях (головний прийом світової драматургії), а в несподіванках, що виявляють себе у самих характерах, у багатогранності людської натури. З цим пов'язана реалістичність мотивації вчинків персонажів і подій. Наприклад, Гоголь вмотивовує читання Шпекіним листа Хлестакова до Тряпичкіна вже з самого початку п'єси. Ще в першій дії ми дізнаємося про любов поштмейстера до читання чужих листів. Лист Хлестакова адресований в «Почтамтскую улицу», з чого Шпекін вирішив, що ревізор «нашел беспорядки по почтовой части». Таким чином все замикається в розв'язці комедії.)

– Чому флірт Хлестакова з дружиною і дочкою городничого не можна вважати любовною лінією твору? Яка його роль у композиції твору? (Це пародія на любовну інтригу. Головний акцент у творі зроблений на суспільних відносинах. В основі сюжету лежать події соціального характеру, ті явища побуту, які характеризують найсуттєвіші сторони сучасної авторів Росії. Ідейно-композиційна роль любовної колізії «Ревізора» полягає в тому, що нею матеріалізується, впритул наближається до чиновників ще один міраж – образ Петербургу, омріяний, ваблячий. Він стає майже реальністю завдяки удаваному сватанню: родина Сквозника-Дмухановського вже на півшляху до Петербургу, чим викликає небачену заздрість провінційних чиновників; Анна Андріївна вже «дихає» особливим «амбре» своєї петербурзької кімнати, городничий приміряє через плече орденську стрічку. Матеріалізований міраж Петербургу конкретизується у наївних роздумах персонажів.)

– Яку роль відіграє у тексті образ Петербургу? Якими художніми засобами й навіщо він створюється? (Образ Петербургу вводиться в комедію різними способами. Про своє становище в столиці бреше Хлестаков, образ головного міста країни виникає у його листі до Тряпичкіна, він виникає у мріях чиновників, своїми спогадами про Петербург ділиться Осип. Але дивовижно, образ вигаданого Хлестаковим Петербургу й реального міста, що складається з його обмовок та з листа, майже не відрізняються. В обох випадках це місто, в якому панує Страх. «Страхоточивый город», тільки в одному випадку Хлестакова боїться «государственный совет», департамент, де при його появі – «просто землетрясение, все дрожит и трясется, как лист», а в іншому він сам боїться кондитера,

який може потягти його за комір «по поводу съеденных пирожков на счет доходов аглицкого короля». Точно так нафантазує собі образ Петербургу й городничий.)

– Чому Петербургу не боїться Осип? (Він стоїть поза чиновницько-бюрократичною ієрархією, його нічого труситися зі страху.)

– Доведіть, що головний художній засіб комічного – це іронія й гротеск, а не сатира. (У п'єсі немає викривальних інвектив, характерних для комедій доби класицизму й Просвітництва. Єдине місце в комедії має викривальний характер: остання репліка городничого («Чему смеетесь? Над собой смеетесь!») Гротескність комедії полягає в тому, що практично все побудовано на перебільшенні. До ідеальності доведена не тільки дурість Хлестакова, а й уся міражна інтрига, що висвітлила абсурдним блиском життя людини в її гонитві за міражами, коли кращі людські сили витрачаються на прагнення наздогнати пустоту, так геніальну втілену у Хлестакові. Скам'янілість «німої сцени» підкреслює, гротескно висвітлює ілюзорність, міражність прагнень, на досягнення яких кладеться нерідко все життя.)

– Доведіть, що Гоголь створює колективний негативний образ російського чиновництва. Чим він цікавий сучасному читачу?

– Чи залишає нам Гоголь надію на те, що з приїздом справжнього ревізора все буде інакше? (**Моральне спустошення чиновників досягло вже тієї межі, коли зміна осіб навряд чи змінить ситуацію. На місце цих чиновників прийдуть інші, адже розтліває людину відсутність внутрішнього контролю, а не сама влада.**)

– Доведіть, що «Ревізор» – це реалістична комедія. Як абсурдність розвитку сюжетної лінії пов'язана із авторським задумом твору? У чому полягає її узагальнюючий характер?

Перегляд вступного слова режисера Театру сатири Валентина Плучека до спектаклю «Ревізор» за комедією М.В. Гоголя (1982 рік)

– Поясніть, чому постановка «Ревізора» Театром сатири 1972 року (фільм-спектакль було знято через 10 років) стала способом «опису сучасності», можливістю розказати режисеру й акторам про актуальні проблеми свого часу.

– Наскільки актуальною залишається комедія М.В. Гоголя «Ревізор» в сьогоденні?

VI. Аргументація й виставлення оцінок за урок

VII. Домашнє завдання:

Усім: за підручником ознайомитися з історією задуму й створення повісті М. Гоголя «Шинель»;

прочитати повість «Шинель», усно скласти враження про твір;

у робочі зошити записати 3-5 запитань за текстом, на які ви хотіли б отримати відповіді.

За бажанням: переглянути екранізацію повісті гоголя «Шинель» (художній фільм 1959 року, Ленфільм, режисер – О. Сердечкова, Башмачкін – Ролан Биков). – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=YYXA1AHW9TU>

Ольга Гузь,
вчитель зарубіжної літератури
НВК № 26, місто Кропивницький

Відображення японських уявлень про красу в хайку Мацуо Басьо

Тема уроку: Мацуо Басьо. Хайку. Відображення японських уявлень про красу в поезії митця. Лаконізм форми й широта художнього змісту хайку

Мета уроку: ознайомити учнів з особливостями самобутньої культури Японії, сторінками біографії та творчості Мацуо Басьо, дати поняття про хайку як жанр японської поезії та його особливості; вчити розуміти вірші Мацуо Басьо, в яких віддзеркалилися його враження від спілкування з природою; показати на прикладі перекладів хайку українською мовою красу та досконалість рідної мови, котра може передати зміст і ритмомелодійний малюнок будь-якої мови світу; викликати інтерес до японської культури, поезії, традицій, звичаїв; виховувати почуття поваги до різних народів, любов і шанобливе ставлення до природи.

Обладнання: карта світу, плакати з японськими прислів'ями та приказками, репродукції картин японських малярів, презентація PowerPoint.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Форма проведення уроку: урок з елементами віртуальної подорожі.

Епіграф: *Навіть воїн схилився в поклоні.*

Розквітла сакура.

М.Басьо

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності

1. Слово вчителя. «Подорож до Японії»

(Слайд 1) На початку нашого уроку хочу запросити вас до віртуальної мандрівки. Це буде подорож до чудової країни та знайомство з її поезією разом із талановитим поетом-мандрівником. І хоч наша прогулянка буде уявною, віртуальною, але в ній будуть справжні висоти, що ведуть до вміння творчо мислити, аналізувати, здобувати нові знання, формувати особисту думку.

(Слайд 2) Ця країна знаходиться на островах неподалік материка Євразія, на сході, й омивається водами Тихого океану, Японського, Охотського та Східно-Китайського морів. Загадкова країна Ніхон, що в перекладі «Країна Вранішнього Сонця», називається так тому, що вона першою на земній кулі вітає сонячне світло прийдешнього дня.

Чи відгадали ви назву цієї країни? (Японія)

Як ми можемо дістатися з України до Японії? (Літаком)

Отож, рушаймо! (Слайд 3)

Японія – це країна, що розташована на островах (їх близько 4-х тисяч) у Тихому океані. Найбільшими є Хонсю, Хоккайдо, Кюсю, Сікоку.

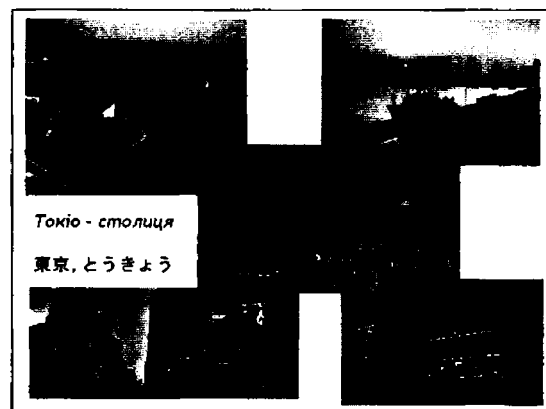
(Слайд 4) Японські острови – високосейсмічний район, щороку тут реєструють близько півтори тисячі землетрусів, які на узбережжі супроводжуються великими хвилями цунамі. Це дуже небезпечно, призводить до багатьох жертв і руйнувань, тому японці найбільше цінують життя, кожен його день, кожен мить, красу навколишнього світу.

(Слайд 5) Пролітаючи над Японією, ми бачимо найвищу гору, гордість японців – Фудзіяму, вулкан Фудзі. Її кратер добре видно з ілюмінатора. Висота Фудзі – 3 800 м. Це священна гора, своєрідний символ країни. Адже Японія – не тільки країна островів, але й країна гір та вулканів. Гори займають три чверті її території.

Нарешті ми приземляємося в аеропорту Ханеда. (Слайд 6) Зійшовши з трапу літака, ніби потрапляємо у фантастичний фільм – такий вигляд має це сучасне летовище! Подивіться на це диво японської техніки! Ми ніби перенеслися машиною часу в майбутнє!

Адже Японія – високорозвинена країна. (Слайд 7) Це країна найновіших технологій та електронних винаходів. Усім нам відомі фірми «Тойота», «Міцубіші», «Тошіба», «Соні», «Панасонік» та інші.

Над аеропортом майорить прапор і видно герб Японії (Слайд 8), де ми бачимо сонячне коло і хризантему – символ країни, улюблену квітку імператорів, яка нагадує сонце. (Слайд 9) Хризантема й сакура – улюблені рослини-символи японців.

(Слайд 10) За вікном аеропорту – краєвиди столиці Токіо – (з японської «східна столиця»). Це не просто місто, а ціла столична префектура, що складається з 23 особливих районів, які фактично виступають в ролі окремих міст. Тут проживає понад 13 мільйонів жителів. Колись це місто називалося Едо – резиденція сьогунів (імператорів) Токугава у XVII-XIX століттях.

2. Перевірка випереджуючого домашнього завдання. Бліц-відеовікторина «Дива Японії. Чи знаєте ви?» (Слайд 11)

Вдома ви повинні були дізнатися про дива оригінальної японської культури.

– Що таке ієрогліфи? (Слайд 12)

(Це знаки японського алфавіту. Вони означають слова або частини одного слова, а не звуки, як в українській мові. Японське письмо – кандзі – запозичене з Китаю. Японський словник «Дайканва Дзітен» містить близько 50 тисяч ієрогліфів.)

– Що таке ікебана? (Слайд 13)

(Це мистецтво комбінування квітів та гілок у вазі. Ці композиції не продаються й не даруються, вони виготовляються для себе, для своєї родини.)

– Що таке «чайна церемонія»? (Слайд 14)

(Це мистецтво приготування чайного напою в присутності гостей).

– Що таке орігами? (Слайд 15)

(Це традиційне японське мистецтво: з квадратного аркуша паперу шляхом складання виготовляють різні фігурки та предмети).

– Що таке бонсай? (Слайд 16)

(Це мистецтво вирощування карликових дерев у горщиках, які обмежують їх ріст).

– Що ви знаєте про макраме? (Слайд 17)

(Це вид рукоділля, що базується на плетінні візерунків із вузликів на нитці чи мотузці.)

– Що таке сумо? (Слайд 18)

(Це японська боротьба. Борці сумо вирізняються могутньою статурою, їх вага – більше 130 кілограмів).

– Що ви знаєте про кімоно? (Слайд 19)

(Це національний одяг японців, схожий на довгий халат, який вони обов'язково вдягають вдома та на свята, хоча зараз на вулицю чи на роботу носять європейський костюм).

3. Хвилинка-цікавинка з презентацією PowerPoint «Улюблені свята японців». (Слайд 20)

Слово вчителя. Ви дізналися багато цікавого про японські традиції. А ще Японія – це країна яскравих свят. Японцям властиві тонке відчуття прекрасного, пошуки краси в навколишньому світі й у щоденному житті, тісний зв'язок із природою, любов до якої виховується з дитинства. Найбільше японці люблять квіти, місяць, сніг.

(Слайд 21) Одним із найгарніших і найпривабливіших є свято замилювання квітами – *Ханамі*. Цвітіння сакур, слив, персиків, гліциній, хризантем нікого не залишає байдужим. Триває це свято 7-10 днів, поки дерева не відцвітуть. А особливості клімату дають можливість японцям святкувати його 3-4 рази на рік.

(Слайд 22) У японців є традиція такого важливого поняття, пов'язаного з естетичним усвідомленням світу, як захоплення нічним світлом. Свято замилювання місяцем *Цукімі мацурі* відзначається восени в період повного місяця, що найближче до осіннього рівнодення.

Для японців навіть холодна й волога зима має свою чарівність. Адже сніжинки напрочуд гарні й ніжні, вишукані й тендітні, тому японці як справжні поціновувачі краси не змогли обійти їх увагою.

(Слайд 23) Щоб милуватися снігом, вони вигадали цілий ритуал *Юкімі-саке*. Це задоволення

випити чашечку традиційного японського рисового напою *саке* під час споглядання снігопаду.

(Слайд 24) Одним із дивовижних свят, пов'язаних із вихованням любові до природи, є літнє свято замилювання світлячками – *Хотаругарі*.

4. Проблемне питання

– Як ви гадаєте, чому японці святкують такі свята? (Мабуть, тому що вони люблять і цінують природу й життя.)

5. Слово вчителя

(Слайд 25) Справді, саме про цей народ можна сказати: «Той, хто бачить прекрасне, стає співучасником його створення» (К.Боуї).

III. Етап цілепокладання

1. Проблемне питання

Як ви думаєте, чому сьогодні в нашій «Поетичній мозаїці» ми говоримо про Японію? (Будемо вивчати японську поезію).

2. Повідомлення теми уроку, записи до зошитів. Асоціативне письмо з подальшим обговоренням (Слайд 26)

Мацуо басьо. Хайку. Відображення японських Уявлень про красу в поезії Митця. Лаконізм форми й широта художнього змісту хайку

Навіть воїн
схилився в поклони.
Розквітла сакура.

(М.Басьо)

Запишіть тему уроку тим кольором, з яким у вас асоціюється Японія зараз, після нашого сьогоднішнього знайомства з нею. Поясніть, чому ви обрали саме його? (Відповіді учнів)

3. Повідомлення мети уроку (Слайд 27)

Сьогодні на першому з двох уроків, на яких ми будемо вивчати творчість японського поета Мацуо Басьо, ми дізнаємося про деякі особливості японської культури та поезії, познайомимося з особливостями жанру японської поезії хайку, будемо вчитися виразно їх читати та розуміти й виховувати повагу до інших народів та їхньої культури.

IV. Сприймання й усвідомлення нового навчального матеріалу

1. Рольова гра «Перевтілення». Розповідь учня – Мацуо Басьо – про себе (Слайд 28)

Доброго дня!

Я, Мацуо Басьо, народився в японському містечку Уено в багатодітній сім'ї заможного селянина-самурая.

У 19 років влаштувався на службу пажа до молодого господаря неподалік рідної домівки. Пан в перервах між службою познайомив мене з особливостями та допоміг опанувати жанр японської поезії хайку, і я почав складати вірші. Згодом молодий господар помер, а я повернувся додому.

1672 року переїхав до Едо (тепер Токіо). Деякий час працював керівником будівельної компанії з водозабезпечення, але ця робота не приносила мені задоволення. Я відмовився від посади і згодом створив власну школу хайку. Продовжував багато писати та публікувати вірші.

Після того як узимку 1682 р. пожежа знищила мою «бананову хатинку» — «басьо-ан», яку придбав мені колишній учень Сампу, я вирушив у багаторічну подорож Японією.

2. Слово вчителя. Дякуємо, Мацуо-сан! Саме так звертаються японці до шанованих людей. (Слайд 29)

*** Поезія Басьо - це літопис його життя**

* Головна тема віршів - природа та людина в ній.

* Але за образами природи завжди можна побачити настрої, переживання та глибокі роздуми самого автора.

У кінці XVII ст. на дорогах Японії можна було зустріти не молодого вже чоловіка, дуже схожого на жебрака. Тоді ніхто й подумати не міг, що на цього непомітного мандрівника чекає посмертна слава.

Басьо спостерігав красу снігу, місяця й квітів, розмірковував про світ, про себе, про життя. Жодні труднощі не могли зупинити поета, відволікти від Шляху Краси. Дорожні враження були матеріалом для творчості. Після кожної подорожі народжувалася збірка віршів, головною темою яких була краса природи та людина в ній.

Японське прислів'я повчає: «Кого хоч день мав за вчителя, все життя поважай, як батька рідного». Сьогодні наш учитель (сенсей) – Мацуо Басьо, все-світньо відомий майстер японських віршів – хайку. Крізь простір і час сенсей звертається до нас своїми натхненними рядками. Давайте прочитаємо їх.

3. Виразне читання хайку (Слайд 30)

Мандрівник! Це слово
Стане іменем твоїм.
Довгий осінній дощ.

Чужина чужа –
Знов мандрую в світ...
Мжить осіння мжа.

Вечірнім повоем
У полон захоплений...
Нерухомо стою у забутті.

Із далеких літ
скільки всього нагадав
цей вишневий цвіт!

Вже закінчився рік.
Я й досі – під брилем,
У сандалях з соломи.

Мандрівниче в далекій країні!
Повернись, я покажу тобі
Істинні квіти.

4. Евристична бесіда «Особливості хайку»: визначити особливості поетичного жанру хайку за творами, що прозвучали.

- Який за обсягом хайку? (Невеликий)
- З кількох рядків складаються вірші?

(Складаються з трьох рядків)

- Чи римуються рядки? (Рядки не римуються)
- Про що йдеться у прочитаних хайку? (Йдеться про життя, про стан і настрої людини, про природу)
- Чи мають місце описи природи? Які вони? Наведіть приклади. (Майже в усіх хайку зустрічаються описи природи. Вони стислі, лаконічні, яскраві)

5. Робота зі слайдом «Особливості хайку як традиційного жанру японської поезії» (Слайд 31)

ХАЙКУ - неримований трирядковий вірш у японській поезії.

Особливості :

1. Має 3 рядки.
2. Не має рими, має ритм.
3. Має визначену кількість складів:

Вигляд хайку

4. Має визначену тему: природа і людина в нерозривній єдності.
5. Художній прийом:

V. Рефлексія. Робота з епіграфом «Навіть воїн схилився в поклони. Розквітла сакура» (М.Басьо) (Слайд 32)

- Як ви розумієте ці слова? (Природа – джерело натхнення, пошани. Навіть найсміливіший, відважний, суворий воїн схиляє голову перед красою природи. Тому що природа – вічна, а її краса – безмежна. Так і намагаються жити японці.)

– Доведіть, що це хайку. (Невеликий за обсягом, трирядковий, нема рими, тема – любов до природи, щире захоплення нею.)

VI. Підбиття підсумків. «Мізковий штурм» (Слайд 33)

– Яка тематика хайку? (Єдність людини й природи. Любов до природи.)

– Чи зустрічаються в хайку звичні нам художні засоби? (В хайку дуже мало епітетів, порівнянь.)

– Чого вчить хайку? (Хайку вчить любити природу, шукати красу в простому, непомітному, повсякденному.)

– Що допомагає зрозуміти зміст хайку? (Зміст хайку допомагає зрозуміти уява й асоціації.)

– Що повинна вміти людина, яка прагне оволодіти мистецтвом хайку? (Повинна вміти сказати багато невеликою кількістю слів.)

VII. Оцінювання

VIII. Домашнє завдання (Слайд 34)

1. Проаналізувати історію псевдонімів Мацуо Басьо та їх значення (ст. 192 підручника).

2. Виразно читати хайку (ст. 194 підручника). Намалювати малюнок до хайку, що особливо сподобався.

Вікторія Туряниця,
вчитель зарубіжної літератури
Свалява

Атестація вчителя: шлях до майстерності

«Поезія – це завжди неповторність,
якийсь безсмертний дотик до душі...»

*Літературно-музична вітальня,
присвячена творчості Сергія Єсеніна*

Ведуча. Несказанное, синее, нежное...

Тих мой край после бурь, после грез.

И душа моя – поле безбрежное,
Дышит запахом меда и роз.

Ведучий. Сьогодні ми поговоримо про Сергія Єсеніна, поета, чий талант захоплював сучасників і нащадків. Його життя пронеслося на поетичному небосхилі кометою, яка сліпуче блиснула, викрешуючи снопи іскор. І до цього дня сучасники пишуть про С.Єсеніна, не приховуючи свого захоплення, надихаються його віршами.

1-й учень. Он, как будто чародей,

Превращал зарю в котенка,

Руки милой – в лебедей.

Светлый месяц – в жеребенка.

Говорит учил леса,

Травы, росы в брызгах света.

И слились их голоса

С чистым голосом поэта.

2-й учень. Мимо склонившихся старых берез

Лугом ромашковым женщина пела.

Вышла к реке на высокий откос,

Вдаль загляделась и тихо запела.

*Звучить перша строфа пісні на вірші С.Єсеніна
«Белая береза»*

Ведуча. Ні, не загубилася на неосяжних просторах ця точка – приокське село Костянтинове, де народився й виріс Сергій Єсенін. Тут, на Рязанщині, відшуміло його дитинство, проминула юність, були написані перші вірші... У цих лісах і перелісках лежить вічна й незабутня мала Батьківщина, оплакана й зацілована митцем.

Звучить остання строфа фонограми пісні «Сыпь, тальянка»

Ведучий. І багаття зорі, і плескіт грайливої хвилі, і неосяжна небесна широчінь із великодніми дзвонами – все це немов переплавалося в серці поета й вилилося у віршах.

Учні читають напам'ять уривки з віршів С. Єсеніна

1-й учень. Край любимый! Сердцу снятся

Скирды солнца в водах лонных.

Я хотел бы затеряться

В зеленях твоих стозвонных.

2-й учень. Тот, кто видел хоть однажды

Этот край и эту гладь,

Тот почти березке каждой

Ножку рад поцеловать.

3-й учень. Здравствуй, златое затишье,

С тенью березы в воде!

Галочья стая на крыше

Служит вечерню звезде.

4-й учень. Серебристая дорога,

Ты зовешь меня куда?

Свечкой чисточетверговой

Над тобой горит звезда.

5-й учень. Я снова здесь в семье родной,

Мой край задумчивый и нежный.

Кудрявый сумрак за горой

Рукою машет белоснежной.

Ведуча. У рідному селі все чарує погляд поета, ось чому в його душі раз по раз «дзвенить тальянка», ось чому він учиться «колір черемшин в очах береги».

1-й учень. ...Идет рассвет из-под Рязани,

И тает месяц запятой:

«Ах, мальчик с синими глазами!

Ах, золотистый, золотой!»

2-й учень. Худошавый и низкорослый,

Средь мальчишек всегда герой,

Часто, часто с разбитым носом

Приходил я к себе домой,

И навстречу испуганной маме

Я цедил сквозь кровавый рот:

«Ничего! Я споткнулся о камень,

Это к завтраму все заживет».

Ведучий. Село Костянтинове привільно розкинулося на березі Оки. Навколо досягають буйні трави, невпинно гудуть бджоли... Як любив поет цю літню пору!

1-й учень. Я люблю над покосной стоянкою

Слушать вечером гуд комаров.

А как гаркнут ребята тальянкою,

Выйдут девки плясать у костров.

Ведуча. Спогади про своє дитинство Сергій Єсенін завжди зберігав у серці.

1-й учень. Низкий дом с голубыми ставнями,

Не забыть мне тебя никогда, –

Слишком были такими недавними

Отзвучавшие в сумрак года.

2-й учень. Что поет теперь мать за куделью?

Я навеки покинул село,

Только знаю – багряной метелью

Нам листвы на крыльцо намело.

Ведучий. Вірші, звернені до матері... Сергію Єсеніну вдалося з усією безпосередністю й теплою передати у них святу синівську любов до матері.

Поет: Чего же мне
Еще теперь придумать,
О чем теперь
Еще мне написать?
Передо мной
На столике угрюмом
Лежит письмо,
Что мне прислала мать.
Она мне пишет:

Виходить Мати

Мати. Если можешь ты,
То приезжай, голубчик,
К нам на святки.
Купи мне шаль,
Отцу купи порты,
У нас в дому
Большие недостатки.
Мне страх не нравится,
Что ты поэт.
Что ты сдружился
С славою плохою.
Гораздо лучше б
С малых лет
Ходил ты в поле за сохою.
Стара я стала
И совсем плоха,
Но если б дома
Был ты изначала,
То у меня
Была б теперь сноха
И на ноге
Внучонка я качала.
Но ты детей
По свету растерял.
Свою жену
Легко отдал другому,
И без семьи, без дружбы,
Без причал
Ты с головой
Ушел в кабацкий омут.
Любимый сын мой,
Что с тобой?
Ты был так кроток.
Был так смиренен.
И говорили все наперебой:
Какой счастливый
Александр Есенин!
В тебе надежды наши
Не сбылись,
И на душе
С того больней и горше.
Что у отца
Была напрасной мысль,
Чтоб за стихи
Ты денег брал побольше.
Хоть сколько б ты
Ни брал,
Ты не пошлешь их в дом,
И потому так горько
Речи льются,
Что знаю я
На опыте твоём:
Поэтам деньги не даются.
Мне страх не нравится,

Что ты поэт,
Что ты сдружился
С славою плохою.
Гораздо лучше б
С малых лет
Ходил ты в поле за сохою.
Теперь сплошная грусть,
Живем мы, как во тьме.
У нас нет лошади.
Но если б был ты в доме,
То было б все,
И при твоём уме –
Пост председателя
В волисполкоме.
Тогда б жилось смелей,
Никто б нас не тянул,
И ты б не знал
Ненужную усталость,
Я б заставляла
Прясть
Твою жену,
А ты, как сын,
Покоил нашу старость,

Мати йде зі сцени

Поет: Я комкаю письмо,
Я погружаюсь в жуть.
Ужель нет выхода
В моем пути заветном?
Но все, что думаю,
Я после расскажу.
Я расскажу
В письме ответном...

Звучить сумна лірична мелодія

Поет: Старушка милая,
Живи, как ты живешь,
Я нежно чувствую
Твою любовь и память.
Но только ты
Ни капли не поймешь –
Чем я живу
И чем я в мире занят.

Звучить лірична мелодія. Поет бере конверт і відкриває його

Вскрываю... читаю... Конечно!
Откуда же больше и ждать!
И почерк такой беспечный,
И лондонская печать.

Ведуча. Кто читав лірику Сергія Єсеніна, той знає, як багато віршів поета присвячено матері, сестрі, діду, бабусі... Як у віршах, так і в прозі далекий костянтинівський будинок постає справжнім угіленням тепла, світла й любові. Ось що писав поет у своїх спогадах, присвячених сільському дитинству: «Часто збиралися в нас удома сліпці, які мандрували по селах, співали духовні вірші про рай, про Лазаря, про Миколу, світлого гостя з граду невідомого. Нянька розповідала мені казки, які знають і слухають усі селянські діти. Вірші почав складати рано. Спонукала до цього бабуся. Вона розповідала

казки. Ті, що мали поганий кінець, я переробляв на свій лад».

Старий будинок із його запахом, скрипом полиць залишився духовною твердиною поета, посиленням його малої Батьківщини. Пізніше, об'їхавши півсвіту, побачивши заокеанські хмарочоси, він скаже:

... Но отчего-то все-таки с поклоном

Сажусь на деревянную скамью.

Або:

Все равно остался я поэтом

Золотой бревенчатой избы.

Звучить фонограма пісні С.Єсеніна «Не жалею, не зову, не плачу»

Ведучий. Борис Пастернак із властивою йому віртуозністю, проникаючи в душу свого великого сучасника, писав: «Найдорожче в Сергія Єсеніна – образ рідної природи, переданої з незвичайною свіжістю так, як вона бачилася йому в дитинстві». У його поезії навіть дерева оживлені, вся природа співає, дзвенить, переливається. Вірші С. Єсеніна вчать милуватися щедро розлитою красою природи.

ПОРОША

Еду. Тихо. Слышны звоны

Под копытом на снегу,

Только серые вороны

Расшумелись на лугу.

Заколдован невидимкой,

Дремлет лес под сказку сна,

Словно белою косынкой

Подвязалась сосна.

Понагнулась, как старушка,

Оперлася на клюку,

А над самою макушкой

Долбит дятел на суку.

Скачет конь, простору много,

Валит снег и стелет шаль.

Бесконечная дорога

Убегает лентой вдаль.

ЧЕРЕМУХА

Черемуха душистая

С весною расцвела

И ветки золотистые,

Что кудри, завилла.

Кругом роса медвяная

Сползает по коре.

Под нею зелень прятая

Сияет в серебре.

А рядом, у проталинки,

В траве, между корней,

Бежит, струится маленький

Серебряный ручей.

Черемуха душистая,

Развесившись, стоит,

А зелень золотистая

На солнышке горит.

Ручей волной гремячу

Все ветки обдаёт

И вкрадчиво под кручею

Ей песенки поет.

Ведуча. А пам'ятаєте ці слова?

Закружилась листва золотая

В розоватой воде на пруду,

Словно бабочек легкая стая

С замираньем летит на звезду.

Я сегодня влюблен в этот вечер,

Близок сердцу желтеющий дол.

Отрок-ветер на самые плечи

Заголил на березке подол.

И в душе, и в долине прохлада,

Синий сумрак, как стадо овец,

За калиткою смокшего сада

Прозвенит и замрет бубенец.

Звучить запис пісні на вірші С. Єсеніна «Отговорила роща золотая», музика Г. Пономаренка

Ведуча. Для тих, хто хотів би дізнатися, яке враження справляв С. Єсенін, процитую кілька уривків із спогадів його сучасників. Ось як писав про нього поет *Андрій Білий*: «... уразила одна риса Сергія, яка потім проходила крізь усі спогади. Це надзвичайна доброта, м'якість, чуйність і тонка делікатність».

Владислав Ходасевич мимоволі вторить: «Він якось фізично був приємний. Дивився прямо в очі й відразу справляв враження людини з правдивим серцем». Але, напевно, найцікавішим для нас буде те, що писав про себе і свої ідеали сам С. Єсенін. Я наведу ці рядки:

В грозы и в бури,

В житейскую стынь,

При тяжелых утратах

И когда тебе грустно,

Казаться улыбчивым и простым –

Самое высшее в мире искусство.

Ведучий. На мою думку, ця створена поетом формула людяності пройнята добротою, бажанням ніколи й нікому не бути тягарем.

1-й учень. Шел Господь пытать людей в любви,

Выходил Он нищим на кулижку,

Старый дед на пне сухом, в дуброве,

Жамкал деснами зачерствелую пышку.

Увидал дед нищего дорогой,

На тропинке, с клюшкою железной,

И подумал: «Вишь, какой убогой, –

Знать, от голода качается, болезный».

Подошел Господь, скрывая скорбь и муку:

Видно, мол, сердца их не разбудишь...

И сказал старик, протягивая руку:

«На, пожуй... маленько – крепче будешь».

Ведуча. Я думаю, той, хто пам'ятатиме ці рядки, вже не захоче і не зможе творити зло на білому світі. Погляди С. Єсеніна розвивалися в дусі народних традицій. Його замилювання рідною землею перейнято від батьків і дідів. У віршах поета знайшло відображення все, чим жила його душа. Спочатку образ матері, близьких, потім рідне село...

Ведучий. Щоби зрозуміти людину, оцінити зроблене нею, треба відчуті її душу. Зазвичай перед нашим поглядом відкривається лише надводна частина айсберга. Для того, щоб дізнатися й побачити більше, потрібно неабияк попрацювати.

Сергій Олександрович Єсенін – один із тих, чие особисте життя завжди привертало увагу численній аудиторії. Про нього говорять, пишуть, сперечаються й досі.

Оксана Коваленко,
вчитель зарубіжної літератури
Старосільської ЗОШ І-ІІІ ст.
Сумського району Сумської обл.

Іван Крилов. Байка Вовк і Ягня

Тема: Іван Андрійович Крилов (1769–1844). «Вовк і Ягня». Яскравість алегоричних образів у байці (6 клас)

Мета:

удосконалити знання учнів про байку та її структуру; ознайомити з творчістю І. Крилова; формувати навички аналізу творів; розвивати спостережливість, логічне мислення, творчі здібності; виховувати позитивні риси характеру учнів, любов до читання.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: портрети відомих байкарів, аудіо-запис, порівняльна таблиця «Байки Глібова, Езопа, Крилова», додатковий матеріал (тексти байок).

Методи, прийоми і форми роботи: виразне читання байок, інтерактивні методи: «Кола Вена» та «Мікрофон», слово вчителя, учнівські повідомлення, робота з підручником, бесіда, словесне малювання, лексична робота.

Перебіг уроку

Забезпечення емоційної готовності до уроку.

– Діти, подивіться друзям в очі, подаруйте усмішку та подумки побажайте один одному успіху.

Аутотренінг: Я – учень

Я – творча особистість
Я – думаю
Я – хочу знати

Актуалізація опорних знань учнів.

Інтелектуальна розминка.

Сьогодні ми продовжуємо подорож, розпочату на минулих уроках. Але щоб всюдихід рухався, йому потрібне своєрідне паливо: енергія від плідної праці, змістовні та правильні відповіді, оптимізм, гарний настрій. Пропоную вам інтелектуальну розминку. Я звертаюся із запитаннями, на які ви повинні дати стисло відповідь. За записаними відповідями ви прочитаєте назву «країни», з мешканцями якої ми сьогодні й познайомимося.

1. Відомий український байкар (4-та літера в слові – Глібов) – Б.
2. Обов'язкова частина байки (4-та літера в слові – мораль) – А.
3. 14-та літера в українському алфавіті – Й.
4. Байка Езопа про нерозумну людину (перша та остання літери в назві байки «Крук») – К.

5. Яке слово в перекладі з грецької означає іносказання? (перша літера – алегорія) – А.

Відповідь: байка.

Отже, ви зрозуміли, що наш всюдихід тримає курс до країни «Байка».

Оголошення теми й мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності.

– Кожен день несе людям нові знання, враження, досвід. Щоб збагатити себе досвідом попередніх поколінь, життєвою мудрістю, не відчувати відсутності душевного спокою та оптимізму, звернемося до літературної скарбниці та виконаємо побажання відомого знавця літератури академіка Д. Лихачова, який писав: «Не повинно бути сліпих до краси, глухих до слова й музики, черствих до добра, безпам'ятних до минулого. Читайте художню літературу, розумійте її... і будьте душевно багатими».

Тож поповнимо свої знання відомостями про ще одного відомого байкаря – І. Крилова та його байку «Вовк і Ягня».

Опрацювання навчального матеріалу.

1. Хто був першим байкарем?
2. Кого з байкарів ви знаєте, які їхні твори читали?

Перевірка домашнього завдання. Учніське повідомлення про І. Крилова.

Робота з підручником: опрацювання статті підручника про життєтворчість І. Крилова.

Складання хронологічної таблиці життя і творчості байкаря.

Прослуховування аудіозапису байки

«Вовк і Ягня» мовою оригіналу та в перекладі.

Словникова робота.

Завсігди – завжди.
Стуилось – трапилось.
Далєбі – так і знай.
Зволить – бажає.
Сват – батько дружини сина.
Розквітають – помшуюся.
Гоноровисте – гордовите.

Порівняння перекладу з оригіналом байки.

Робота з текстом твору.

Бесіда з вибіркоким читанням.

1. Де і коли відбувається дія в тексті?
2. З якою метою герої опиняються біля струмка?
3. Зачитайте, як звертається Вовк до Ягняти? Як це характеризує Вовка?
4. Чи справедливіми є звинувачення Вовка?
5. Як Ягня відповідає на них?
6. Чи прислуховується Вовк до відповідей Ягняти?
7. Пригадайте, яка структура байки. Виділіть складові частини байки «Вовк та Ягня».
8. Зачитайте мораль байки. Як ви її розумієте?
9. Що таке алегорія? Наведіть приклад із байки «Вовк і Ягня».

Виразне читання байки

Крилова «Вовк і Ягня» у перекладі.

Словесне малювання.

– Яка картина постає перед вашим зором, коли читаєте байку? Розкажіть, яку ілюстрацію можна намалювати до цього твору, використовуючи епітети з тексту.

– Які тропи вжито в байці?

Порівняння байок Езопа,

І. Крилова та Л. Глібова.

Як відомо, І. Крилов часто запозичував сюжети байок Езопа або Лафонтена, однак змінював їх, створював нові оригінальні твори. Відомий український байкар Л. Глібов використовував сюжети байок І. Крилова, докорінно переробляв, змінював ситуації, вводив ліричні відступи, пейзажні замальовки, по-новому формулював мораль, в інших – творчо використовував лише криловську тему, окремі мотиви, образи.

Складання схеми за байками Езопа, І. Крилова, Л. Глібова.

страшений	Вовк	Смерть Ягняти	Ягня	сердешне
здоровенний				бідне
кричить				дрижить

Коментар. Вовк і Ягня зустрілися біля річки в «жаркий день» (І.Крилов), «улітку, саме серед дня» (Л.Глібов), коли сонце стояло високо. Зустріч у всіх трьох байках закінчилася смертю Ягняти. У І. Крилова про це йдеться у лаконічному рядку: «Сказал и в темный лес Ягненка поволок». Український автор трансформує цей рядок у розгорнутій строфі:

І Вовк Ягнятко задавив...

Нащо йому про тебе знати,

*Що, може, плаче бідна мати
Та побивається, як рибонька об лід:
Він Вовк, він пан... йому не слід...*
Езоп же скупко констатує факт: «...Хоч би як ти виправдовувалось, я все одно тебе з'їм».
– Порівняйте мораль байок (перед читанням тексти творів).
Зачитайте мораль кожної байки.
Прокоментуйте, у чому полягає схожість та відмінність моралі байок.

Рефлексія. Підсумок уроку.

Інтерактивний метод «Кола Вена»

Метод «Мікрофон»

Учні підбивають підсумки уроку, використовуючи речення:

- Цей урок навчив мене...
- На цьому уроці я дізнався
- Тепер я можу розповісти друзям про ...
- Найцікавішим для мене було ...
- Після цього уроку я зробив для себе висновок...

Оцінювання.

Аргументація оцінок.

Домашнє завдання.

Опрацювати статтю підручника; створити ілюстрацію до байки; повторити відомості з теорії літератури; написати власну байку (віршовану або прозову).

Оксана Коваленко,
вчитель зарубіжної літератури
Старосільської ЗОШ І-ІІІ ст.
Сумського району Сумської обл.

Складання таблиці «Порівняльна характеристика байки «Вовк і Ягня» Л. Глібова, Езопа, І. Крилова.			
Що засуджується?	Ключові слова		
	Езоп	Крилов	Глібов
Грубість	Вовк звинувачує Ягня	наглец, нечистым рылом негодный, щенок	собачий сину, ніс поганий свій, поганець, капосне, щеня
Нахабство	хотів знайти якийсь слушний привід, щоб його з'їсти	ты виноват уж тем, что хочется мне кушать	Вовк, може, їсти захотів
Жорстокість	хоч як би ти виправдовувалось, я все одно тебе з'їм	я голову с тебя сорву	як муху задавлю
Лицемірство	минулого року ти зневажив мого батька	мне здесь же как-то нагрубил	здається, ти й позаторік тут був та капості мені робив
Несправедливість	я все одно тебе з'їм	и в темный лес Ягненка поволок	і Вовк Ягнятко задавив

«Український Сократ»

Матеріали для проведення Сковородинських читань

«Світ ловив мене, та не впіймав!»

Його біографія, мабуть, ще краща за його твори, але які гарні його твори.

Л.Толстой

Постать, котра змінила культуру й літературне життя України кінця XVIII століття. Справжній син свого суперечливого і неспокійного часу. Він став народним мудрецем і мислителем, освітянином і письменником, створивши і розкривши у своїх віршах, байках, філософських трактатах ідеї, що стали передовими на той час. «Мандрівним університетом і бродячою академією», «Українським Сократом» називав Григорія Савича Сковороду Ізмаїл Срезневський. І це вірно: талановита особистість, філософ, оратор, писав художні твори і підручники, викладав богослов'я, грав на музичних інструментах, вивчав античну та середньовічну літературу, знав декілька іноземних мов (латинь, старогрецьку, староеврейську, польську, російську, німецьку). Постійно мандрував по рідній землі й інших країнах, вивчав культуру, традиції, вірування народів. А також, як сказав П.Тичина: «Великий наш філософ щедрю залишив нам спадщину по собі: обсягом широку, змістовністю глибоку і щодо світогляду свого – чисту та моральну...»

Народився Г.Сковорода 3 грудня 1722 року в невеличкому селі Чорнухи на Полтавщині в родині бідного козака. Батько Сава та мати Палажка скоро помітили, що син у них здібний: рано навчився читати, складав вірші, чудово співав. Вчителями хлопця були бандуристи й лірники. А від проїжджих чумаків дісталася йому в подарунок калинова сопілка, на якій він самотужки навчився грати, та ще й дуже вправно, і протягом усього життя завжди носив при собі традиційний народний інструмент. Після

навчання в школі місцевого дяка батьки відправили Григорія до Києва в найпрестижніший навчальний заклад того часу – Києво-Могилянську академію, хлопець став одним із найретельніших, особливо наполегливих і тямущих студентів.

Після декількох років навчання Г.Сковорода проходить конкурсний відбір до придворної капели російської цариці Єлизавети Петрівни. Життя загра-ло яскравими столичними фарбами, але Григорій вважав: «Життя не пізнаєш, якщо скнітимеш у пала-тах».

За п'ять років Г.Сковороді вдалося побувати в Німеччині, Чехії, Австрії, Польщі, Словаччині та інших країнах. І всюди він не просто подорожував, а ще й відвідував лекції відомих професорів у місцевих університетах, вивчав історію та культуру європейських народів. У 1750 році Григорій повертається до Києва, починає педагогічну і багатогранну творчу діяльність.

Сковорода мав змогу лишитися в Європі в сузір'ї найосвіченіших людей свого часу, міг виїхати до столиці Російської імперії, як це зробило багато людей з України, й стати в ній осипаним почестями державним мужем. Він цього не зробив, бо те було не в його характері і просто не поєднувалося з його людським образом. Позиція Григорія Савича і вся лінія життя філософа продиктовані його глибокими патріотичними переконаннями: «Русь не руська бачиться мені диковинкою, подібно до того, коли б народилася людина з риб'ячим хвостом або з соба-чою головою...Всяк мусить пізнати свій народ і в народі себе. Чи ти рус? Будь ним. Чи ти лях? Ляхом будь. Чи ти німець? Німечествуй. Француз? Французуй. Татарин? Татарствуй. Все добре на своєму місці і в своєму образі, і все красно, що чисто, природно, що не є підробкою, не перемішано з чужим по роду...

Наприкінці 70-х років XVIII ст., після різних конфліктів із владою, Сковорода («Без шеляга в кишені, але сповнений новими знаннями та блискучими ідеями») обрав зовсім новий і незнаний до того часу стиль життя – мандрівку, яка тривала до самої смерті, майже тридцять років. Вона була сповнена пригод, оповита переказами і легендами. У ній мислитель ніколи не розлучався з Біблією, сопілкою або флейтою і своїми писаннями.

Піти, піти без цілі і мети...
Вбирати в себе вітер і простори,
І ліс, і лан, і небо неозоре.
Душі лише співають: «Цвіті, цвіті!»

Аж власний світ у ній почне рости,
В якому будуть теж сонця і зорі,
І тихі води, чисті і прозорі.
Прекрасний шлях ясної самоти.

Іти у сніг і вітер, в дощ і хугу
І мудрості вином розвести тугу,
Бо, може, це нам вічний заповіт,

Оті мандрівки дальні і безкраї,
І, може, іншого шляху немає,
Щоб з хаосу душі створити світ.

(Ю.Клен «Сковорода»)

Слава про нього йшла всюди, всі розуміли його – речника великої правди. Філософ-мандрівник прийшов до висновку: «Світ нагадує театр: щоб зобразити в театрі гру з успіхом і похвалою, то беруть ролі за здібностями. Дійова особа в театрі не за здатністю ролі, а за вдалою грою взагалі хвалиться. Я довго міркував про це і після довгого випробування себе побачив, що не можу представляти у театрі світу вдало жодної особи, крім низької, простої, усамітненої: я цю роль вибрав, узяв і задоволений».

Останні роки життя філософ провів у колі друзів, розмовляючи на філософські теми, перебуваючи серед чудової природи. Родини не мав, як не було у нього і рідної домівки. Сам собі вирив могилу, знаючи день свого відходу. Вмився, одягнув чистий одяг, помолився, ліг спати і не прокинувся.

«Якби ніхто нічого не знав про Г.Сковороду, якби час не пощадив для нас його рукописні твори... якби народ не зберіг легенд про його дивовижне життя, якби зосталася одна-єдина його епітафія, то і вона блиснула би для людства спалахом дивовижної сили і осяяння: «Світ ловив мене, та не впіймав!» – стверджує І.Драч.

Філософські погляди Сковороди

З видимого пізнавай невидиме.

Г.Сковорода

Г.С.Сковорода прийшов у філософію майже у 50-річному віці, розпочавши мандрівне життя, створюючи філософські діалоги, трактати, притчі. Уся його доля до цієї мандрівки була лише підготовкою до неї та осмисленням проблем буття. В.Шаян переконаний, що погляди Сковороди не тільки випередили на добрих два століття розвиток україн-

ської духовності, не тільки витримують пробу історії, але й з гідністю репрезентують глибокі етнічні цінності українського світовідчуження і світогляду.

Формування світогляду Григорія Сковороди разом із придбанням життєвого досвіду базувалися на його багатосторонній обдарованості та існуючій соціальній обстановці.

Також вагомий вплив мали мислителі античності, епохи Відродження і Нового світу, матеріалісти XVII-XVIII ст. Біографи зазначають, що Сковорода володів глибоким розумом, феноменальною пам'яттю, мав поетичні здібності, хист до малювання, виключний музичний слух і голос. Звичайно, навчання у Києво-Могилянській академії зіграло велику роль у формуванні Г.Сковороди як передового мислителя. М.Редько стверджує, що відомого мислителя характеризують постійні творчі пошуки, прагнення знайти самотійні відповіді на питання, що ставило перед ним життя.

Основною проблемою філософії Григорія Савича є людина, її щастя і шляхи його досягнення. На думку мислителя, шлях до щастя лежить через самопізнання («пізнай себе», «поглянь у себе»). Філософ вважає, що найважливішим у людині є її душа, або як він називає «серце», із якого виходять і думки, і бажання, і почуття. Мислитель не просто стверджує думку про необхідність пізнання природи людини, а звертає увагу на пізнання природи людської душі з урахуванням чинників її формування – віри, надії, любові. Більше того, розглядає віру і любов не тільки як основу душі, а також як органічний прояв духовності людини, а причиною цього прояву є насамперед природні прагнення людини. Антиподами любові та віри, протилежними за своєю дією на особистість є поняття суму, туги, нудьги, страху.

Значимою складовою філософії Сковороди є теза про двоїстість у всьому: видиме і невидиме, зовнішнє і внутрішнє, тілесне і духовне, тлінне і вічне, матерія і форма, старе і нове, явне і таємне. Видиме і невидиме нерозривно пов'язані між собою, адже матеріальний (видимий) світ існує всюди, але так само всюди існує і невидимий світ.

Григорій Савич також сформулював ще один із важливих постулатів свого світобачення: до життя не можна ставитися як до чогось готового, його треба будувати самому на філософських засадах.

Сковорода створив концепцію трьох світів: великий світ, або макрокосмос, малий світ, або мікркосмос і символічний світ. Макрокосмос – це Всесвіт, що включає в себе все народжене у великому світі і складається з безлічі паралельних світів. Цей світ вічний і безмежний, у ньому немає ні початку ні кінця. Мікркосмос – світ людини, яка, по суті, є моделлю великого світу або його зменшеною копією. Все, що здійснюється у макрокосмосі, знаходить своє відображення в мікркосмі. Чим глибше людина пізнає оточуючий світ і саму себе, тим скромніші повинні бути її матеріальні потреби. Ця думка яскраво виражена в притчі про Еродія:

...Вмій малим ти вдовольнятися. За великим не женися,

Сіті кинуто на лови, їх ти вельми бережися.

Я кажу вам, що не треба у розкошах жити,

На таких, кажу, повсюди розпинають сіті.

Триста впало у неволю з пристрасті в цім часі,

Шістсот плачуть у хворобах – дуже були ласі...

А символічний світ ототожнюється з Біблією, міфологією. Існування третього світу у Сковороди є необхідним для забезпечення зв'язку двох інших світів.

Основні погляди Григорія Сковороди в сфері філософії, політики та права:

Глибока віра в людину, її можливості, хист, довершеність.

- Головне завдання людини – пізнати та реалізувати все те, що закладено в ній природою.

- Людина і природа тісно взаємопов'язані.

Молюдь потрібно виховувати відповідно до законів природи

- Людина – частина Бога, а значить – творець за землі.

- Засудження ворожнечі між народами, особливо на релігійному ґрунті.

- Щастя для людини – це праця. Нещастя – коли людина займається не своєю справою, проявляє несправедливість до людини або пригноблює іншу людину.

- Засудження кріпосного права.

- Поділ суспільства на багатих і бідних – це погано. Багатії – трутні. Трудовий народ – бджоли.

Визвольна війна українського народу 1648-1654 р.р. під проводом Богдана Хмельницького – найяскравіша сторінка історії.

«Подивись на цей світ, – писав мислитель. – Поглянь на рід людський. Адже він є книга». Тобто життя є книгою, яку треба не лише читати, а й писати. Життя твориться, як філософський трактат. Сам Сковорода називав п'ятнадцять своїх філософських трактатів, серед яких виділяв три найважливіших – «Наркис. Пізнай себе», «Алфавіт світу» та «Ікона Алкавіадська».

Василь Барка, чиім життєвим кредо стали слова: «Світ мене спіймав, але не вдержав», – говорив про Г.Сковороду як про «найбільшого після перших отців Церкви християнського філософа світу». Валер'ян Поліщук у біографічно-ліричному романі «Сковорода» показує філософа відважним мандрівником «у глибини духа». Павло Тичина присвятив мислителю збірку «Замість сонетів і октав» і створив поему-симфонію «Сковорода».

«Лише той Учитель, хто живе так, як навчає»

Одне мені тільки близьке, вигукну я: о школо, о книги!

Г.Сковорода

Як відомо, Г.Сковорода був не тільки видатним філософом і поетом, а й педагогом, який розробив певні принципи навчання. Перша його спроба у педагогіці відбулася в ранзі вчителя Переяславського колегіуму у 1750 році, де викладав курс поетики «Рассуждение о поэзии и руководство к искусству оной». Переяславський період – основа майбутньої цілісної системи поглядів Григорія Савича на навчання та виховання: природовідповідність навчання й виховання нахилам та індивідуальності кожного учня, пізнання світу й самопізнання, усвідомлення свого стану, піднесення гідності людини, ідея глобальної освіти. Сковорода ствер-

джував, що виховання та навчання не можуть бути привілеями знатних, вони повинні стати привілеями для всього народу.

Григорій Савич викладав і у Харківському колегіумі. Його лекції виливалися в бесіди і розкривали просвітительські ідеї, засновані на критиці соціальної нерівності, паразитизму експлуататорських класів, на моральному звеличенні трудового народу і мали глибоку народну основу і прогресивне звучання. Читаючи курс добронравія, педагог розвивав мислення учнів, наголошував на розумному, доброму, вічному – основі духовного життя українського та інших народів.

Метою виховання Григорій Савич насамперед вважав прищепити благородні почуття: дружбу, любов, вдячність. Був впевнений, що природу людини характеризує не стільки її розум, скільки «благое сердце», «добра воля», тобто схильність до здійснення добрих вчинків. Природу називав «все-народной и истинной учительницей», але застерігав, що процес виховання не відбувається стихійно, сам собою. Ролі педагогічної науки, школи, вихователя Сковорода надавав важливого значення і наголошував: «Хто бажає навчити інших мудрості життя, повинен довго навчатися сам, мати необхідний моральний авторитет учителя, вміти поєднувати слово і діло». Категорично відкидав поширене тоді серед панівних класів захоплення іноземними губернерами, натомість підкреслював важливу роль батьків як природних вихователів своїх дітей (Зневажливо ставився до тих «напівбатьків» і «напівматерів», які передоручають виховання своїх дітей іншим, порівнював їх із зозулями, що підкидають яйця в чужі гнізда), підносив принцип гармонійного виховання розуму, серця і тіла, а також обстоював трудове виховання.

Г.Сковорода наголошував, що в кожній людині закладені великі творчі сили, здібності. Завдання вчителя передусім полягає в тому, щоб ці здібності розпізнати і відповідно розвинути: «Клубок сам собою поточиться с горы, отними только препятствующий камень претыкания. Не учи его катиться, а только помогай. Яблоноу не учи родить яблока, уже сама натура ее научила».

У педагогічних трактатах-притчах «Благодарный Еродій» та «Убогий жайворонок» персонажі є алегоричними образами характерів певних людей тодішнього суспільства: Еродій – тип людини, відданої національним ідеям, розумним традиціям народного виховання, потрібного нації; мавпа Пішек – міщанка й пристосуванка; Тетервак – тип нерозумної людини, вихованої у міщанських традиціях, ворожих народів; Жайворонок – тип людей, котрі повинні через активну патріотичну працю наблизити свободу; Вовком автор називає амбітну людину, схильну до закабалення, а не до творчих пошуків виходу із пастки, в якій опинилися нації.

Педагогіку, як і філософію, і поетику, Григорій Сковорода пов'язував з іншими науками, які добре знав. Так, лекції з поетики наповнював судженнями про рух небесних світил, про безконечність видимого світу, про сутність матерії, яка постійно змінюється. Пізнаючи світ, людина пізнає себе, а це є часткою пізнання народом своєї історії. Без цього неможливе самовизначення і розвиток нації.

Говорячи про поезію, Григорій Савич пов'язував красу слова з живою дійсністю. За його вченням, Бог існує в природі – в землі, деревині, камені, в зорях, у сонці. Бог – то природа, безначальна і безконечна. Бог живе і в поезії як втілення краси правди, вічного змагання душі людської, яка перебуває у великій гармонії почуттів, породжених явищами життя. Це – безмежна гармонія – вона божественна. Водночас Сковорода був антиклерикальним вільнодумцем, критикував богословів і релігійні догми, які принижували роль людини і науки.

Педагогічні ідеї Г.С.Сковороди розвивали письменники І.П.Котляревський, Г.Квітка-Основ'яненко, вони вплинули на освітню діяльність Кирило-Мефодіївського товариства, на формування педагогічних поглядів Т.Г.Шевченка, І.Я.Франка, М.М.Коцюбинського та ін.

«Сад божественних пісень»

Сковорода є найвідомішим за своєю індивідуальністю поетом у староруській і давній українській літературі на величезному проміжку часу...

І.Франко

«Сад божественних пісень» – збірка метафоричної поезії Г.Сковороди, яка складається з 30 віршів і заключної поезії «Мелодія». Кожна з пісень мала своєрідну мелодію, складену самим автором, та епіграф із Біблії. «Божественні» пісні не слід розуміти буквально, хоч поет і вказує, що його «Сад» проріс «із зерен священного писання».

Збірка є своєрідним ліричним щоденником, у якому відбилися життєві надії і роздуми ліричного героя, що перебуває у пошуках правди, добра і щастя. Автор проголошує думку, що людина повинна бути вільною, щоб реалізувати свої можливості, адже свобода – це вищий дар і благо для людини (Батьком свободи називав Богдана Хмельницького).

Літературознавці поділяють вірші збірки на чотири групи:

- релігійні, що наслідують біблійну тематику, але автор трактує біблійні образи не буквально, а алегорично («Ангели, знизайтесь, до землі спускайтесь», «Тайна явна і преславна!», «Чи хто мене від тебе зможе відвернуть» тощо);

- ліричні, у яких домінуючим є оптимістичний настрій, переконаність у тому, що настане час загальнолюдського щастя. Також поет звертається до чарівної природи рідного краю, оспівує красу зелених полів, степових просторів («Гей, поля, поля зелені!», «Ой ти, птичко жовтобока» тощо);

- сатиричні, спрямовані проти ворогів щастя трудового народу; зразком класичної поетичної сатири є вірш «Всякому місту – звичай і права»;

- привітальні характеризуються чистотою і ширістю почуттів, простотою образів («Іде, хоче нас лишити», «На день народження Томари» тощо).

«Сад божественних пісень» – це практичний посібник до курсу «Поетика», своєрідна ілюстрація як писати вірші, адже всі тексти з різним розміром, своєрідні за композицією, близькі до народної творчості, мають різноманітну строфіку і

різні синтаксичні конструкції, змістове навантаження підсилюють рефрени та ін. Цікава жанрова специфіка збірки: філософська поезія і пейзажна лірика, ліричні пісні і громадська лірика, оди і романи, панегіричні вірші і духовна лірика, сатиричні поезії і вірші-присвяти. Об'єднує усі поезії філософська тема – про високе призначення людини на землі.

На формування Сковороди-поета впливала українська поезія XVII–XVIII ст., зокрема творчість Феофана Прокоповича, також антична філософія – Епікур, Сократ, Платон, і, безумовно, фольклор рідної землі.

Афоризми у творах Сковороди

зверни увагу не на вишуканість, а на те, чи мислимо ми благочестиво, на силу висловлених думок.

Г.Сковорода

Г.С. Сковорода був неперевершеним майстром афоризмів. У його філософських, педагогічних і художніх творах, діалогах, листах можна виявити чимало влучних і оригінальних узагальнено-образних суджень. Вони мають різну синтаксичну структуру і характеризуються розмаїттям змісту.

- Довго сам учись, коли хочеш навчати інших.
Найкраща помилка та, яку допускають при навчанні.
- Як хто посіє в юності, так пожне в старості.
- В усіх науках і мистецтвах плодом є вірна практика.
- Ніхто не може вбити в собі зло, коли не втямить спершу, що таке зло, а що добро.
- Протилежне протилежному сприяє.
- Птах може навчитися літати – не черепаха.
- Не вихваляйся своєю прозорливістю.
- Не суди лица, суди слово.
- Я належу до тих, хто настільки цінує друга, що ставить його над усе і вважає друзів найбільшою прикрасою життя.
- Духовна зброя сильніша за тілесну.
- Немає нічого небезпечнішого, ніж підступний ворог, але немає нічого більш отруйного від удаваного друга.
- Без ядра горіх ніщо, так само як і людина без серця.
- Природа є першопочаткова всьому і саморухома пружина.
- Сполучай зміїну мудрість із голубиною простою.
- Ні про що не турбуватися, ні за що не переживати – значить не жити, а бути мертвим, адже турбота – це рух душі.
- Дружба така божественна, така приємна річ, що здається, ніби вона – це сонце життя.
- Існує два класи поборників чесноти: один клас досконалий, другий – новачків.
- Якщо ти ще не бачиш, що гріх таїть в собі всі види зла, ти ще не мудрий.
- Як гниле дерево не склеюється з іншим гнилим деревом, так і між негідними людьми не виникає дружби.

• Як глупота є мати всіх пороків, у тому числі і пихи, так мудрість є справжня мати як інших чеснот, так і скромності.

«Сковорода зоря у вічність промовля»

... совість, і насамперед совість громадська, політична, для Сковорода на першому місці. І ця чиста совість, як кришталь, дала Сковороді змогу тримати прапор співця, борця за щастя народу

П.Тичина

Григорій Сковорода. Хто він? За способом життя – чернець без ряс, мандрівник, самотник; за способом мислення – філософ, богослов, містик; за способом діяння – учитель, письменник, музикант, проповідник. Його вітали й приймали архимандрити, єпископи, сільські священики, освічені поміщики і міщани, прогресивна молодь, звичайні прості люди, селяни. Для них він був Учителем, «Українським Мойсеєм», «Українським Езопом», «Українським Горацієм», «Співцем божественних пісень», «Садівником щастя». Сам про себе Сковорода казав: «Я той моряк, що, викинутий на берег під час аварії корабля, інших своїх братів, яких чекає те ж саме, непевним голосом попереджає, яких сирен і страховищ їм треба стерегтися і куди прямувати».

Феномен Григорія Савича Сковорода упродовж уже трьох століть залишається предметом досліджень різного характеру – філософського, педагогічного, культурологічного, літературознавчого, художнього. Д.Чижевський впевнений: «Сковорода – останній представник українського духовного бароко, з другого боку, він – український «передромантик»: але бароко та романтика – саме ті періоди духовної історії, що наклали на український дух найсильніший відбиток. Отож, Г.Сковорода стоїть у центрі української духовної історії».

Дослідники життя і творчості Г.Сковорода стверджують, що він спілкувався простою розмовною українською мовою, знав фольклор і життя всіх верств тогочасного суспільства. Його наукові трактати у жанрі монологів і діалогів із традиційними засобами класичної риторики і виразними, переконливими, доречними вкрапленнями живомовних елементів, його літературна творчість засвідчили про синтез мудрості книжної і народної.

Він виробив цілу філософію слова, воно має структуру, що нагадує структуру світу. Є матерія у вигляді звуку, якась назва, зрештою, є образ, що дає змогу алегорично його використовувати. Однак є щось невидиме, невловиме, внутрішнє, завдяки чому слово переживає речі, людей, час, простір. Мовний стиль Г.Сковорода позначений характерними рисами українського бароко, зокрема риторизмом. Хоч він і заявляв, що істина має просту мову, сам же широко використовував фігуральні образи, метафоричні конструкції, символи, майже весь арсенал поширених тоді у світській і духовній культурі прийомів і засобів красномовства (епітетів, антитез, перифраз, асонансів тощо).

Про феномен Г.Сковорода написав повісті «У череві апокаліптичного звіра», «Камінна луна» та п'єсу «Сад» Валерій Шевчук, який доводить акту-

альність видатного українського філософа, вчителя, поета, зокрема актуальність необхідності самопізнання, що є основою пізнання світу. А процес самопізнання є безкінечним і щоразу відкриває нові грані й можливості людини. У Шевчука Григорій Сковорода постає уособленням Птаха: мандруючи все життя, він уникав спокус, оминав пастки світу. Не випадково свою останню «пристань» знайшов у саду, в якому діти (символ безгрішності, чистоти) збирають яблука – перші плоди свого життя. Тут він зустрів і свого двійника, що, ймовірно, уособлює душу. Як двійник, так і Сковорода, підсумували своє життя: «Світ ловив мене, але не спіймав!», бо Птаха спіймати неможливо, адже самопізнання й самовдосконалення не мають меж. Тому й шлях його спрямовує у вічність. Але вічність – це не забуття, а безсмертя вчення Григорія Савича Сковорода.

Готує нам життя спокуси, перепони,
Рови копає горе, збирає грона бід,
Лиш тільки так чомусь: чим більше заборони,
Гостріше хочем той скуштувати плід.
Ось тільки не завжди те щастя десь далеко.
Розгледіти себе – найвище із начал.
І де б не полетів у вирій наш лелека,
Його вертає шлях додому. Тут причал.
Сумні стежки людей, які себе згубили,
А ще гіркіші тим, які йшли не туди.
Вони, мов у тумані, блукали і блудили,
Тим гірше їм усім – знайшли сліди біди.
Чому ж, скажи, людино, така ти нещаслива?
Скажи, допоки будеш шукати рай земний?
Коли давно відомо: уміє щастя злива,
Ось лиш сама собі ти серденько відкрий.
Вогонь душі живий. Його плекай поволі.
Огорне радість праці (відомо ж – сродний труд).
Розкриється душа, прихильна стане доля.
Один лише лівинець не вибереться з пуг.
...Додому повернувся, спочити там бажав.
А світ ловив тенетами, та так і не впіймав.

(Л. Сидорович)

Література

1. Багалій Д. Український мандрівний філософ Григорій Сковорода. – К.: Обрій, 1992. – 472 с.
2. Верба Г. Перечитуючи Сковороду: коментарі дослідника до кількох хрестоматійних поезій Григорія Сковорода. – Дивослово. – 1998 – №7. – 34-36 с.
3. Городнюк Н. Барви і коди саду. Семантика образу у творчості Валерія Шевчука / Українська мова та література. – 2004 – №15. 15-18 с.
4. Попов К. Григорій Сковорода. – К.: Дніпро, 1969. – 172 с.
5. Сковорода Г. Вірші. Пісні. Байки. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. – К.: Наукова думка, 1983. – 544 с.
6. Сковорода Г. Сад пісень: вибрані твори для старшого шкільного віку. – К.: Веселка, 1983. – 190 с.
7. Сковорода Григорій: Дослідження, розвідки, матеріали: зб. наук. пр. [упоряд.: В.М.Ничик, Я.М.Стратій]. – К.: Наукова думка, 1992. – 382 с.
8. Чижевський Д. Філософія Г.С.Сковорода. – Харків: Право, 2004. – 272 с.
9. Шевчук В. Пізнаний і непізнаний Сфінкс: Григорій Сковорода сучасними очима. – К.: Унів. Вид-во ПУЛЬСАРИ, 2008. – 528 с.

Наталія Кожукало,
вчитель-методист
м.Київ

Творчий доробок Миколи Васильовича Гоголя		
Ранній період	Зрілий період творчості	
	Перший етап (початок 30-х років XIX ст.)	Другий етап (з 1835 року до початку 50-х років)
<p>Це період учнівства. Перші вірші були написані ще в дитинстві. Під час навчання в Ніжинській гімназії пробував свої сили в прозі та драматургії. У 1829 році в журналі «Син Вітчизни» був опублікований вірш «Італія». В цьому ж році Гоголь власним коштом видав романтичну поему «Ганц Кюхельгартен». Твір зазнав нищівної критики. Гоголь скупив усі непродані примірники й спалив їх.</p>	<p>У цей період Гоголь створив свій знаменитий диканський цикл – твори на українську тематику, що утверджував в творчості позиції романтизму. «Вечори на хуторі біля Диканьки» вийшли двома збірками у 1831-1832 роках. До них увійшли повісті «Сорочинський ярмарок», «Вечір проти Івана Купала», «Майська ніч, або Утоплена», «Втрачена грамота», «Ніч перед Різдом», «Страшна помста», «Іван Федорович Шпонька та його тітонька», «Зачароване місце». Ці повісті зробили літературне ім'я Гоголя.</p>	<p>Миргородський цикл повістей (1835) став першим кроком в утвердженні Гоголя на позиціях реалізму: «Повість про те, як посварилися Іван Іванович з Іваном Никифоровичем», «Старосвітські поміщики», «Вій», «Тарас Бульба». Другим кроком розвитку реалістичного таланту митця став петербурзький цикл повістей: започаткувала цей цикл збірка «Арабески» (1835) («Невський проспект», «Портрет», «Записки божевільного»), пізніше були приєднані повісті «Ніс» (1836), «Коляска» (1836) та «Шинель» (1842). Сама назва циклу дещо умовна: хоча події здебільшого відбуваються в Петербурзі, твори цього циклу являють собою узагальнену картину всієї Росії, її звичаїв, моралі, норм поведінки різних прошарків тогочасного суспільства, підпорядкованого деспотичному царському режимові.</p> <p>У 1842 році з'явився перший том поеми «Мертві душі», де Гоголь сатирично викрив занепад російського поміщичства. «Мертві душі» були найбільшою сатирою на дореформенне російське життя, що досягло межі паскудства, мізерності, економічного й духовного зубожіння. (Другий написаний том «Мертвих душ» Гоголь спалив, перебуваючи в стані тяжкої духовної кризи.)</p> <p>1843 року світ побачила найвідоміша комедія Гоголя «Ревізор», що висміяла процеси деградації російського чиновництва.</p> <p>У 1847 році написав філософсько-публіцистичну книгу «Вибрані місця з листування з друзями», що викликала різко негативну оцінку не тільки критики, а й кращих друзів письменника.</p>
	<p>Тематика творів: дивовижний і казковий образ України, збагачений сюжетами старовинних легенд, опоетизований барвами чарівного українського слова. Диканський цикл став справжньою енциклопедією побуту, звичаїв, моралі, особливостей національного світогляду, міфології та фольклору українців. Яскравий і живий образ України до певної міри сприймався і як прихована антитеза тьмяному й змертвілому світу петербурзького чиновництва та бюрократії.</p> <p>Особливості художнього стилю: в диканському циклі виявили себе дві найприкметніші ознаки художнього стилю Гоголя – іскрометний комізм і тяжіння до фантастики.</p>	<p>Провідні теми та ідеї: зображення поміщичького, маломаєтного та чиновницького середовища; створення образу Петербурга як мікромоделі усєї російської дійсності; критика чиновницько-бюрократичної системи; тема зображення «маленької людини»; духовний занепад російського дворянства; створення ліричного образу Вітчизни (Русі); висміювання людських та суспільних вад. Зображуючи жахливі контрасти, соціальні й моральні конфлікти, висміюючи чиновницько-бюрократичну систему російської дійсності, Гоголь стверджував гуманістичні ідеали співчуття звичайній людині з народу (так званій «маленькій людині»), пророкував велике майбутнє гаряче любимій Вітчизні.</p> <p>Особливості художнього стилю: остаточно утвердився на позиціях критичного реалізму, сформувався як письменник-сатирик, використовував романтичні й фантастичні техніки й образи.</p>

Додаток до уроку № 40 календарно-тематичного планування Ольги Гузь

«Людська комедія» Оноре де Бальзака
«Етюди про звичаї» – художня загальна історія суспільства, де зібрані всі події та діяння. Кожен із шести розділів відповідає одній із головних думок, мав свій смисл і охоплював певний період людського життя
Частина I. «Етюди про звичаї».
а) Сцени приватного життя. Твори: «Дім кішки, що грає в м'яч», «Бал у Со», «Подружня згода», «Побічна сім'я», «Гобсек», «Силует жінки», «30-річна жінка», «Полковник Шабер», «Покинута жінка», «Батько Горіо», «Шлюбний контракт», «Обідня безбожника»;
б) Сцени провінційного життя. Твори: «Євгенія Гранде», «Уславлений Годиссар», «Провінційна муза», «Стара діва», «П'єретта», «Життя холостяка», «Втрачені ілюзії».
в) Сцени паризького життя. Твори: «Історія тринадцяти», «Блиск і злидні куртизанок», «Фачино Кане», «Ділова людина», «Принц богеми», «Кузина Бетта».
г) Сцени політичного життя. Твори: «Зворотний бік сучасної історії», «Темна справа», «Епізоди доби терору».
д) Сцени військового життя. Твори: «Шуани», «Пристрасть у пустелі»
е) Сцени сільського життя. Твори: «Сільський лікар», «Сільський священник», «Селяни».
Частина II. «Філософські етюди». Твори: «Шагренева шкіра», «Прощений Мельмот», «Невідомий шедевр», «Прокляте дитя», «Пошуки абсолюту», «Прощай», «Кат», «Еліксир довголіття».
Частина III. «Аналітичні етюди». Твори: «Філософія шлюбу», «Дрібні незгоди подружнього життя».
Головна тема – прагнення пояснити закономірності дійсності, дослідження взаємозв'язку тем і проблем, формування особистості під впливом середовища
Головний мотив дій і вчинків людей, героїв творів Бальзака – прагнення до збагачення .
Внутрішня побудова циклу романів (епопеї) «Людська комедія» – великі романи і повісті чергуються з новелами-«перехрестями» – «Принц богеми», «Ділова людина», «Комедіанти невідомо для себе». Основна цінність етодів – зустріч із добре відомими письменнику персонажами, яких на короткий час знову об'єднала інтрига.
Головний принцип побудови – принцип циклічності , що проявляється у взаємодії та взаємозв'язку різних частин циклу, переході героїв із твору в твір, відмова від наскрізного сюжету, поєднання в одне ціле різножанрових текстів (романи, повісті, новели, нариси, оповідання).

Додаток № 4

Опорно-інформаційна схема «Людська комедія» Оноре де Бальзака (1799-1850)
Цикл «Людська комедія» – енциклопедія французького життя першої половини XIX століття
Задум – 120 романів і повістей (за іншими джерелами 150 творів) Написано Бальзаком – 96 творів
«Чоловіки» «Жінки» «Речі»
Перша частина «Етюди про звичаї»
«Сцени приватного життя» (юність)
«Сцени провінційного життя» (2-5: зрілість)
«Сцени паризького життя»
«Сцени військового життя»
«Сцени політичного життя»
«Сцени сільського життя» (старість)
Друга частина «Філософські етюди» (публіцистичні)
Філософські узагальнення Соціальний механізм суспільства
Третя частина «Аналітичні етюди»
Життя людини у поєднанні окремого і загального
Художній світ Бальзака
– Зв'язок з природничими науками – масштабність і деталізація.
– Типізація – «об'єднання численних однорідних характерів» в одному.
– «Бальзаківська пристрасть» – особливий метод художнього зображення психології героїв через домінують поведінку людини, яка для неї стає згубною.
Провідні теми творчості
– Панорама французького життя після 1830-го року, процес перерозподілу багатств.
– Боротьба індивідів за місце під сонцем.
– Гонитва за грішми і насолодами.
– Занепад моралі, погіршення людської природи.
Людина у творах Бальзака – невід'ємна частка і продукт соціуму.
Художній метод Бальзака – «соціальний аналіз дійсності» (Д. Затонський)

Додаток № 5

«Людська комедія» Оноре де Бальзака		
«Я творю цілий світ...» (Оноре де Бальзак)		
«Передмова до «Людської комедії» (1842) «Людина не добра, не зла; вона народжується з інстинктами та схильностями; суспільство не поєє її, а вдосконалює, але її прагнення вигоди для себе розвиває її погані схильності».		
«Людська комедія – це організм, в якому замість крові циркулюють гроші» (Вюрмер)		
Задум: 120 Написано: 96	Цикл романів (епопея)	«Бальзаківська пристрасть»
Техніка перехідних персонажів	Аналітичні етюди Філософські етюди Етюди про звичаї (Сцени приватного життя Сцени провінційного життя Сцени паризького життя Сцени політичного життя Сцени військового життя Сцени сільського життя)	Понад 100 героїв
Історія суспільства		
Економічна	Моральна	Психологічна